De Amsterdamsche lichtmis, of Zoldaat van fortuin

Editie Bert Pol

bron
De Amsterdamsche lichtmis, of Zoldaat van fortuin (ed. Bert Pol). Dick Coutinho, Muiderberg 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_ams005amst02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

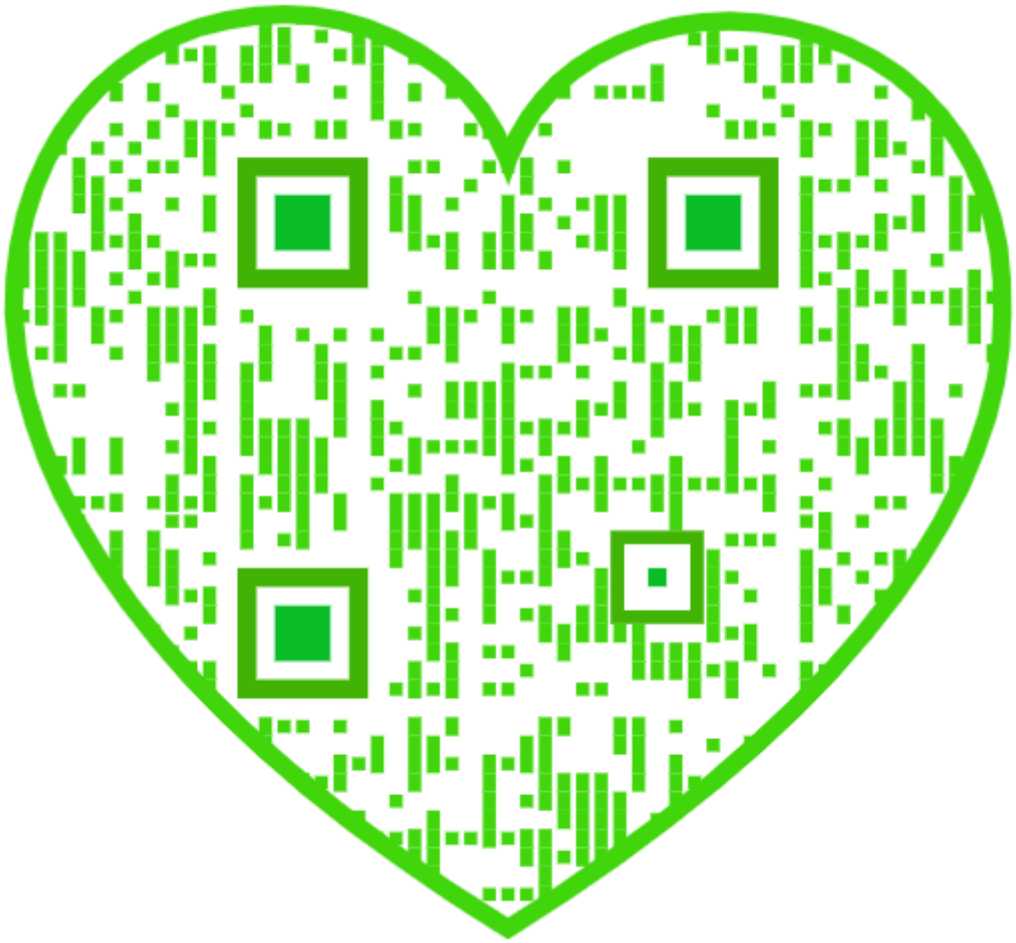

illustratie omslag

De vrouw met opgetrokken rok symboliseert, evenals de aap die zijn aars toont, de onbeschaamdheid, tegenhanger van eerbaarheid. Uit: H.K. Poot, *Het groot natuur- en zedekundigh werelttoneel* [...]. Delft, 1743-1750. Dl. II. p. 211. (ex. Prov. Bibl. Zeeland).

De Amsterdamsche Lichtmis bevat geen afbeeldingen. De in de tekst opgenomen illustraties vormen tezamen de cyclus ‘A Rake's Progress’ van William Hogarth (1697-1764). De acht schilderijen onder deze titel werden eind 1733 voltooid. De gravures, hier afgedrukt, werden voor het eerst in 1735 gepubliceerd. In latere staten bracht Hogarth een aantal malen veranderingen aan.

De satirische weergave van de thematiek en de moraliserende ondertoon van ‘A Rake's Progress’ sluiten nauw aan bij die van *De Amsterdamsche Lichtmis*.

Voor gedetailleerde informatie en interpretatie van ‘A Rake's Progress’, zie De Voogd (1981). Dr. De Voogd was zo vriendelijk mij zijn foto's van ‘the Rake’ ter beschikking te stellen.

Woord vooraf

In het najaar van 1980 heb ik colleges historische letterkunde gegeven aan een groep prekandidaatsstudenten Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam. Uitgangstekst was *De Amsterdamsche Lichtmis*. Een aantal van die studenten is zich ook na afloop van de colleges voor deze tekst blijven interesseren. Met Erica Blok-Sant, Karin Schade van Westrum en Paul de Wolf heb ik van gedachten gewisseld over het commentaar. Met Paul van Os tevens over Rabelais en met Teresa Anslijn, Simpha Brinkkemper, Ady Karsten en Arjen Ribbens mede over hun kandidaatsscripties naar aanleiding van *De Amsterdamsche Lichtmis*. Voor hun opmerkingen en hun aandacht dank ik hen hartelijk. Dr. W. van den Berg, Prof. Dr. P.J. Buijnsters, Drs. P. Knolle en de redactiecommissie van deze reeks ben ik zeer erkentelijk voor hun suggesties.

1 december 1982
Bert Pol

Verantwoording

1

In de hier gepresenteerde tekst, *De Amsterdamsche Lichtmis*, vertelt de hoofdpersoon zijn levensgeschiedenis. Het is het verhaal van een jongeman die niet wil deugen. Al in zijn vroege jeugd voelt hij zich sterk aangetrokken tot de andere sexe en als hij de ouderlijke woning eenmaal verlaten heeft, geet het snel van kwaad tot erger. Drie plaatsen keren steeds terug in zijn verhaal: het bed, de kroeg en de kaarttafel waaraan hij met vals spelen de kost verdient. Maar uiteindelijk krijgt hij zijn trekken thuis. Moe en ouder geworden, trouwt hij een vrouw die hem tegelijkertijd temt en bedriegt.

Uit het bovenstaande blijkt dat het verhaal zichzelf presenteert als autobiografie. Hoewel in en om de tekst nergens vermeld wordt dat het om een pseudo-autobiografie, een verzonnen geschiedenis gaat, wordt *De Amsterdamsche Lichtmis* in de volgende bladzijden geplaatst in de traditie van de roman, in de zin van '*fictioneel* narratief (verhalend) proza'.[1] Waarom? Op de eerste plaats omdat niet aangetoond is dat het leven en de daden van de verteller samenvallen met die van een persoon die ook werkelijk bestaan heeft (het ligt niet erg voor de hand dat dat ooit aangetoond zal worden, daartoe bevat de tekst te weinig aanknopingspunten). Op de tweede plaats zijn er signalen die in de richting van het predikaat 'roman' lijken te wijzen. Zo werd *De Amsterdamsche Lichtmis* in de jaren '50 van de 18e eeuw als zodanig aangemerkt (zie p. 32). Tevens bevat de tekst enkele passages waarvan met zekerheid vastgesteld kan worden dat ze ontleend zijn aan geschriften die gelden als romans (zie p. 28). Behalve dat daarmee verwezen lijkt te worden naar een romantraditie, maakt de regelrechte ontlening aan fictionele teksten wantrouwig ten aanzien van het werkelijkheidsgehalte van de personages en de gebeurtenissen die in *De Amsterdamsche Lichtmis* beschreven worden.

Als men zich rekenschap geeft van de uitgesproken problematische plaats die het element fictie in met name laat 17e eeuwse en 18e eeuwse romans inneemt, is enig wantrouwen ten aanzien van waarheidspretenties ook wel op zijn plaats. Een groot aantal romans pre-

senteerde zich als authentiek verslag van een waar gebeurde geschiedenis.[2] Vermoedelijk ligt daar een romanopvatting aan ten grondslag die het bereik van de roman beperkt wil zien tot wat men zou kunnen noemen de direct waarneembare ervaringswerkelijkheid. Vanuit die opvatting werd kritiek geleverd op romans die buitenissige en wonderlijke avonturen beschreven van ridders, op de zeer ingewikkelde liefdesgevallen van wereldvreemde herders, of op de liefdes- en krijgsverrichtingen van prinsen en koningen in verre streken en voorbije tijden. Een mogelijke verklaring voor de op grote schaal en zeer rigide toegepaste authenticiteitsillusie schuilt in het willen vermijden van iedere vorm van overeenkomst met dergelijke ver van de dagelijkse realiteit staande romanwerelden en in het zelf zo dicht mogelijk willen benaderen van die dagelijkse realiteit. Daarbij krijgt men echter de indruk dat wat aanvankelijk bewust en beredeneerd werd toegepast gedurende de 18e eeuw een mode werd.

2

Wie *De Amsterdamsche Lichtmis* tracht te plaatsen in de geschiedenis van de 17e en 18e eeuwse Nederlandse roman, ziet zich voor het probleem gesteld dat over dat onderwerp zo weinig bekend is.

De Nederlandse literatuurgeschiedenis heeft de 17e en 18e eeuwse roman lange tijd stiefmoederlijk behandeld. Men vond deze teksten niet kunstzinnig genoeg, of niet fijnzinnig genoeg. Of beide. Te Winkel, die van onze literatuurgeschiedschrijvers nog de meeste aandacht aan de oudere roman heeft geschonken, velt het volgende oordeel: ‘Groot was, vooral op 't eind der zeventiende en in het begin der achttiende eeuw, het aantal prozaverhalen, zonder kunstzin, maar alleen uit winzucht uitgegeven voor een zich in ontucht vermeiend of op schandaal belust publiek.’[3] Geen bemoedigende woorden voor wie een uitgave wil bezorgen van een roman die vermoedelijk in de eerste helft van de 18e eeuw werd uitgegeven en ook nog voor een belangrijk deel over sexuele belevenissen gaat. Het is juist dit soort meningen dat een nadere beschouwing van het 17e en 18e eeuwse fictionele proza lange tijd geblokkeerd heeft. Wie zich met dit soort teksten bezig hield, gaf blijk van dubieuze voorkeuren.[4]

In de afgelopen vijftien jaar is de situatie sterk veranderd. De ethische en esthetische bezwaren hebben plaats gemaakt voor vragen naar de veranderingsgeschiedenis van de roman en naar het sociale functioneren van deze teksten, waarbij het antwoord op die vragen niet in

eerste plaats een oordeel inhoudt. In die periode is een aantal inventariserende en problematiserende publikaties verschenen met betrekking tot de 17e en 18e eeuwse Nederlandse roman.[5] Op dit moment zijn zelfs twee reeksen van start gegaan die de oudere roman voor een breed publiek beschikbaar willen maken.[6] Maar ondanks die sterke toename van wetenschappelijke belangstelling voor de oudere roman, is de situatie zo dat er - alleszins terecht - meer gedaan is aan problematisering en inventarisering dan aan het schrijven van een veranderingsgeschiedenis. Dat betekent dat in de introductie van deze tekst met een maximum aan omzichtigheid en een minimum aan stelligheid te werk gegaan moet worden.

3

Waarom wordt nu *deze* roman opnieuw uitgegeven? Niet vanuit de pretentie een onbekend of vergeten meesterwerk het licht te doen zien. *De Amsterdamsche Lichtmis* heeft geen schok teweeg gebracht in de tijd van verschijnen, de traditie van de roman geen beslissende wending gegeven, niet gewerkt als katalysator van nieuwe inzichten. Herdrukken en ‘eervolle vermeldingen’ in later tijd zijn niet bekend.

De reden waarom deze tekst opnieuw wordt uitgegeven is een andere: *De Amsterdamsche Lichtmis* is een roman die voor een belangrijk deel nog begrepen kan worden door een 20e eeuws leespubliek. Het taalgebruik en de thematiek zijn daar levend en beeldend genoeg voor. Tevens biedt deze tekst de gelegenheid een klein deel van de 17e en 18e eeuwse romantraditie-in-beweging toe te lichten.

4

In de introductie is de gedachte dat gelijksoortige bestaande literatuur een kader vormt waarbinnen auteur, tekst en lezer zich bewegen, leidraad geweest. Wanneer een auteur een geschiedenis onder woorden tracht te brengen, zal hij bewust of onbewust werken met bestaande concepten en normen. Datzelfde geldt voor de lezer die de inhoud van een tekst tot zich neemt. Dat hoeft niet te betekenen dat auteurs en lezers zich conformeren aan wat gebruikelijk is, zij kunnen zich daar ook tegen afzetten of nieuwe nuances aanbrengen. In het deel ‘Tekst’ wordt de vraag aan de orde gesteld binnen welk

kader men *De Amsterdamsche Lichtmis* kan plaatsen en op grond waarvan. Daarbij gaat het niet om een strikt literair-immanente beschouwing, één die het literaire werk en de literaire traditie los wil zien van sociale, economische en politieke factoren. Literatuur is verweven met de realiteit. Ze reflecteert die, al kan de manier waarop sterk uiteenlopen: van het voorhouden van een lachspiegel tot een microscopische bestudering. En ze kan en wil die realiteit soms beïnvloeden. Begrippen als literair kader en literaire traditie zijn hier dan ook niet per definitie losgemaakt van sociale, economische en politieke factoren, getracht is daar ruimte voor te laten.

In het onderdeel 'Auteur' staat de vraag naar de auteur van *De Amsterdamsche Lichtmis* centraal. Als die vraag beantwoord kan worden, is het wellicht mogelijk dit werk in verband te brengen met andere teksten en uitlatingen van de auteur teneinde een reconstructie te beproeven van de normen en concepten die hij hanteerde.

In het pars 'Publiek' tenslotte wordt de vraag gesteld of en hoe er in de loop der tijd op *De Amsterdamsche Lichtmis* gereageerd is. Wie lazen deze tekst en wat vond men ervan? Vanuit welke normen werd een oordeel geveld? Traden er in de loop der tijd veranderingen op in de waardering? Met de beantwoording van deze vragen zou iets zichtbaar kunnen worden van het functioneren van deze tekst: doorbrak hij iets in het normenstelsel van de lezers, bevestigde hij de gangbare normen? Met andere woorden: werkte de tekst dóór?

De vragen die hier zo luchtig gesteld worden, zijn echter bij lange na niet allemaal beantwoord, of afdoend beantwoord. Het zijn de vragen waarop ik het antwoord graag zou weten en geven. Uitgangspunten. Veel bleef in nevelen gehuld. Zelfs wanneer de tekst precies verschenen is, al bestaat het vermoeden dat dat in 1731 was.

5

De tekst van *De Amsterdamsche Lichtmis* is hier zo getrouw mogelijk weergegeven naar het voorbeeld van het exemplaar dat zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag bevindt.

De woordverklaring is summier: doel is het bewerkstelligen van een zo goed mogelijk tekstbegrip, niet het leveren van een bijdrage aan de Nederlandse filologie. Eenmaal gegeven woordverklaringen worden niet herhaald.

De erotische beeldspraak is alleen dan toegelicht als ik de indruk had dat zij niet meer begrijpelijk was voor een 20e eeuws publiek. Dat betekent dat in een aantal gevallen een beroep wordt gedaan op het

associatievermogen en de vindingrijkheid van de lezer.

Degene die zich verder zou willen verdiepen in de erotische metaforiek van de 17e en 18e eeuw in Nederland, wijs ik op Heestermans (1980), De Jongh (1968-69) en ‘tot Lering en Vermaak’ (1976) (zie de Bibliografie), waar men behalve betekenissen ook bronvermeldingen vindt. In een aantal gevallen kan men ook terecht in het *Woordenboek der Nederlandsche taal* (bewerkt door M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., 's-Gravenhage enz., 1882-...).

Eindnoten:

1 Onder ‘fictioneel narratief proza’ wordt hier verstaan: proza waarin een geschiedenis verteld wordt waarin fictieve personages fictieve gebeurtenissen ondergaan. Deze omschrijving dient met rekkelijkheid gehanteerd te worden. Weinigen zullen bijvoorbeeld een tekst waarin historische personages gebeurtenissen ondergaan waarvan het niet zeker is of ze ook werkelijk plaats gevonden hebben, niet tot de roman willen rekenen op grond van alleen het fictionaliteitscriterium.
Zie over de vele haken en ogen van het fictionaliteitscriterium Oversteegen (1982).

2 Zie daarover onder meer Weber (1974), H. II en May (1963), H. II.

3 Te Winkel (1924), p. 408.

4 Vgl. Buijnsters (1978) en Mortier (1972).

5 Onder meer Buijnsters (1971), Buijnsters (1978), Buijnsters (1980), Van den Berg (1981), Grootes (1982), Short-title-catalogus (1981), Vrijmoedige bedenkingen (1981).

6 Behalve de reeks waar deze editie deel van uitmaakt, is bij uitgeverij ‘Sub Rosa’ te Deventer de serie ‘Populair proza uit de 17e en 18e eeuw’ van start gegaan, met als eerste deeltje *De belydenis van een lichtmis* (ca. 1771), uitgegeven en ingeleid door A.N.W. van der Plank. Het was Van der Planks bedoeling in dezelfde serie een teksteditie te bezorgen van *De Amsterdamsche Lichtmis*; voor zijn voorstel deze tekst door een andere te vervangen, ben ik hem zeer erkentelijk. *Tekst*

Fig. 1: De dood van zijn vader heeft van Tom Rakewell een vermogend man gemaakt. Rechts bij de deur staan Sarah Young en haar moeder. De moeder wijst op Sarah's buik: ze is zwanger. Uit de (liefdes)brieven in de schort en de ring in Sarah's hand valt af te leiden dat Tom beloofd had Sarah te trouwen. Nu wil hij hen afkopen met een handvol geld. (Derde staat.)

1 Tekst

1.1 Inleiding

‘De oplettende lezer zal ondertussen opgemerkt hebben dat *De Amsterdamsche Lichtmis* - o.a. op grond van het pseudo-autobiografische vertelkader, the Fortune pattern, de onwettige geboorte van de protagonist, zijn proteïsch karakter, de plaats die de kritiek in het werk inneemt e.d. - aangeduid moet worden als een picareske roman, of liever nog als een (erotische-) avonturenroman, omdat het essentiële van de picareske roman, namelijk the struggle for life van een arme sloeber te midden van een wereld vol bedrog, hier ontbreekt.’

Met deze woorden komt A.N.W. van der Plank aan het slot van zijn zeer recente artikel over de plaats van de liefde in *De Amsterdamsche Lichtmis*.[1] Zijn conclusie is ons startpunt, want de ‘oplettende lezer’ die na lezing van *De Amsterdamsche Lichtmis* bij Van der Plank te rade is gegaan om ook eens van een ander te horen wat voor vlees hij in de kuip heeft, is toch niet helemaal tevreden. Hoe zit dat nu precies, vraagt hij zich af, is deze tekst nu een picareske roman of niet? En wat is nu weer een erotische avonturenroman? Waar komen die begrippen vandaan en wat betekenen ze? Of betekenen ze weinig of niets en zijn het maar etiketten die de 20e-eeuwer naar persoonlijk inzicht zo hier en daar op een tekst plakt, als het moet met twee tegelijk?

Het is van belang nader op die vragen in te gaan, want heeft Van der Plank enerzijds gelijk als hij beweert dat *De Amsterdamsche Lichtmis* sterk doet denken aan de picareske roman en dat de nadruk op de sexuele capriolen van de hoofdpersoon ligt, anderzijds is er met die constateringen meer aan de hand dan Van der Plank doet uitkomen. Bij een kritische beschouwing van de rol van de sexualiteit in *De Amsterdamsche Lichtmis* en niet alleen van *De Amsterdamsche Lichtmis* als picareske roman, maar ook van het concept ‘picareske roman’ tekent zich de positie van deze tekst in de geschiedenis van de 17e en 18e eeuwse roman af.

1.2 De Amsterdamsche Lichtmis en de picareske roman

Wanneer noemt men een roman picaresk? In de internationale vakliteratuur die sinds het eind van de 19e eeuw aan de picareske roman gewijd is, lopen de meningen daarover vrij sterk uiteen.[2]

Over de vraag waarom een corpus teksten als picaresk onderscheiden wordt, lijkt in het algemeen wel overeenstemming te bestaan: er is sprake van een aantal romans met gemeenschappelijke kenmerken die zo manifest en dominant zijn dat het gerechtigd lijkt ze als afzonderlijke groep te bestuderen.

De problemen beginnen als de vraag gesteld wordt welke teksten tot die groep behoren. In het onderzoek tekenen zich globaal drie opvattingen af: naast een historische en een a-historische opvatting is er sprake van een zienswijze die deze beide tracht te verenigen.[3] De historische opvatting legt het accent op de sociale en politieke context waarin picareske romans verschenen zijn en waaraan zij refereren. Als gevolg daarvan stelt men vast dat de 'echte' picareske roman eigenlijk uitsluitend in het Spanje van de 16e eeuw te vinden is als reactie op het specifieke politieke en maatschappelijke klimaat dat daar en toen heerste. In de 17e en eerste helft van de 18e eeuw ziet men een nabloei in West-Europa; na die tijd kan men niet meer van een picareske roman spreken. De figuur, intenties en daden van de schelm of picaro zijn dan, onder invloed van de gewijzigde sociopolitieke omstandigheden, zo ingrijpend veranderd dat van een band met de 16e eeuwse representanten van het genre nauwelijks meer sprake lijkt.

De a-historische opvatting veronachtzaamt de historische context niet per sé, maar legt bij de bestudering van de picareske roman niet de nadruk op de relatie tussen literaire en buiten-literaire omstandigheden. Haar gaat het meer om de bestudering van de werken zelf.

Met deze opvatting valt een grote, aanvechtbare liberaliteit samen ten aanzien van het gebruik van de term 'picaresk'. Een roman waarin de held, gedreven door kritiek op de maatschappij schelmachtige streken uithaalt, kan al gauw rekenen op dit etiket. De derde beschouwingswijze tracht zowel de historische context recht te doen, als oog te hebben voor het gegeven dat ondanks veranderende sociale en politieke omstandigheden ook na de 16e en 17e eeuw romans te vinden zijn die sterke banden hebben met vroegere picareske romans, ook al verschillen zij daar in één of enkele opzichten van. Die laatste opvatting, verwoord door met name Claudio Guillén en in het Nederlandse

taalgebied door H. van Gorp,[4] ligt ten grondslag aan de volgende observaties.

Ter onderscheiding van het genre picareske roman hanteert Guillén acht kenmerken.[5] (1) De held is een wees, hij staat alleen in het leven en zoekt met vallen en opstaan zijn weg. Doordat hij niet de bescherming van ouders geniet, voltrekt de levenservaring zich aan hem met harde, premature schokken. Het effect daarvan wordt versterkt door de ondervinding dat anderen hem 'niet moeten'. De positie van de held is die van de half-outsider: de maatschappij is hard en onaangenaam, maar buiten de maatschappij is overleven niet mogelijk. Er is geen schuilplaats, geen pastoraal paradijs. Op het moment dat de held zich van zijn positie bewust wordt, kiest hij voor het schelm-zijn. Hij speelt het sociale rollenspel mee èn doorziet het, hij participeert in de maatschappij èn bedriegt die. De picareske roman is daarmee in Guilléns ogen de geschiedenis van een wordingsproces, het verhaal van een wees die naar het schelm-zijn toegroeit. Daar hangt mee samen dat het in de picareske roman primair gaat om een conflict tussen een aan zijn lot overgelaten individu en de wereld waarin hij leeft. Er voltrekt zich een proces van vervreemding van de maatschappij, de realiteit, soms van het gevestigd geloof en de gangbare ideologie. Met name daardoor is de picaro, de schelm te onderscheiden van drie andere literaire typen: de zwerver, de nar (potsenmaker) en de 'have-not'. In het geval van de picaro is er steeds een diepere reden voor zijn gedrag.

(2) De picareske roman is een pseudo-autobiografie. De lezer ziet daardoor de geschiedenis door de ogen van de picaro en wordt verplaatst in de positie van de half-outsider. Daar hangt mee samen dat (3) het gezichtspunt van de verteller partieel en bevooroordeeld is. In de picareske roman kan men dan ook geen synthetische visie op het menselijk leven verwachten, slechts één duidelijk gekleurde zienswijze.

(4) Het gezichtspunt van de picaro is reflexief, filosofisch. Vanuit dat gezichtspunt levert hij, op morele of religieuze gronden, kritiek op wat hij waarneemt. In zijn hoedanigheid van filosoof, ont-dekker en heront-dekker, van twijfelaar aan normen en waarden, maakt de picaro een leerproces door. Iedere persoon of handeling is voor hem een mogelijk exempel.

(5) De nadruk ligt in de picareske roman in sterke mate op de materiële aspecten van het leven; met name honger en geld spelen in het leven van de schelm een belangrijke rol.

(6) De picaro observeert voortdurend collectieve grootheden: sociale standen, beroepen, karakters, steden en landen passeren de revue.

Deze ‘schelmengalerij’ nodigt steeds uit tot satire en komische effecten.

(7) De schelm beweegt zich horizontaal door de ruimte en verticaal door de maatschappij. Dat wil zeggen dat hij zich om noodzakelijke redenen steeds verplaatst (honger, vlucht) en dat hij, vaak als knecht, met verschillende lagen van de bevolking in aanraking komt.

(8) De opbouw van de schelmenroman is los-episodisch: de verschillende avonturen en gebeurtenissen worden bijeengehouden als een zwakke keten, in hoofdzaak verbonden door de persoon van de held. Romans die al deze acht kenmerken zo optimaal mogelijk representeren, noemt Guillén picareske romans in de strikte zin des woords. Zij vormen een eerste concentrische cirkel rondom de abstractie ‘picareske roman’. Een tweede concentrische cirkel wordt gevormd door de picareske romans die niet alle kenmerken bevatten, maar in elk geval wel het eerste kenmerk. Romans die de wordingsgeschiedenis beschrijven van een eenzame wees tot schelm. Indien dat kenmerk ontbreekt is er volgens Guillén weinig reden meer te spreken van picareske roman, in welke betekenis dan ook.

Romans die in een aantal opzichten sterk op de picareske roman lijken, maar waarin het eerste kenmerk afwezig is, kan men aanduiden als romans met picareske trekken, of als verwant aan de picareske roman. Dat is bijvoorbeeld het geval bij Scarrons *Roman Comique* (waarvan het eerste deel verscheen in 1651) waarin het reispatroon en de schelmengalerij met bijbehorende satire aan de picareske roman verwant zijn, maar waarin de positie en zienswijze van de picaro niet gevonden worden.

Legt men nu *De Amsterdamsche Lichtmis* op Guilléns blauwdruk van de picareske roman, dan blijkt dat dat beeld in een aantal opzichten met deze tekst in de pas loopt. Maar niet in alle opzichten. De zaak wringt bij twee punten, het eerste en het vierde kenmerk. Het ideale of optimale beeld van de picaro is niet verenigbaar met de figuur van de Amsterdamsche Lichtmis. Een weeskind is hij niet, zijn afkomst is hooguit dubieus: geboortig uit een buitenechtelijke relatie, maar als kind aangenomen door de echtgenoot van zijn moeder. Belangrijker is echter nog dat er van een wordings- of bewustwordingsproces geen sprake is. Met andere woorden, de jongen groeit niet, onder druk der omstandigheden, naar het schelm-zijn toe. Hij wordt door zijn ouders niet slecht behandeld, hij wordt de deur niet uitgeschopt of aan zijn lot overgelaten. Hij *wordt* geen schelm en schuinsmarcheerder, hij *is* het. De enige verklaring die de lezer voor het gedrag van de hoofdpersoon krijgt, is ‘dat de kinderen die van de Ouders met ondeugende voetstappen worden voorgegaan zelden beter doen’.[6] Van een con-

flictsituatie tussen individu en maatschappij, waarbij het individu op gespannen voet verkeert met die maatschappij, er in participeert en er tegelijkertijd tegenaan schopt, is daarbij geen sprake.

Dat de hoofdpersoon geen reflexief, filosofisch standpunt inneemt en geen expliciete kritiek op de maatschappij uit, hangt daar natuurlijk ten nauwste mee samen. Het bedrog van de hoofdpersoon en zijn ingaan tegen de normen van de heersende moraal komen immers niet voort uit een doorzien van de maatschappij, maar uit een toegeven aan neigingen.

In de termen van Guillén zou men *De Amsterdamsche Lichtmis* op grond van het bovenstaande kunnen rekenen tot de grote groep romans die verwant zijn aan de picareske roman, maar daar in strikte noch in wijde zin toe gerekend kunnen worden.

Nu beginnen de moeilijkheden echter pas. Want wat is *De Amsterdamsche Lichtmis* dan wèl voor roman?

Men kan deze op Guillén gebaseerde conclusie natuurlijk aanvechten en staande houden dat een roman die een aantal frappante overeenkomsten met de picareske roman vertoont, maar een enkel, zij het belangrijk kenmerk mist, tóch het predikaat verdient. Als men echter werkt met het begrip picareske roman waarin formele en inhoudelijke kenmerken met elkaar verweven zijn, dan kan men de inhoudelijke kenmerken niet voor het gemak over het hoofd zien, zonder dat begrip ernstig uit te hollen en verwisselbaar te maken met een strikt formeel begrip als ‘pseudo-autobiografie’ of ‘pseudo-memoires’.

Voorts kan men een antwoord zoeken in gewijzigde sociale en politieke omstandigheden, onder invloed waarvan de figuur van de schelm in de 18e eeuw een andere zou zijn dan in het 16e eeuwse Spanje. Dat is in zoverre juist dat gedurende de 17e en 18e eeuw de sociale status van de schelm lijkt te veranderen. Steeds vaker ziet men dat hij niet uit de ‘lower classes’ afkomstig is, maar uit de burgerij en lage adel, ofwel dat de schelm in hoog tempo op de sociale ladder klimt. Maar de spanningsverhouding tussen individu en maatschappij blijft ook in de 17e en 18e eeuwse picareske romans gehandhaafd, getuige bijvoorbeeld Defoes *Moll Flanders* (1722).

Het antwoord zal in een andere richting gezocht moeten worden. Een vingerwijzing in welke richting geeft een nadere beschouwing van de eventuele relatie tussen *De Amsterdamsche Lichtmis* en de libertijnse roman.

1.3 De Amsterdamsche Lichtmis en de sexuele moraal

In een probleemstellend artikel heeft P.J. Buijnsters[7] de vraag gesteld of er in de Republiek van de late 17e en 18e eeuw sprake is van libertijns literatuur (in het bijzonder: romans). Ter afbakening van het corpus libertijnse romans stelt Buijnsters de volgende criteria voor. Van doorslaggevend belang is de attitude van de auteur: duidelijk moet blijken dat het zijn bedoeling is de gangbare sexuele moraal te doorbreken. Daarmee wordt de libertijnse roman moraal-filosofisch gefundeerd; tevens wordt duidelijk dat in de libertijnse roman het beschrijven van de lichamelijke, of preciezer genitale liefde, nooit doel is, maar middel. Met dat criterium zondert men die romans af die men zou kunnen karakteriseren als pornografie: een beschrijving van sex omwille van lees- en ander genot.

Andere criteria zijn het gebruik van de dialoogvorm; de geschiedenis wordt verteld in de vorm van een gesprek waardoor de indruk gewekt wordt of het om een inwijding gaat. Voorts de plaats van handeling: vaak het salon of klooster. Taalgebruik is geen criterium, in die zin dat de libertijnse roman zich niet kenmerkt door obscene terminologie.

Hoe verhoudt *De Amsterdamsche Lichtmis* zich nu tot de hierboven omschreven abstractie ‘libertijnse roman’? Van een dialogische vertelwijze is geen sprake, maar, kan men daar aan toevoegen, daarvan is ook in een libertijnse roman bij uitstek als Clelands *Fanny Hill* (1748-49) geen sprake. Plaats van handeling is in *De Amsterdamsche Lichtmis* onder méér het salon en het klooster, maar ook de klerenzolder, het bordeel, herbergkamers en een kasteel. De belangrijkste vraag is echter of de auteur van deze roman de bedoeling heeft gehad de sexuele moraal te attaqueren. Daarvan zal in het algemeen sprake zijn als de auteur met zoveel woorden zegt die moraal te willen doorbreken, bijvoorbeeld in een voorrede. En/of als in de roman zelf bij monde van (één van) de personages een vrije sexuele moraal gepredikt wordt.

Beide situaties doen zich in en om *De Amsterdamsche Lichtmis* niet voor. In de voorrede wordt eerder een moraliserende houding aangenomen, wanneer gezegd wordt ‘dat de stof, die hier verhandelt word, niet stigtelyk is; echter indien gy het wel op nemen wild, zo is ‘er geen quaad zo groot of kan tot een goed voorwerp dienen. De geenen dewelke zo ongelukkig zyn van op het spoor der ondeugden

te wandelen, zyn zo verblind dat zy niet kunnen zien quaad te doen, maar wanneer zy zulks in anderen bemerken, zo moeten zy daar van overtuigt zyn en waarlyk daar is geen natuurlyker spiegel als het doen en laaten van zyn evennaasten op te merken, het zelve met onze daaden te vergelyken'. De ik-verteller slaat eenzelfde toon aan als hij aan het eind van zijn relaas opmerkt dat 'vroeg of laat, het quaad zyn meester loont, het geen ik voor een les aan alle Ligtemisse geef'.[8] Al is de stof niet netjes, leerzaam is zij zeker. Gaapt er dan geen kloof tussen deze moraliserende tendens die aan deze roman voorafgaat en die hem afsluit enerzijds en de vele sexuele avontuurtjes die de hoofdpersoon met klaarblijkelijk plezier beleeft? Op het eerste gezicht misschien wel, maar bij nader inzien valt het op dat veel escapades de lichtmis aanvankelijk plezier verschaffen, maar zich uiteindelijk tegen hem keren.

Enkele voorbeelden. Als de lichtmis, in zijn jeugdjaren, met het dienstmeisje op zolder ligt te vrijen, wordt hij door zijn moeder ontdekt en afgeranseld. Als hij met datzelfde dienstmeisje een langdurige liaison aangaat, blijkt dat zij hem tijdens zijn verblijf in het buitenland bedrogen heeft en er met een Italiaan vandoor is gegaan. Wanneer hij het met een adellijke dame tracht aan te leggen en op een belendend toilet een glimp van haar onderlichaam wil opvangen, raakt hij met zijn hoofd in het deksel bekneld en loopt, alvorens bevrijd te worden, enige tijd met deze extravagante kraag rond tot groot vermaak van de aanwezigen. Als de lichtmis en zijn metgezel zich in Zeeland opmaken voor het bedrijven van het liefdesspel met twee boerinnetjes, worden zij door de echtgenoten ontdekt en op zodanige manier bestraft dat zij bijna de dood vinden.

Het is echter niet alleen de lichtmis die zijn trekken thuis krijgt. Ook degenen die heimelijk een scheve schaats rijden worden te grazen genomen. Zoals de Parijse politiecommissaris die de 'vriendinnetjes' van de lichtmis en zijn metgezel in een - verboden - bordeel arresteert, hen na betaling van een forse som geld vrijlaat en vervolgens zelf in de val gelokt wordt. In een dorp buiten Parijs wordt hij door bemiddeling van de lichtmis en zijn metgezel met een meisje van lichte zeden in bed gemanoeuvreerd waar hij op heterdaad betrapt wordt door de gewaarschuwde schout. Nu is de commissaris aan de beurt om zijn ondeugd af te kopen.

Een laatste voorbeeld: in Holland teruggekeerd bezoekt de lichtmis een bordeel waar de prostituees geen beroeps zijn, maar 'nette' dames die plezier zoeken. Als de waardin een diner organiseert voor een select gezelschap, blijken aan tafel mannen hun vrouw te ontmoeten, bruiden hun bruidegom en broers hun zusters. De ontluistering is groot.

De Amsterdamsche Lichtmis is daarmee wel het tegendeel van een prediking van de vrije liefde. Al wordt de sexuele moraal in deze roman niet expliciet verdedigd, aangevallen wordt zij zeker niet. Aangevallen wordt, door steeds dezelfde wendingen in het handelingsverloop de vrije sexuele liefde en de dubbele moraal: het een beweren en het ander doen.

Een libertijnse roman is *De Amsterdamsche Lichtmis* daardoor zeker niet.

De Amsterdamsche Lichtmis lijkt eerder een satire, een geschrift waarin de ondeugden van de tijd gehekeld worden.[9] De vraag is dan: was daar aanleiding toe? Was het zo slecht gesteld met de naleving van de sexuele moraal in de eerste helft van de 18e eeuw?

Een vluchtige blik op de Westeuropese literatuur van de 18e eeuw doet het vermoeden ontstaan dat die vraag positief beantwoord moet worden. In nogal wat romans speelt sexualiteit en de sexuele moraal een belangrijke rol, vanuit verschillende invalshoeken. Men hoeft niet lang na te denken om een aantal romans te noemen waarin sexuele losbandigheid scherp veroordeeld wordt en de deugdzaamheid hoog geprezen: Richardsons *Pamela* (1740) en *Clarissa* (eerste deel 1747), *Sara Burgerhart* (1782) van Wolff en Deken, Feiths *Julia* (1783) en *Les liaisons dangereuses* (1782) van Choderlos de Laclos.

Daarnaast staan romans waarin de gangbare sexuele moraal, vaak uit hoofde van de 'natuurlijkheid' wordt geschoffeerd: Clelands *Fanny Hill* (1748-49), *Margot la Ravaudeuse* (1750) van Fougeret de Monbron, het anonieme *De Belydenis van een Lichtmis* (circa 1770) en de verschillende romans van De Sade. Ondanks de wereld van verschil die deze twee groepen romans van elkaar scheidt, is er één duidelijk punt van overeenkomst: de gefixeerdheid op genitale erotiek, voorzover die buiten de geijkte kanalen van het huwelijk bedreven wordt. (Daarnaast is er een groep romans waarin de genitale erotiek het centrale onderwerp vormt zonder dat stelling genomen wordt; die groep blijft hier buiten beschouwing, omdat het mij juist om die stellingname gaat.)

Naar welke buiten-literaire situatie verwijst nu deze gefixeerdheid op sexualiteit en de sexuele moraal, zoals zichtbaar in onder meer *De Amsterdamsche Lichtmis*? Was er in de 18e eeuw sprake van een abnormale losbandigheid? Het is gevaarlijk die vragen met stelligheid te beantwoorden, omdat juist dergelijke gegevens in de loop der eeuwen nauwelijks opgetekend zijn. Toch zijn er geen tekenen die wijzen op explosies van zedeloosheid gedurende de 18e eeuw. Het ligt meer voor de hand het antwoord te zoeken in *het denken over sexualiteit* gedurende de 18e eeuw. Het is van belang kennis te nemen van wat de historicus Van Ussel in zijn *Geschiedenis van het sexuele probleem*

daarover naar voren gebracht heeft.[10]

Van Ussel tracht aan te tonen dat gedurende de 16e tot en met de 18e eeuw zich het ‘sexuele probleem’ gevormd heeft. Dat wil zeggen dat in die periode sexualiteit langzamerhand als probleem ervaren gaat worden. Vòòr die tijd wordt over dat onderwerp namelijk op een over het algemeen onverholen en openhartige wijze geschreven. In de 17e en vooral in de 18e eeuw kan men een toenemende mate van gespletenheid in het denken over sexualiteit waarnemen: enerzijds aanvaardt men de sexuele behoefte of de neiging tot sexualiteit als een natuurlijk gegeven, anderzijds wil men die neigingen en behoeften tegelijkertijd onderdrukt zien. Die discrepantie tussen gelijktijdige erkenning en onderdrukking van de sexualiteit resulteert in wat men in psychologische terminologie ‘schizoïde’, in ethische terminologie ‘hypocriet’ gedrag noemt.[11] Die situatie verandert in de 19e eeuw, als men in steeds sterker mate gaat veronderstellen dat van een natuurlijke sexuele aandrang bij de gezonde mens in het geheel geen sprake is. Het spanningsveld tussen norm en neiging is dan natuurlijk nog wel aanwezig, maar nauwelijks meer bespreekbaar.

Op grond daarvan kan men tot de volgende voorlopige reconstructie komen. Het is deze schizoïde of hypocriete spanning, voortkomend uit enerzijds het aanvaarden van sexualiteit als natuurlijke behoefte en anderzijds het willen onderdrukken van die neigingen die ten grondslag ligt aan de literaire gefixeerdheid op de sexualiteit in het algemeen, de genitale erotiek in het bijzonder. In *De Amsterdamsche Lichtmis* lijkt daarbij vooral de norm ondersteund te worden. Wie toegeeft aan zijn neigingen wordt bestraft evenals degene die er een dubbele moraal op nahoudt, in schijn naar de norm levend, maar die in de praktijk stiekum overtredend.

Sceptici zullen zeggen dat *De Amsterdamsche Lichtmis* dan wel het overtreden van de norm en het hanteren van een dubbele moraal hekelt, maar ook zelf een dubbele moraal uitdraagt. Aan de ene kant worden sexuele escapades immers uitvoerig beschreven, terwijl aan de andere kant steeds geroepen wordt dat dat allemaal wel verkeerd af moet lopen. Daar zou men de conclusie aan kunnen verbinden dat de auteur op geraffineerde wijze heeft willen inspelen op gevoelens van schuld en lust (of: op de hypocrisie) van de lezer. Hij stelt de lezer in de gelegenheid te proeven van - weliswaar fictieve - verboden vruchten en sust tegelijkertijd diens schuldgevoelens door de moraliserende boodschap die hij steeds verstrekt.

Zo'n redenering zal en wil ik niet bestrijden. Het betreft hier een kwestie van interpretatie. De tekst geeft duidelijk signalen: in de voorrede, in het summiere vertellerscommentaar en in het handelings-

verloop.

Fig. 2: Tom leidt een leven van luxe en grandeur. Hij gedraagt zich als liefhebber van kunst en sport en laat zich als zodanig omringen door onder andere een dichter, musici, een tuin-architect, een dansleraar, schermmeesters en een jockey die een trophee vasthoudt waarop te lezen is dat hij gewonnen werd te Epsom door Silly Tom. Het schilderij in het midden vertoont Paris' oordeel. (Vierde staat.)

Die signalen zijn interpretabel. Of men ze wil interpreteren of negeren (en uitsluitend acht slaan op de beschrijvingen van de erotische capriolen) en *hoe* men ze wil interpreteren (als welgemeende waarschuwing of als vettige knipoog) behoort tot de keuzen en verantwoordelijkheden van de lezer.[12]

In dit opzicht zijn de lotgevallen van Richardsons *Pamela* (1740) illustratief. Boze tongen beweerden dat het niet Richardsons bedoeling was de lezer een deugdspiegel voor te houden, maar hem door het sleutelgat te laten meegenieten van de verleidingspogingen die Lord B jegens Pamela in het werk stelt.[13] Fielding ging in zijn parodie *Shamela* (1741) - een wel heel duidelijke verwijzing naar *Pamela* - nog een stap verder. Daar is de hoofdpersoon een doortrapt dienstmeisje dat met geraffineerde verleidingspogingen, waarin zij de rol van onschuldige en naïeve speelt, haar meester tot een liaison tracht te brengen met het doel daar munt uit te slaan.

Men zou het zo kunnen samenvatten: bij iedere tekst waarin het aan de kaak stellen van normovertreding gepaard gaat met een beschrijving van die overtreding is er een reële mogelijkheid aanwezig dat de hekeling zich tegen de tekst of de auteur keert. De lezer kan uit de tekst leren hoe het niet moet, maar ook hoe het wel kàn.

Kritiek vanuit een dergelijke zienswijze is de roman die een getrouwe weergave van deugden en ondeugden geeft aan het eind van de 17e en gedurende de 18e eeuw niet bespaard gebleven.[14]

1.4 De Amsterdamsche Lichtmis als ‘roman satyrique’

Als we nu een moment pas op de plaats maken en de voornaamste conclusies van het bovenstaande in ogenschouw nemen, dan zien we het volgende. (1) *De Amsterdamsche Lichtmis* kan niet tot de picareske romans gerekend worden, maar is wel aan dat genre verwant. (2) *De Amsterdamsche Lichtmis* lijkt geen libertijnse roman, maar veeleer een satire op de overtreding van de sexuele moraal en het hanteren van een dubbele moraal.

Proberen we deze constatering nu te historiseren, dan luidt de vraag: staat *De Amsterdamsche Lichtmis* in een traditie van satirische romans?

Charles Sorel, 17e eeuws romanauteur en -theoreticus, onderscheidt in *La Bibliothèque françoise* (1667)[15] de volgende categorieën: ‘Des romans de chevalerie et de bergerie’, Des romans vray-semblables et des nouvelles’, ‘Des romans heroiques’ en als laatste ‘Des Romans

Comiques. Ou satyriques, & des Romans Burlesques'. Over die laatste groep merkt hij op: 'On parle des Romans Comiques en general, mais on les divise aussi en Satyriques & en Burlesques, & quelques uns sont tout cela ensemble'.[16] Satire omschrijft hij als volgt: 'Vous remarquerez que nous ne prenons point la Satyre pour un Ouvrage impudique & licentieux, comme on a fait quelquefois, mais dans le Sens des Anciens qui entendoient par-là des Remonstrances sur les Vices du siecle'.[17] De satirische roman is bij Sorel een nadere modificatie van het begrip 'komische roman'.

Deze categorie van 'romans comiques, ou satyriques et des romans burlesques' is duidelijk te onderscheiden van alle andere romancategorieën: 'Les bons Romans Comiques & Satyriques semblent plûtost estre des images de l'Histoire que tous les autres: Les actions communes de la Vie estans leur objet, il est plus facile d'y rencontrer de la Verité. Pource qu'on voit plus d'hommes dans l'erreur & dans la sottise, qu'il n'y en a de portez à la sagesse, il se trouve parmy eux plus d'occasions de raillerie, & leurs defauts ne produisent que la Satyre.'[18]

Met andere woorden: omdat komische of satirische romans gewone gebeurtenissen als onderwerp hebben, staan ze dichter bij de waarheid. Ze bevatten herkenbare gegevens. Doordat meer mensen zich nu eenmaal kenmerken door zotheid of dwaling dan door wijsheid, spelen satirische en komische effecten in deze romans zo'n grote rol. Satire is daarmee bij Sorel een onlosmakelijk effect van het karakteristieke kenmerk van deze soort romans, *het beschrijven van de gewone gebeurtenissen des levens*. Gebeurtenissen die vaak belachelijk en laakbaar tegelijkertijd zijn. Sorel bespreekt vervolgens een aantal teksten, oorspronkelijk Frans of in het Frans vertaald, die in de categorie 'comique, ou satirique & burlesque' thuishoren. Behalve onder meer Cervantes *Don Quichotte* (1605), Scarrons *Roman comique* (1651) en zijn eigen *Françion* (1623) rekent hij tot de komische of satirische roman *Lazarillo de Tormes* (1554), Mateo Alemáns *Guzman de Alfarache* (1599) en Francisco de Quevedo's *La vida del Buscón* (1626), drie romans die als standaardteksten van de picareske roman beschouwd worden.

Wie heeft de accenten nu op de juiste plaats gezet, Sorel of de beschrijvers van de 'picareske roman'? Vanuit hun eigen optiek gezien, hebben beiden gelijk. De 'picareske roman' is namelijk een eind 19e en 20e eeuws concept[19] dat, en daaraan wordt ten onrechte vaak weinig aandacht geschonken, een specifiek deel uit een grotere groep komische en satirische romans afgezonderd heeft. Het laat 19e en 20e eeuwse onderzoek heeft de nadruk gelegd op de gespannen bedrogsrelatie tussen schelm en maatschappij, daarbij aantekenend dat

in dergelijke romans satirische en komische effecten voor de hand liggen.

Sorel plaatste, door vergelijking met andere groepen romans, de accenten elders, namelijk op het beschrijven van gewone, alledaagse gebeurtenissen. Daarin lag voor hem het kenmerkend onderscheid. In recent Duits onderzoek is er op gewezen dat het deze (in zich ook weer veelsoortige) variant romans is geweest die met de bij haar behorende reflectie in de 18e eeuw de dominerende werd, na in de 17e eeuw sterke concurrentie van andere romansoorten ondervonden te hebben.[20] Hoewel er ook verzet tegen deze romans bleef bestaan, getuige bijvoorbeeld Lenglet du Fresnoy in zijn *De l'Usage des Romans* (1734). Hij merkt op over dergelijke romans (waartoe hij *Lazarillo de Tormes* (1554), Mateo Alemáns *Guzman de Alfarache* (1599), Scarrons *Roman comique* (1651) en Lesages *Gil Blas de Santillane* (1715) rekent; vgl. Sorel) dat het 'ouvrages amusans, ingénieux et même instructifs' zijn, maar dat men er 'ni la dignité du sujet, ni la majesté des personnes, ni la noblesse des caracteres' in vindt.[21] Men zegt wel dat dergelijke romans zedeschetsen zijn, portretten. Dat klopt volgens Lenglet du Fresnoy, maar hij houdt er nu eenmaal niet van. Tevens merk ik op dat zich gedurende de 18e eeuw een verschuiving lijkt te voltrekken in de manier van beschouwen van het gewone en alledaagse, in die zin dat die ervaringswerkelijkheid niet meer per definitie aanleiding geeft tot satire en humor. In de romans van Wolff en Deken en Richardson bijvoorbeeld zijn de gebeurtenissen en personages zeker te karakteriseren als 'gewoon' of 'alledaags', terwijl de lezer daar niet lachend, maar zeer ernstig de waarheid wordt gezegd.

De Amsterdamsche Lichtmis, om tot mijn uitgangspunt terug te keren, zou ik willen plaatsen in de door Sorel (en in zekere zin ook door Lenglet du Fresnoy) omschreven traditie van romans die 'het dagelijks leven', het 'gewone', 'alledaagse' als onderwerp hebben. Dat *De Amsterdamsche Lichtmis* tevens sterk doet denken aan het concept-achteraf 'picareske roman' hoeft na het bovenstaande geen verbazing te wekken: het één sluit het ander geenszins uit, maar voegt iets toe.[22]

Laten we nog een ogenblik stil staan bij de omschrijving die Sorel geeft van 'komische, satirische, of burleske romans' en die in verband brengen met *De Amsterdamsche Lichtmis*.

In deze tekst gaat het om de beschrijving van gewone daden van gewone personages, met de nadruk op hun fouten en ondeugden. Dat wil zeggen dat het niet om de buitenissige avonturen van ridders gaat,

om de verliefdheden van van de realiteit vervreemde herders (of vaker: aristocratische pseudo-herders) of om de liefdesverwikkelingen van hooggeplaatste personen als prinsen en koningen.

De lichtmis is een burgerjongen die het slechte pad op gaat. Hij verdient grof geld met spelen en vooral vals spelen, hangt in kroegen rond en stort zich met overgave in tal van sexuele avonturen. Aan de hand van die levensloop wordt vooral de hekeling van de sexuele ondeugden dik aangezet. Daarnaast wordt ook, aan de hand van situaties waarin de lichtmis verzeild raakt en personen die hij onderweg ontmoet, een serie andere ondeugden terloops een satirische spiegel voorgehouden. Kernwoord is daarbij de dubbele moraal, die een wereld waarin weinig is wat het lijken wil, overwoekert. De moeder van de lichtmis speelt de rol van achtenswaardig dame, maar is niets anders dan een luxe hoer. De oom van de lichtmis gedraagt zich als een grand seigneur, maar heeft zijn geld vergaard door oplichting. De nonnen in het klooster bij Parijs leven slechts celibatair als er geen man in de buurt is. De kloosterlingen die de lichtmis in de schuit naar Nantes ontmoet, blijken vraatzuchtig en twistziek in plaats van sober levend en naastenlievend. Gerechtsdienaren zijn corrupt. En om als edelman door het leven te gaan, heeft men geen aristocratisch voorgeslacht nodig.

In de meeste gevallen is de schijn echter niet duurzaam en keert zij zich tegen de be-dekker.

1.5 Ontlening en ontmaskering: roman traditie in De Amsterdamsche Lichtmis

Van vier passages in *De Amsterdamsche Lichtmis* kan met zekerheid worden gezegd dat ze ontleend zijn aan Rabelais' *Gargantua et Pantagruel* (1532-46).[23] Twee andere passages roepen buitengewoon sterk *Lazarillo de Tormes* (1554/1620) in herinnering.[24] Van bronvermelding of van creatieve verwerking is daarbij geen sprake.[25] Dat zegt iets over de auteur. Wellicht had hij haast om zijn tekst bij de uitgever te krijgen (ook enkele slordigheden in de roman wijzen in die richting[26]) en ging hij bij het falen van zijn verbeelding te rade bij illustere voorgangers.

De ontleningen zeggen echter tevens iets over de traditie waarin deze tekst staat. Waarom heeft de auteur nu juist episodes uit deze twee romans overgenomen? Hij kon immers putten uit een overvloedige romanliteratuur van twee eeuwen? Het is veelbetekenend dat de betrokken passages zich zonder veel moeite laten inpassen in *De Amsterdamsche Lichtmis* en niet de indruk wekken vreemde eenden in

de bijt te zijn: *Lazarillo de Tormes* en Rabelais' *Gargantua et Pantagruel* worden door Sorel gerekend tot de 'komische of satirische romans'.[27] Ze behoren tot een traditie waartoe ik *De Amsterdamsche Lichtmis* zou willen rekenen.[28] Bewust of minder bewust schaart de auteur zich met zijn ontleningen in een romantraditie.

Naast de genoemde plaatsen bevat *De Amsterdamsche Lichtmis* enkele episodes die lijken te verwijzen naar romantradities, zonder dat daarbij van ontlening sprake is.

Van regel 572 tot 704 wordt beschreven hoe de lichtmis op bezoek gaat bij een Hollander die in Frankrijk een kasteel bewoont. Deze geharnaste pseudo-ridder dwingt de lichtmis tot een gevecht dat lachwekkend eindigt: de kasteelheer valt op zijn rug en kan op eigen kracht niet meer overeind komen.

Tussen regel 1876 en 2059 worden de toenaderingspogingen van de metgezel van de lichtmis tot een adellijke dame in Orléans verhaald. In een galante correspondentie met zijn dame maakt hij een adellijke rivaal belachelijk, die onmiddellijk eerherstel in een duel eist. Voor het zover kan komen, wordt de zaak gesust door de moeder van de strijdlustige.

Teruggekeerd in Nederland leggen de lichtmis en zijn reisgenoot het aan met twee Zeeuwse boerinnetjes. Zoals al eerder gezegd, worden zij betrapt door de echtgenoten en op wel zeer ruwe wijze afgestraft (regel 2368-2411).

Hoewel in de bovengenoemde passage niet verwezen lijkt te worden naar concrete literaire werken, kan men ze opvatten als verwijzingen naar respectievelijk de ridderroman (romans waarin de vaak wonderlijke heldendaden van ridders beschreven worden), de roman héroïque (waarin de liefdesverwikkelingen van hooggeplaatste personen centraal staan) en de bucolische roman (romans waarin het idyllische landleven van met name herders verheerlijkt wordt). Deze verwijzingen zijn van een geheel andere aard dan in het geval van de ontlening uit *Gargantua et Pantagruel* en *Lazarillo de Tormes*. Was daarbij sprake van geestverwantschap, hier gaat het eerder om satirisering en ridiculisering. De strijdbaarheid van de riddereske heer blijkt een holle, lachwekkende zaak. De erecode van de Franse noblesse wortelt niet zo heel erg diep. En het landleven is eerder rauw dan idyllisch.

De plaats van *De Amsterdamsche Lichtmis* in de traditie van de roman tekent zich ook op die manier af: er vindt, op wellicht minder prijzenswaardige manier, aansluiting plaats bij twee beroemde romans met sterk satirische inslag, terwijl van de ridderroman, de roman héroïque en de bucolische roman kritisch afstand genomen wordt.[29]

Dergelijke uitingen van positief en/of negatief traditiebesef zijn bepaald niet nieuw: in de 17e en 18e eeuwse roman nemen zij een belangrijke plaats in. Men ziet hoe auteurs en vertalers van de verschillende romanvarianten steeds opnieuw en in onderlinge concurrentie bouwen aan een eigen romanopvatting, waarbij zij verwijzen naar geestverwanten en zich afzetten tegen vertegenwoordigers van andere opvattingen.[30]

Juist in de komische of satirische roman speelt het polemiseren met concurrerende romanvarianten en -opvattingen een opvallende rol. Niet zelden wordt de draak gestoken met buitensporige en ongeloofwaardige elementen in andere romans. Het enorme aantal fysiek vaak nauwelijks mogelijke heldendaden, de te pas en te onpas geënsceneerde schipbreuken, toverkrachten, herders die zich bedienen van een zeer ingewikkeld en verfijnd taalgebruik moeten het ontgelden. Kortweg alle on- of bovenrealistische elementen worden het onderwerp van spot. Beroemde voorbeelden zijn Cervantes *Don Quichotte* (1605), Sorels *Françion* (1623) en *Le Berger extravagant* (1627) en Scarrons *Roman comique* (1651). Ook in dat opzicht lijkt *De Amsterdamsche Lichtmis* in een traditie te staan. Dat het daarbij om meer dan alleen spotzucht of literair spel gaat, is hiervoor al betoogd. Wat aan die spot ten grondslag ligt, is een principieel andere opvatting van de roman. Eén waarin de directe ervaringswerkelijkheid het uitgangspunt is en het dagelijks leven van gewone mensen het onderwerp vormt.

Eindnoten:

1 Van der Plank (1982), p. 4.>
2 Zie het overzichtsartikel van Wicks (1972). Zie over de picareske roman in het algemeen onder andere Van Gorp (1978), Miller (1967), Sieber (1977) en Guillén (1971).
3 Zie ook Wicks (1972).
4 Zie Guillèn (1971), Van Gorp (1978).
5 Guillén (1971), p. 75 e.v. Het is wellicht goed te herinneren aan Guilléns relativering: ‘Any description is, of course, arbitrary insofar as it is a choice, a classification based on a number of outstanding features.’ (p. 75).
6 *De Amsterdamsche Lichtmis* (ca. 1731), p. 98.
7 Buijnsters (1978).
8 *De Amsterdamsche Lichtmis* (ca. 1731), p. 98.
9 Vgl. de omschrijving die Sorel (1667) geeft; geciteerd in deze inleiding op p. 25.
10 Van Ussel (1970), p. 60-83. Interessante gegevens bevat ook Stone (1979). Omdat echter de Engelse situatie, door Stone beschreven, volgens Van Ussel sterk verschilde van de continentale, is hier aan Stone (1979) voorzichtigheidshalve niets ontleend. Stones globale conclusie dat de opvattingen over sexualiteit in de 18e eeuw, in tegenstelling tot die in de 19e eeuw, tolerant waren is niet in tegenspraak met Van Ussels resultaten. Met de zeer recente studie van D. Haks, *Huwelijk en gezin in Holland in de 17e en 18e eeuw. Processtukken en moralisten over aspecten van het laat 17e- en 18e-eeuwse gezinsleven* (Assen, 1982) kon hier niet meer gewerkt worden.
11 Van Ussel (1970) brengt die veranderingen in verband met een maatschappelijk proces waarin de burgerlijke moraal met een daarmee samenhangende individualisering zich vestigde. Voor een gedetailleerde en gedocumenteerde beschrijving van dat proces, zie Van Ussel (1970), p. 60-83.

12 Zie ook wat Van den Berg (1981) ter sprake brengt over de wisselende interpretatie van moraliserende tendensen bij 18e eeuwse auteurs wiens werk lange tijd als 'licentieus' gegolden heeft en nog geldt. Rustin (z.j.) heeft uitvoerig gewezen op de - gemeende - moraliserende en satirische tendensen in het werk van 18e eeuwse auteurs die de ondeugd aan de kaak wilden stellen.
13 Zie daarover Kinkead-Weekes (1974).
14 Zie o.a. May (1963), H. I en De Voogd (1981), H. 6.
15 Sorel (1667), p. 166-200 (eerste druk: 1664).
16 Sorel (1667), p. 188.
17 Sorel (1667), p. 188-89.
18 Sorel (1667), p. 188.
19 Voor het ontstaan van dat concept raadplege men het artikel en de bijbehorende bibliografie van Wicks (1972).
20 Vgl. Greiner (1969) en Weber (1974).
21 Lenglet du Fresnoy (1734). Geciteerd naar de tekstweergave van Coulet (1967-68), deel II, p. 96 e.v.
22 Men zou daar aan toe kunnen voegen dat het concept-achteraf 'picareske roman' op een manier is en wordt toegepast die veel verdoezelt waar het om de veranderingsgeschiedenis van de 17e en 18e eeuwse roman gaat. Over deze materie wordt door mij een artikel voorbereid.
23 Het gaat om de volgende passages:
r. 579 tot r. 624 - vgl. H. XVII *Gargantua*;
r. 705 tot r. 752 - vgl. H. XLI *Gargantua*;
r. 758 tot r. 841 - vgl. H. XVII van het derde boek van *Gargantua (Le Tiers Livre)*;
r. 1094 tot r. 1219 - vgl. H. III, IV en V van het derde boek van *Gargantua (Le Tiers Livre)*.
Zie de Nederlandse vertaling: Rabelais (1980). Of de *Oeuvres complètes*: Rabelais (1962).
Vergelijking tussen de passages in *De Amsterdamsche Lichtmis* en de Nederlandse vertaling uit 1682 (Rabelais 1682) wijst uit dat de auteur deze episoden in elk geval niet overgeschreven heeft uit die vertaling.
24 Vergelijk r. 2509 tot 2590 van *De Amsterdamsche Lichtmis* en H. XV van het tweede deel van *Lazarillo de Tormes* (1715); voorts *De Amsterdamsche Lichtmis* (r. 186 tot 200) en H. XVI van het tweede deel van *Lazarillo de Tormes* (1715).
NB: het tweede deel van *Lazarillo de Tormes* waarnaar *De Amsterdamsche Lichtmis* lijkt te verwijzen, is een vervolg op *Lazarillo de Tormes*, van de hand van Juan de Luna, gepubliceerd in 1620.
Voor de vroege Nederlandse vertalingen van *Lazarillo de Tormes* raadplege men Vles (1926) en Buisman (1960).
Een recente bewerking/vertaling is *Lazarillo de Tormes* (1978).
25 Behoudens één maal, indien men tenminste de verwijzing in r. 580 als bronvermelding beschouwt.
26 Van r. 2147 tot r. 2212 wordt de 'baron' steeds 'graaf" genoemd.
27 Vgl. Sorel (1667), p. 192. Het werk van Rabelais vermeldt Sorel in zijn bespreking van de 'komische, satirische en burleske' romans; hij karakteriseert het echter als 'fables'.
28 Tot die traditie kan men ook *Het kind van weelde*, *of de Haagsche lichtmis* [...], 2e druk, 's-Gravenhage, Lambert Paulus Bol, 1679 rekenen, waar naar verwezen wordt in r. 4 van *De Amsterdamsche Lichtmis*. Zie over deze tekst ook Van Gorp (1978), p. 58-59.
29 Van der Plank (1982) signaleert eveneens dat er sprake is van een zich afzetten tegen andere romanvarianten. Hij betrekt dat echter geheel op de liefdesthematiek: 'De verheven liefde uit de heroïsch-galante roman, de epicuristische liefde uit de libertijnse roman en herderlijke liefde uit de pastorale roman, hebben hier plaats gemaakt voor een burleske, ridicule liefde' (p. 4). Zoals blijkt neig ik naar een enigszins andere interpretatie.
30 Zie daarover o.a. Vosskamp (1973) en Weber (1974). Over de opvattingen over de roman in Nederland in de 17e en 18e eeuw (met name in de periode 1670-1755) bereid ik een dissertatie voor.

2 Auteur

De auteur van *De Amsterdamsche Lichtmis* wenste anoniem te blijven. Op het titelblad lezen we dat de geschiedenis ‘Door hem zelfs in 't Licht gegeven’ werd. En in de voorrede belooft hij: ‘By een andere occasie zal ik uw myn naam noemen’. Of hij dat ooit gedaan heeft, is mij niet bekend.

Naar de achtergronden van die bewust gekozen anonimiteit kunnen we slechts raden. Was de auteur bang dat hij zich met een tekst waarin de erotiek zo'n belangrijk aandeel heeft, in diskrediet zou brengen? Het feit dat hij moralisaties toevoegde, hoefde geen garantie te zijn voor een welwillende interpretatie (vgl. p. 25).

Of is er sprake van een bewerking/vertaling? Maar er is toch niets op tegen een tekst als zodanig te presenteren? Een belangrijk deel van de 17e en 18e eeuwse Nederlandstalige romans bestond uit vertalingen die ook als vertaling gepresenteerd werden.[1] Misschien lag het wat gecompliceerder en betreft het hier een tekst die voor een goed deel is opgebouwd uit vertaalde en bewerkte fragmenten. De overgenomen passages uit *Lazarillo de Tormes* en Rabelais' *Gargantua et Pantagruel* zouden in die richting kunnen wijzen. Vluchtige speurtochten naar een eventueel Frans origineel leverden niets op.[2] Maar waar zo weinig aanknopingspunten ter beschikking staan, zijn dergelijke speurtochten al gauw tot mislukken gedoemd.

Soms kan een auteur via een uitgever achterhaald worden. Maar ook die verkoos de anonimiteit, wellicht om één van de bovengenoemde redenen. Op de plaats waar op het titelblad meestal de naam en het adres van de uitgever vermeld worden, lezen we hier: ‘Gedrukt voor de Liefhebbers’.

Buisman[3] zet ons op een spoor: hij spreekt het vermoeden uit dat deze tekst in 1731 bij Willem van Egmont het licht zag. Het is mogelijk. De Amsterdammer Willem van Egmont gaf, evenals de firma van zijn vader, een grote verscheidenheid van werken uit, van wetenschappelijke verhandeling tot roman tot gelegenheidswerk. Maar een onderzoek naar de persoon van Willem van Egmont en een poging tot reconstructie van zijn fonds konden de vermoedens niet in zekerheid omzetten.[4]

Buismans spoor loopt dood. Auteur en uitgever zijn er in geslaagd hun geheim op het nageslacht over te dragen.

Eindnoten:

1 Vgl. Buisman (1960) voor een indruk van het aantal vertalingen.
2 Gezocht is in Gay (1894-1900).
3 Buisman (1960), nr. 1447.
4 Arjen Ribbens schreef een kandidaatsscriptie over Willem van Egmont en zijn fonds; ter inzage op de afdeling documentatie van het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam.

3 Publiek

We zouden graag weten hoe deze tekst gelezen werd en door wie. Wat hij te weeg heeft gebracht in het ethische en esthetische (voor zover van elkaar te scheiden) normenstelsel van de lezers. Maar waar haalt men die gegevens vandaan? Leesgetuigenissen in correspondenties en memoires zijn mij niet bekend; het is ook niet mogelijk daar gericht naar te zoeken. De recenserende tijdschriften schonken in de Republiek tot circa 1760 niet of nauwelijks aandacht aan de roman.[1] Als rond die tijd de positieve waardering voor de roman algemener wordt, wijzigt die situatie zich geleidelijk.[2]

Bij het zoeken naar gegevens die iets zeggen over de ‘werking’ van *De Amsterdamsche Lichtmis* leek het bewandelen van de zojuist genoemde wegen een bij voorbaat al tot mislukken gedoemde onderneming. Daarom is een andere weg beproefd: nagegaan is of deze roman vermeld is in de catalogi van leesbibliotheken, dat wil zeggen commerciële instellingen waar lezers tegen betaling van contributie boeken konden lenen.[3]

In de geraadpleegde catalogi[4] werd *De Amsterdamsche Lichtmis* één maal vermeld, in de *Naamlyst van een uitmuntende party der beste boeken* [...] *by een Versamelt en ten Nuttigen gebruik van een ieder op eene Publieke Plaats gestelt in 's Gravenhage, door de Boekverkopers Hendrik Scheurleer en Peter Gerard van Balen*. Anno 1757.[5]

Wat zegt dat gegeven nu? Een blik op de verhoudingscijfers geeft enige informatie. De catalogus bevat 3008 titels in totaal, waarvan 342 romans uit het Franse en Nederlandse taalgebied.[6] De 2666 titels die niet als roman aangemerkt worden, ressorteren onder verschillende rubrieken, waaronder de wetenschappelijke werken en biografieën er met 1985 titels opvallend uitspringen. Romans nemen bepaald geen dominante plaats in in het bestand van deze leesbibliotheek. In de rubriek romans zijn de Franstalige aanmerkelijk sterker vertegenwoordigd (met 271 titels) dan de Nederlandstalige (70 titels). Als men nu aan mag nemen dat het bestand van zo'n leesbibliotheek tracht aan te sluiten bij de smaak van het publiek - het succes van zo'n bibliotheek is daarvan namelijk afhankelijk - dan ligt de zeer voorzichtige conclusie voor de hand dat de samenstellers van deze bibliotheek verwachtten dat van

De Amsterdamsche Lichtmis een attractieve werking zou uitgaan. Men verwachtte kennelijk dat deze roman succes zou hebben. Een complicerende factor is echter dat deze roman zich in één band met twee andere teksten bevond (vgl. noot 5). Als die bundeling het werk is geweest van de bezitters van de leesbibliotheek, blijft de conclusie gehandhaafd. Hebben zij *De Amsterdamsche Lichtmis* echter in convoluut gekocht, dan is het ook mogelijk dat zij succes verwachtten van één van de beide andere teksten. Een tweede complicerende factor is dat de selectiecriteria van de samenstellers niet bekend zijn. Hebben zij zeer bewust een 70-tal Nederlandstalige romans uitgezocht, of zouden ze ook wat teksten hebben opgenomen die zij in de boekwinkel niet kwijt raakten, maar waarvan ze als uitleenexemplaar nog wel enig succes verwachtten? In dat geval zou de conclusie er anders uit zien en moeten luiden dat *De Amsterdamsche Lichtmis* rond 1757 tot de minder gevraagde romans gerekend dient te worden. Het gebrek aan voldoende informatie noopt tot grote voorzichtigheid.

In zeer vage termen valt naar aanleiding van de vermelding in de leesbibliotheekcatalogus iets te zeggen over het publiek van *De Amsterdamsche Lichtmis*. Om lid te worden van deze bibliotheek moest men een contributie kunnen betalen van f 12, - per jaar.[7] Wie een boek zoek maakte, verplichtte zich tot het betalen van de nieuwprijs, vermeld achter elk boekwerk. In het geval van het convoluut waarin *De Amsterdamsche Lichtmis* zich bevond, was dat één gulden en zestien stuivers.

Wie zich dergelijke uitgaven kon veroorloven, was in staat *De Amsterdamsche Lichtmis* te lezen. Dat wil zeggen dat men dat bedrag over moest hebben, of, gedreven door liefde voor de letteren, uit moest sparen. Ieder die zijn inkomsten nodig had voor de primaire kosten van levensonderhoud, kan niet of nauwelijks beschouwd worden als mogelijk lezer van *De Amsterdamsche Lichtmis*.

Meer dan we met uitsluitend de hulp van het gezond verstand hadden kunnen bedenken, weten we nu nog niet, al is het niet onaardig dat de schamele gegevens bevestigen wat we al vermoedden.

Het grote probleem is dat we over te weinig gegevens beschikken. De gegevens die we hebben, komen pas tot leven als ze gerelateerd kunnen worden aan andere, zoals de inkomsten van de verschillende bevolkingsgroepen, de kosten van levensonderhoud en het bestedingspatroon.

A.N.W. van der Plank maakt in zijn eerder genoemde artikel melding van een ander geval van receptie van *De Amsterdamsche Lichtmis*.[8]

Fig. 3: Tom gaat zich in een kroeg te buiten aan drank en vrouwen, die niet alleen zijn geld er door jagen, maar hem ook bestelen. Op tafel, voor Tom, liggen verschillende schaaldieren. (Derde staat.)

De tekst wordt vermeld in een in 1794 verschenen roman van Cornelia Lubbertina van der Weyde, getiteld *Henry en Louize*.[9] Hij wordt daar in één adem genoemd met enkele andere romans of romanachtige geschriften: *Venus minzieke Gasthuis* (1687), *De Leydsche Student* (is vermoedelijk *De Leidsche straatschender, of de roekelooze student*, 1683) en *De Haagsche Lichtmis* (is *Het Kind van Weelde, Of de Haegsche Lichtmis*, 1679).[10]

In welk licht stelt die vermelding *De Amsterdamsche Lichtmis* en in welke context vindt één en ander plaats? Louize die bij haar zeer godsdienstige en gemelijke tante Bedilziek woont, gaat op advies van haar tante op zoek naar een stichtelijk boek dat in een speciale kast voor haveloze bandjes bewaard wordt. Als ze de kast opent - haar tante slaapt dan al - doet ze een ontdekking die haar tante van een andere kant doet kennen. Ze vindt een doosje 'en dat doosjen bevatte eene verzameling van minnebrieven, die van ouden datum waren: en toonden mij, dat Tante altijd zeer met aanvechtingen des vleeschs te strijden heeft gehad; ja, dezelve gaven niet onduidlijk te kennen, dat ze door iemand geschreeven waren die volkomen in alle lichtmisserijen ervaaren was [...]. Verscheiden boeken, welke mij in handen kwamen, waren ook voor geene vrouwlijke *studie* geschikt; bij voorbeeld: *De Beschouwing van den man en de vrouw in den Huwelijken staat. - Venus minzieke Gasthuis. De Leydsche Student. - De Amsterdamsche en Haagsche Ligtmis*, benevens een aantal gevalletjens in Plaaten afgebeeld, die een eerlijk mensch zonder bloozen niet beschouwen kan [...] zijn dat boeken voor een zedig oog? Uitgezonderd, *De Beschouwing van den man en de vrouw enz.* die ik geloof dat voor het ander gedeelte van ons geslacht nuttig zijn kan.'[11] Louize komt tot de onthutsende conclusie dat tantes rechtheid in de leer geen kwestie is van overtuiging, maar van tactiek. Toen ze als twintigjarige geen geschikte echtgenoot kon vinden, moet ze gedacht hebben: als ik mezelf voordoe als streng gelovige en steeds dicht onder de kansel ga zitten, sla ik misschien een predikant aan de haak. *De Amsterdamsche Lichtmis* wordt hier, temidden van andere, opgevoerd als getuige - à charge in de 'actie beschadiging tante'. Zij moeten de lezer ervan overtuigen dat een belangstelling voor sexualiteit tante Bedilziek niet vreemd is, of geweest is. Haar belangstelling is zelfs laakbaar: dit zijn geen boeken voor een zedig oog. Louize maakt de gevolgtrekking dat ze gekapitteld wordt door een persoon die slechter is dan zijzelf. Duidelijker afkeuring is nauwelijks denkbaar.

Wat zegt dit gegeven nu? Dat er rond 1794 één lezer was, Cornelia Lubbertina van der Weyde, die *De Amsterdamsche Lichtmis* kennelijk niet als satiriserend of moraliserend geschrift interpreteerde, maar

als tekst waarin sexuele avonturen worden beschreven ‘zonder meer’. En die *De Amsterdamsche Lichtmis* bij monde van de hoofdpersoon veroordeelde als onzedelijk.[12]

Waarom? Misschien kende ze de roman alleen van horen zeggen, of had ze slechts vluchtig kennis genomen van de inhoud. Misschien ook negeerde ze, bewust of onbewust, de moraliserende en satiriserende tendensen. Dat zou kunnen wijzen op een verandering van de sexuele moraal aan het eind van de 18e eeuw, in die zin dat wat eerder in de eeuw geproblematiseerd werd, maar nog wel bespreekbaar was - het spanningsveld tussen natuurlijke neiging tot sexualiteit en de gelijktijdige eis die te onderdrukken - tegen het eind van de eeuw niet meer bespreekbaar bleek. Mogelijk wordt hier geredeneerd vanuit de overtuiging dat een fatsoenlijk mens niet over sexualiteit leest of spreekt. Behalve dan wanneer het nut daarvan duidelijk aantoonbaar is, namelijk als de man wil weten hoe hij een kind moet verwekken (vergelijk het citaat uit *Henry en Louize*). Sexualiteit lijkt daarmee in de sfeer getrokken te zijn van het maatschappelijk taboe, kenmerkend voor de 19e eeuw, en geworden tot een uitsluitend mechanische zaak.[13]

Of mijn interpretatie van de gegevens houdbaar is, zou moeten blijken uit aanvullende lezersreacties. Die zijn echter niet bekend.[14]

Waar zo weinig gegevens ter beschikking staan is een conclusie of een poging tot reconstructie niet op zijn plaats. Ik wil mij toch op het gladde ijs begeven en zeggen hoe het mijns inziens hèèl misschien gesteld zou kunnen zijn met de waardering van *De Amsterdamsche Lichtmis.*

Mogelijk tekent zich het volgende beeld af. In de tijd waarin *De Amsterdamsche Lichtmis* verscheen (ik houd het voor het gemak maar even op 1731) is sexualiteit geproblematiseerd en (juist daardoor bij uitstek?) satiriseerbaar. Als de roman in 1757 door de exploitanten van een leesbibliotheek geschikt bevonden wordt voor een breed publiek, ligt het voor de hand dat zij niet verwachtten dat deze tekst de sexuele moraal van het publiek zou schofferen: dat zou zich tegen de bibliotheek gekeerd kunnen hebben. In 1794, ruim zestig jaar na de vermoedelijke verschijningsdatum, blijkt de situatie echter ingrijpend veranderd; de roman wordt op ethische gronden veroordeeld. Dat we vervolgens bijna twee eeuwen lang niets vernomen hebben over *De Amsterdamsche Lichtmis* en er nu sprake is van een plotselinge opleving in de belangstelling, kan er op duiden dat de aard van de huidige sexuele moraal publiekelijke aandacht weer mogelijk maakt. Dat Van der Plank tenslotte deze tekst kenschetst als (erotische-) avonturenroman waar in deze inleiding de aandacht

gevestigd wordt op de satiriserende en moraliserende tendensen, geeft eveneens een frappant verschil in benadering aan.

Eindnoten:

1 Vgl. De Blauw (1974-75).
2 Vgl. Buijnsters (1980).
3 Over 18e eeuwse leesbibliotheken in Nederland, zie De Blauw/ Van Hout (z.j.).
4 Van de lijst in De Blauw/Van Hout zijn vijf catalogi geraadpleegd, n.l. diegenen die zich te Amsterdam bevonden.
5 Als volgt vermeld: 'Europeesche krygs Roman of Heldendaden en Liefdebedryven der Vorsten van Europa /1728/ item de Amsterdamsche Lichtmis en Merkwaardige Gevallen van den beruchten Collonel Charters/Amsterd. 1730 alle in een band.' Voor de *Europeesche krygs Roman* en *Merkwaardige Gevallen* zie Buisman (1960), resp. nr. 1160 en nr. 1432. Zijn deze drie werken in één band samengevoegd, omdat ze uit dezelfde tijd stammen?
6 Het rubriekshoofdje vermeldt tevens Engelse romans, maar die blijken in praktijk (nog?) niet opgenomen.
7 Niet-leden konden tegen een vast te stellen bedrag ook lenen, blijkt uit de 'conditien'.
8 Van der Plank (1982), p. 1.
9 Van der Weyde (1794).
10 Voor uitvoeriger gegevens, zie Van der Plank (1982) en Buisman (1960). De twee laatstgenoemde werken zullen in de serie 'Populair Proza uit de 17e en 18e eeuw' bij uitgeverij Sub Rosa verschijnen.
11 Van der Weyde (1794), p. 301 e.v. (deel 1).
12 Vanzelfsprekend bestaat de mogelijkheid dat de auteur er een andere mening op na hield dan haar hoofdpersoon. De kans dat dat hier het geval is, lijkt me echter gering.
13 Vgl. Van Ussel (1970).
14 Vgl. Van den Berg (1981), p. 170 over een soortgelijk gegeven.

Besluit

Aan het slot van deze inleiding zie ik een moment terug op de afgelegde weg.

Mijn startpunt was dat ik de voor de hand liggende plaatsing van *De Amsterdamsche Lichtmis* als picareske roman niet helemaal bevredigend vond. Om aan te geven waarom niet, was een vrij uitvoerig betoog nodig, omdat het concept 'picareske roman' in de loop der jaren is uitgesleten: het is zo veelvuldig en op zulke uiteenlopende manieren gehanteerd dat men het niet meer gebruiken kan zonder precies aan te geven wat men er onder verstaat.

Na te hebben vastgesteld dat en waarom men *De Amsterdamsche Lichtmis* wel kan beschouwen als verwant aan, maar beter niet als vertegenwoordiger van de picareske roman, was de nieuwe vraag tot welke traditie men deze tekst dan wel zou kunnen rekenen. De bijzondere rol van de (met name sexuele) moraal wees in de richting van de satire. Een wat verdere uitdieping van de traditie van de 'roman comique, ou satirique et burlesque' leidde tot de conclusie dat *De Amsterdamsche Lichtmis,* mede op grond van tekstinterne verwijzingen, daar geplaatst kan worden. Daarbij kwam naar voren dat de spotzucht en hekeling resulteren uit een opvatting over de roman die het accent legt op de directe ervaringswerkelijkheid: het dagelijks leven van gewone personen.

De vraag naar de sociale functie van deze tekst is in het gehele betoog verweven. Kort samengevat:

1. De tekst lijkt een weerspiegeling te zijn van (en een licht te willen werpen op) de gistende sexuele moraal. Het conflict tussen natuurlijke neiging en een zich vestigende norm klinkt in en om de tekst steeds door.
2. Daarnaast lijkt in de wijze waarop de gangbare praktijk wordt afgebeeld een afkeuring besloten te liggen, op grond waarvan men deze tekst werkelijkheidsbeïnvloedende of opiniërende bedoelingen toeschrijven kan.
3. Voor sommige lezersgroepen (en wellicht ook voor de auteur) kan deze tekst echter tevens een ontlastende of bevrijdende functie hebben gehad. Wie worstelt met het probleem van conflicterende neigingen en normen, vindt hier een uitlaatklep.

4 Tot slot: de mogelijkheid dat de voornaamste functie van deze tekst voor een aantal lezers het verschaffen van vermaak en ontspanning was, is zeker aanwezig. Daarbij moet worden aangetekend dat de verschillende functies elkaar niet hoeven uit te sluiten.

De Amsterdamsche Lichtmis, of Zoldaat van Fortuin

Inhoudende zyn Levensloop, vervult met oneindige, aardige, en vermakelyke Voorvallen.
Door hem zelfs in 't Licht gegeven.
Gedrukt voor de Liefhebbers.

Opdracht aan den lichtmissigen leezers+

[1] *Goedgunstige lezers*.

[2] Den Titel alleen zal u genoeg bekent maaken dat de stof, die
[3] hier verhandelt word, niet stigtelyk is; echter indien gy het
[4] wel op nemen wild, zo is 'er geen quaad zo groot of kan tot
[5] een goed voorwerp dienen. De geenen dewelke zo ongeluk-
[6] kig zyn van op het spoor der ondeugden te wandelen, zyn
[7] zo verblind dat zy niet kunnen zien quaad te doen, maar
[8] wanneer zy zulks in anderen bemerken, zo moeten zy daar
[9] van overtuigt zyn en waarlyk daar is geen natuurlyker
[10] spiegel als het doen en laaten van zyn evennaasten op te
[11] merken, het zelve met onze daaden te vergelyken; by voor-
[12] beeld, imand die genegen is zich dronken te drinken, zal niet
[13] weeten hoe afschuwelyk hy, dronken zynde maar wanneer
[14] een ander beschonken is en hy op merkt de buitensporighee-

+ *Opdracht* - 17e en 18e eeuwse romans bevatten vaak een opdracht en een voorrede. In de opdracht worden meestal de deugden beschreven van de persoon of personen aan wie het werk is opgedragen, terwijl in de voorrede wordt ingegaan op bijzonderheden van de tekst of de auteur. Niet zelden vervult de opdracht tevens de functie van voorrede, zoals hier. In deze tekst vindt satirisering van het opdrachtprocedé plaats: er worden geen deugdzame personen aangesproken, maar juist niet-deugd-zame. Een dergelijke satirisering treft men in meer komische en satirische romans aan.
lichtmissigen - zie annotatie ‘lichtmis’, p. 41.

[15] den die hy komt te doen, zo moet hy by zich zelfs zeggen,
[16] zouw ik beschonke zynde ook zo doen, zo drink ik myn
[17] leeve niet meer. Het is dan op die wys dat ik u de bekende
[18] Ligtmis voorstel als een spiegel waar in gy kun t zien hoe
[19] verfoejelyk zodanige daaden zyn, en schoon ik het op nie-+
[20] mand heb gemunt, zo zullen 'er evenwel veele zyn die zullen
[21] kunnen zegge, hier kryg ik een streek, maar zulks is myn
[22] schuit niet, maar wel zodanige wiens daaden na deze afteke-
[23] ning geleiken, en dat is het voornaamste dat ik by deeze
[24] gelegentheid kan zeggen. By een andere occasie zal ik uw
[25] myn naam noemen maar wilt zo goet wezen van voor dit
[26] maal uw te vergenoegen dat ik my noem.

Myn Heeren,
Een van UE. Dienstbereide
Dienaars.

De Amsterdamsche Lichtmis, of Zoldaat van Fortuin.

[1] Zo het een eer is, gelyk het in deeze tegenwoordige weerelt
[2] wel schynt te weezen, een *Ligtemis* te zyn en weinig deugt
[3] te bezitten, zo geloof ik, dat schoon ik een Amsterdammer
[4] ben, de Haagsche *Ligtemis* op verre na niet hebbe te wyken,+
[5] ik meen dat die om by myn daden te rekenen, maar een
[6] prul is zo wel als alle andere die 'er voor myne tyd zyn

+ *en schoon ik het op niemand heb gemunt* - gemeenplaats in satirische geschriften: Het gaat niet om een beschrijving van fouten van bepaalde personen, maar van algemene fouten: velen kunnen zich aangesproken voelen en uit de beschrijving een les trekken.
lichtmis - persoon (m.n. man) die een losbandig leven leidt. Losbol. Over de herkomst van het woord, zie: R. Lievens. 'De herkomst van de lichtmissen.' In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 98 (1982), 2-3, p. 137-149.
zoldaat van fortuin - soldaat van het lot, of geluk. De fortuin speelt in de 17e en vroeg 18e eeuwse roman vaak een belangrijke rol. Ze kan zich tegen de personages keren of hen gunstig gezind zijn en zo hun levensloop ingrijpend beïnvloeden. 'Zoldaat van fortuin' lijkt hier te betekenen: iemand die het lot, het geluk een handje wil helpen, met name door bedrog en list.
+ *de Haagsche Ligtemis* - roman; zie de inleiding p. 29, noot 28.

[7] geweest. Maar dewyl men altyd een groote inbeelding van
[8] zyn zelven heeft, zo zal ik den Ligtmissigen leezer daar van
[9] laaten oordeelen; doch denkt niet dat ik u hier de naam van
[10] myn familie wil bekent maaken, daar is die al te eerlyk toe,
[11] want ik heb voor het minst twee vaders broeders, die ter
[12] drie maalen toe ieder een eerlyk banqueroet hebbe weete[+]
[13] te maaken, waar door zy groote schatten hebben verkregen,
[14] het geen ik zekere daage hoop te erven, waaren die goede
[15] ooms maar al dood, zo dagt ik by my zelfs maar ik was be-
[16] drogen. Het is genoeg u te zeggen dat myn vader veel meer-
[17] der jaren als myn moeder had, dat een jonge en schone
[18] vrouw was, ontrent in de twintig jaaren doen zy trouwde en
[19] myn vader in de zestig; de twee eerste dagen na den trouw
[20] voldeed myn vader redelyk zyn huwelyks pligt, maar in de
[21] verdere tyd liet hy de zaken zeer slegt leggen, zo als ik van
[22] andere menschen, aan wien myn moeder haar klagten heeft
[23] gedaan, wel heb hooren zeggen; zulk een slecht onthaal deed
[24] myn moeder na een goede Luitenant zien, dewyl den Hop-[++]
[25] man geen piek om hoog kon speelen, ja zelfs geen exercitie
[26] met het geweer doen, waar toe zy gelegentheid genoeg vond.
[27] Myn vader een Chirurgeins winkel op hebbende, gebeurde[+]
[28] het dat een lompe boere opgeschote jongen, met een zekere
[29] quaal was gequelt, het geen aan de jeugt eigen is, voor al in
[30] de jaaren wanneer het bloed het alderhevigste is, zynde hy
[31] nog maar twintig jaaren oud. Wanneer hy een mooi vrouws
[32] perzoon zag, zo gevoelde hy op zekere plaats groote uitper-
[33] zing, dat hem zeer hinderlyk was; noch zo onnozel zynde
[34] van niet te weeten tot welk gebruik hem de natuur dat had
[35] verleent, zo quam hy daar over by myn vader raad plegen,
[36] dewelke hem het lit in een kom kout waater deed houden,
[37] het geen die boere jonge groot soulaas gaf, en myn vader daar
[38] rykelyk voor betaalde; hy quam al verscheide maale om

+ *banqueroet* [...] *waar door zy groote schatten hebben verkregen* - die zich door eigen failissement verrijkt hebben ten koste van leveranciers. Dat was mogelijk door bijv. op krediet kostbare goederen te kopen en zich daar mee uit de voeten te maken, of door handelsvoorraden te verkopen en de opbrengst in veiligheid te brengen vòòr het failissement.
+ *Luitenant* - òòk: minnaar naast de echtgenoot.
+ *Hopman* - bevelhebber, kapitein
+ *Chirurgeins winkel* - de chirurgein was een niet-universitair, maar vooral praktisch geschoold geneeskundige. Verrichtte doorgaans eenvoudige medische ingrepen als aderlaten en tanden trekken. De chirurgein dreef vaak tegelijkertijd een barbierszaak.

[39] daar van genesen te worden, doch het gebeurde op zekere
[40] dag, dat myn vader niet t'huis zynde, die boere jonge hem
[41] adresseerde aan myn moeder, die reets van de zaak wist
[42] want myn vader haar zulks voor tyd verdryf vertelt had.
[43] Myn moeder nieuwsgierig de quaal van die boere jonge te
[44] bezigtigen, zei tot den jongen dat als Chirurgeins vrouw, zy
[45] voor het minst die konst zo wel als haar man verstont, en hy
[46] maar in haar kamer zoude koomen, gelyk hy deed; zy het
[47] zelve bezichtigende en na haar vergenoegen vindende, ging
[48] geen kom kout water haalen om hem te geneezen, maar
[49] wees den boere jonge een heele andere weg, daar hy haar in
[50] ge hoorzaamde, en zulks tot verscheide keeren hervattede.
[51] Myn moeder opgetogen van vreugt in plaats van hem gelt af
[52] te nemen, vereerde hem een drie gulde stuk, hem tyd en uur
[53] stellende wanneer hy haar weder zoude koomen vinden. Het
[54] ongeluk wilde, dat myn vader ontrent het stadhuis met
[55] eenige heeren van zyn kennis wandelde, wanneer de boere
[56] jongen hem voorby passeerde: Myn vader hem gewaar wor-
[57] dende, wilde aan het gezelschap wat korswil geven, riep+
[58] hem, vertellende ondertusschen op wat wys hy die jonge
[59] reets verscheide maalen, van het gezeide ongemak had
[60] geneezen, en daar aan een mooye stayver verdiend. Wel+
[61] vriend, hoe staat gy 'er by, vroeg myn vader komt u die uit-
[62] perzing noch al aan. Myn heer zei die boere jonge, ik kom
[63] zo aanstonts van u huis, daar ik in uw plaats uw vroutje heb
[64] gevonden, die de kunst vry beter verstaat, dan gy want zy
[65] stak hem in geen kout water maar in een bontje, het welk
[66] my veel meer deugt heeft gedaan, daar boven noch in plaats
[67] ven gelt te geeven heb ik drie gulden by uw vrouw verdient.
[68] Myn vader stont niet weinich te kyken, zich menende met
[69] die boere jonge te vermaken, daar tot spot van die gene die
[70] by hem waaren, te zyn, de welke over dat voorval niet wei-
[71] nich lagte; ik weet dat die historie by veele reets is bekent,
[72] maar noit door den druk in het licht gegeeven zo als die in
[73] 'er daat is veel minder myn levens bedryf. Myn vader t'huis
[74] komende, groete myn moeder met alle scheltwoorden dien
[75] hy bedenke kon, maar myn moeder als een vrouw die rede-
[76] lyk gemont was, deed hem noch zwygen; en de historie wil
[77] dat myn moeder van dat zelfde ogenblik, dat zy met die
[78] boere jonge te doen had gehad, van my bevrugt was geblee-

\+ *korswil* - vermaak.
\+ *stayver* - stuiver. Hier: een aardig bedrag.

Fig. 4: Tom is in financiële moeilijkheden geraakt en wordt bijna gearresteerd door toedoen van zijn schuldeisers. Sarah redt hem: ze biedt hem een beurs aan. (Derde staat.)

[79] ven, het welk ik wel zouw kunnen gelooven, want ben zeer
[80] dikwils met de zelve ziekte gequelt; altyd ik quam nege+
[81] maanden daar na door het schreefje van een venster kyken,+
[82] en eindelyk in de grote weide weereld, en myn vader (*ad*+
[83] *hororas*) den Chirurgein, gaf myn evenwel zyn naam en
[84] stont als vader te boek. Ik was naauwelyks agt jaaren oud of
[85] hy quam te sterven latende myn moeder weduwe, met een
[86] kint te wete my; de redenen dat myn moeder geen kinderen
[87] naar my kreeg, waren dat zy dat blindemans wegje wat te
[88] veel liet bereiden. De droefheit die zy over de dood van myn
[89] vader betuigde was zeer klyn. Enige jaaren daar na, begin-
[90] nende tot die van redelyk begrip te koomen, zag ik wel
[91] haast schoon men my altyd van de hand stuurde dat myn
[92] moeder met regt onder het getal van de gerieffelyke vrou-+
[93] wen kon gerekent worden, maar zy deed doen beter verkie-
[94] zing, als een boere jonge te neem en, om haar land te
[95] bezaajen, het waare nu boekhouders, makelaars, en onder
[96] die zo, had een wynkoper de voorrangh, de welke ik menig-
[97] maal s'morgens opstaande uit myn moeders kamer zag
[98] koomen.

[99] Myn moeder had een meisje dat gantsch niet lelyk was en
[100] ik reets zeventien jaaren bereikt hebbende zo begon ik na
[101] dat merretje te hengsten. Haar op een zekeren dag op de
[102] kleerzolder vindende, stoeide ik in het eerst een weinigh met
[103] haar, daar na op de vloer rakende zag ik iets dat my de
[104] natuur zeide, voor myn quaal die ik gevoelde, zeer dienstig
[105] was, en wat hebbe ik hier veel woorden te gebruiken of
[106] doekjes daar om te winden, wy staken het een in het andere,
[107] doch in zoetste van onze vermakelykheeden, quam juist
[108] myn moeder op de kleerzolder, niet tegenstaande dat ik
[109] haar wel zag zo kon ik niet besluiten daar zo ten halve uit te
[110] scheiden het geen my deed zegge: *oh! moederlief stoor my*
[111] *niet ik ben in 't vermakelykste van myn leeven*. Zy d'eerbare
[112] willende spelen, nam een stok op en streelde my daar braaf
[113] mede over de rug, het geen my wel nootzaakte van het mer-
[114] rettje af te stygen, die zeer beschaamt regts om keerje, in+

+ *altyd* - hoe het ook zij.
+ *schreefje* - kier.
+ *ad hororas* - vermoedelijk verhaspeling van ‘ad horam’ (voor het uur, voor de gelegenheid) en ‘ad honorem’ of ‘ad honores’ (voor de eer). De lichtmis beheerst het Latijn niet, hij kent slechts enkele uitdrukkingen. Vgl. annotatie r. 466.
+ *gerieffelyke* - onkuise, lichtzinnige.
+ *keerje* - lees: keerde.

[115] plaats van haar voorste, haar agterste liet zien, en met grote
[116] confuzie opstont. Myn moeder haalde haar braaf over den
[117] hekel en dreigde haar, indien zulks weer gebeurde dat zy
[118] haar buiten de deur zoude zetten: maar dewyl de meid van
[119] al haar handeling wist, zo liet zy die bui overgaan, en wy
[120] wisten onze tyd wat beter waar te neemen, wanneer myn
[121] moeder met haar wynkoper na bed was, ging ik ons meisje
[122] vinde dat een zoet bruinettje was, met gekrulde lokjes, een+
[123] boezem zo hard als een spykertje en rond als appeltjes, een
[124] montje als een klemmertje, lipjes als als coraal, en het reste-++
[125] terende dat ik niet noemen kan, zo fraay, als imand oit een
[126] peerel mosseltje gezien heeft. Wy onderwezen malkanderen,+
[127] zo dat ik op het lest zeer ervaren daar in begon te worden.
[128] Maar gelyk als imant die alle dage warmoes uit een schootel+
[129] eet, zulks gaauw moe word, zo ging het ook; dat bruinettje
[130] begon my al te verveelen, al die bevalligheeden in het begin
[131] zo aangenaam aan myn oog, lieten, zich nu heel anders aan
[132] zien. Het geval wilde dat ik in de maneschyn onder de+
[133] boome s'avonts ten elf uuren op de prince gragt vier jonge
[134] Juffrouwen ontdekte, nieuwsgierig wat die meisjes al onder
[135] malkanderen mogte verhandelen, zo verschuilde ik my agter
[136] een boom, digt by haar, wanneer ik hoorde dat zy een wed-
[137] dingschap onder malkander maakte, wie het verste met+
[138] opgeraapte rokjes tot boven de knien, zou durven wandelen;
[139] ik was nieuwsgierig dat spelletje te zien, wanneer ik den een
[140] na den ander zig voor my het pakje zag oprapen, en alzo ge-
[141] stelt voor by my passeeren, de leste van haar vieren dat een

+ beschrijving van het '*bruinettje*' - parodiërende verwijzing naar het zgn. petrarquistisch vrouwenbeeld: gouden haar, blanke handen, zwarte ogen, donkere wenkbrauwen, rozen- en leliekleurige wangen, paarlen tanden, koraalkleurige lippen, borsten als albastkleurige globes. Vgl. L. Forster, *The icy fire* (Cambridge, 1969) voor het petrarquistisch vrouwenbeeld en de parodiëring daarvan.
+ *klemmertje* - klemmetje (lokaal ook: Oostindische kers).
+ *als als* - lees: als
+ *peerel mosseltje* - parelproducerende zoetwatermossel. Mossel ook: aanduiding van vrouwelijke genitaliën (evenals oester).
+ *warmoes* - gerecht van gekookte groenten of vruchten.
+ *het geval* - het toeval.
+ *met opgeraapte rokjes* - het oplichten van de rok gold in de 18e'eeuw als zinnebeeld van onbeschaamdheid (vgl. *tot Leering en Vermaak*; [catalogus ten toonstelling] Rijksmuseum Amsterdam 16 september t/m 5 december 1976, p. 216).

[142] meisje was, dat aan alle beide zyde mank gong, had de wed-[+]
[143] dingschap gewonnen en het verste alzo gewandelt, evenwel
[144] kregen zy daar woorde over onder malkanderen het geen my
[145] nootzaakte voor den dag te koomen; haar scheidende zeide,
[146] ik weet wie het gewonnen heeft. Die zoetertjes waaren als
[147] de dood ontstelt, wanneer zy hoorde, dat al haar bedryf
[148] ontdekt was en gingen aan 't loopen zo veel zy konde. Uw
[149] hier een beschryving te doen van de verrukkinge daar ik in
[150] was, vier zoete meisjes den een na den ander haar pakje voor
[151] myn op te zien ligten, en de plaats welke de liefde het ver-
[152] makelykste vind voor myn oogen te zien dat ik van vreugde
[153] zo ontroert was dat ik geen onderscheid tusschen haar vie-
[154] ren wist te maaken, het scheen my altemaal een gedaante
[155] en figuur te hebben, de maan daar in schynende gaf een aar-
[156] dig perspectief. Schoon zy het meende te ontvlugte, volgde
[157] ik haar evenwel na, nieuwsgierig zynde, waar zy mogte
[158] woonen; ik had opgemerkt, wie dat van haar vieren, de
[159] mooiste was. Haare kleding in agt genoomen hebbende, was
[160] ik niet te vreden of ik zag waar zy in gingen; s'morgens gong
[161] ik voor by haar deur en zag dat het een van de schoonste
[162] meisjes was, die men met oogen kon zien; ik zal hier niet
[163] zeggen wat haar ouders deeden, of waar omtrent dat zy
[164] woonde, dewyl ik niemands eer wil schenden, en voor al de
[165] zoete en aangename vrouwelyke secte niet te kort doen,
[166] daarom zal ik de klugjes die my zyn wedervaren wel aan roe-
[167] ren, doch niemant noemen; altyd ik maakte het zo wel, dat
[168] ik ingangh in haar huis kreeg en de vryheit had met haar te
[169] kunnen gaan wandelen. Ik kon niet verzwygen het geen dat
[170] tusschen haar vieren gepasseert was, dat ik daar tegenwoor-
[171] dig was geweest, maar weinig wist ik dat ik als Acteon, wan-[+]
[172] neer hy Diana nakent had gezien, daar over zo gestraft zou-

+ *dat aan alle beide zyde mank gong* - dat mank was aan twee benen. Waarom deze toevoeging? De gedachte aan Vulcanus (Hefaistos), de aan twee benen manke god, ligt voor de hand; van wederzijdse aanknopingspunten is echter nauwelijks sprake. Een slordigheidje? Wilde de auteur een vergelijking trekken met de manke Vulcanus die hoort van het overspel dat zijn vrouw, Venus, pleegt met Mars, vervolgens een onzichtbaar net smeedt, dat over de elkaar omhelzende overspeligen laat vallen en hen aldus te kijk zet voor alle goden? Mogelijk wijzigde hij deze vergelijking in die met Diana en Actaeon, maar bleef de toevoeging over de mankheid staan. (Vgl. Ovidius' *Metamorphoses*, boek IV, r. 169-192, ed. M.M. Innes in Penguin Classics.)
+ *Acteon en Diana* - Ovidius verhaalt in zijn *Metamorphoses* (boek III, r. 137 e.v.) hoe de jager Actaeon de godin van de jacht, Diana, naakt zag baden. Uit woede veranderde zij hem in een hert. Vluchtend werd hij verscheurd door zijn eigen honden die hun meester in zijn nieuwe gedaante niet herkenden.

[173] de worden gelyk zy onder haar vieren, ter uitvoering brach-
[174] ten.

[175] Dat meisje op het verhaal dat ik haar deed ontzettede
[176] haar zeer en negeerde het feit abzolutelyk, zy mankeerde
[177] niet d' andere van haar gezelschap daar van te verwittigen,
[178] die over een quamen dat zy my moest verzoeken van na een
[179] buiten plaats met haar te gaan, alwaar d' andere met hulp
[180] van meer van haar kennisse zich ook zoude laate vinden. Ik
[181] die daar van niet verwittigt zynde was niet weinig verheugt
[182] wanneer zy my zo een party voorstelde. De bestemde dag
[183] gekoomen zynde, ging ik met haar na die buiten plaats daar
[184] ik niemant zag dan die geene de welke het huis bewaarde
[185] maar weinich wist ik dat de andere in een kamer by malkan-
[186] deren waaren; eindelyk den avond gekomen zynde, aten wy+
[187] een slaatje met ons byden, brandende van iever om met haar+
[188] na bed te gaan, gelyk zy my zulks had doen hoopen. Naar+
[189] het eeten gebood zy my te gaan rusten dat zo draa het volk
[190] na bed zoude zyn, zy by my zoude koomen; ik gehoorzaam-
[191] de, en my de kamer en het bed aangeweezen zynde ontklede
[192] ik my en ging leggen. Ik hoorde geen muis riszelen of ik
[193] meende dat het myn Engel was, wanneer ik de kamerdeur
[194] hoorde open doen, en meer als twaalf jonge meisjes zach
[195] binnen treeden, met vier sterke boere jongens, die aanstonts
[196] myn bed besprongen my in de deeken rolde en vast naaide
[197] en daar na buiten op de ryweg bragten, my smytende mid-
[198] den in het wagenspoor, maar zy hadden my eerst wel een
[199] half quartier van die plaats daar zy het treurspel begonnen
[200] hadden, gedragen, wanneer zy heene gongen. Ik was zonder
[201] kleeren in de deeken genaait, kunnende noch handen noch
[202] voeten roeren, en tot myn ongeluk lag omtrent die plaats
[203] daar zy my neder gelegt hadden een dood paard daar ver-
[204] scheide bulhonden aan plukte. Ik was in doots beaauwtheid+
[205] dat zy my gewaar mogte worden doch tot myn geluk viel
[206] het anders uit. Den dach die brak door en d'eerste die my in

\+ *eindelyk den avond gekomen zynde*... (r. 200) *wanneer zy heene gongen*. - verwijzing naar *Lazarillo de Tormes* (Vgl. inleiding p. 28 en
\+ noot 24 aldaar).
\+ *naar* - na.
\+ *bulhonden* - bull-dogs

[207] die bedroefde staat gewaar wierd, was een vetweier die daar+
[208] met een groot getal ossen voor by quam; d'eerste os my
[209] gewaar wordende bleef staan en by gevolg d'anderen ook,
[210] het welk de osseweier vervelende niet wetende waarom die
[211] beesten zwarigheid maakte daar voor by te gaan, sloeg 'er op
[212] en zette zyn hond haar agter na, het geen d'osse aan het
[213] loope deed gaan en zonder my te myden, verscheiden my
[214] over het lyf liepen, dat ik meende dat myn de darmen uit de
[215] keel zoude koomen, hy my ziende was zo onbarmhertig dat
[216] hy hartig lagte en my liet leggen, zonder de minste hulp te
[217] geeven. Eindelyk quam ‘er een boerin voorby die reets haar
[218] jaaren begon te krygen, de welke my ziende in het eerst on-
[219] zettede, dog wanneer ik tegens haar zei, ach! moedertje lief
[220] en vreest niet, ik ben een Christen mensch van Godloozen
[221] menschen mishandelt die my in deze deken hebben genaait
[222] en op de weg gesmeeten. Dat besje had zo veel leetweezen
[223] met my dat zy na haar huis gong het welk daar digte by was
[224] en liet my door haar jonge en drie vier meisjes uit de deken
[225] los maaken, wanneer zy my de deken om het lyf deede slaan
[226] en zo na haar huis deede gaan alwaar zy my een oude broek,
[227] wambus, koussen en hoed alles op zyn boers dede geven, en
[228] na my een weinig ververst te hebben moest ik in dat gewaad
[229] na Amsterdam, niet dervende myn klederen gaan eischen uit
[230] vrees voor groter ongeval. Ik bleef zo lang aan de poort tot
[231] dat den avond viel, wanneer ik stilletjes na huis sloop.

[232] Myn moeder was niet weinig verwondert my in dat ge-
[233] waad te zien, maar ik gaf voor van struikrovers geplundert te
[234] zyn, de ossen hadden my getrapt dat ik in geen veertien da-
[235] gen uyt myn bed op kon staan, myn moeder liet my jopen+
[236] bier haalen het geen my met 'er tyd herstelde. Ik zwoer
[237] wanneer ik gelegentheid zou vinde my, van die piskousen te+
[238] zullen wreeken, maar om u de waarheid te zeggen, ik was zo
[239] bang voor haar, dat men my voor by haar deur niet zoude
[240] gekregen hebben; zo dat ik het weer by my bruinettje hield.

[241] Myn gedachten waaren dagelyks om gelt te fineeren, waar+
[242] toe het spel my zeer behulpzaam was. Alle herrebergen
[243] naaukeurig bezoekende, maakte ik aanstonts met de vreem-
[244] delingen, die ik zag dat haar beurs wel voorzien was, een

+ *vetweier* - veehoude
+ *jopen bier* - krachtig bruin bier waaraan medicinale kwaliteiten werden toegeschreven (m.n. bij kneuzing)
+ *piskousen* - vrouwen of meisjes van lichte zeden
+ *te fineeren* - te vergaren

[245] nauwe verbintenis en na verscheide vermakelykheeden geno-
[246] men hebbende draaide het altyd op speelen uit; en om van
[247] de winst verzekert te zyn had ik een stuk of twee van myn
[248] metgezellen, dewelke (zig houdende, of zy my niet konde,)
[249] rontom de tafel daar wy speelde, spionneerde de kaarte van
[250] myn party, my door zekere tekenen, onder ons vast gestelt,
[251] te kennen gaven, al wat den ander in zyn kaarte had, doch
[252] om zulks met meerder voorzigtigheid uit te voeren, zo ver-
[253] loor ik zomtys al willens enig gelt, maar evenwel zag ik my
[254] in korten tyd meester van een goud beurs van hondert
[255] pistolen, het welk my zo opgeblazen maakte, dat ik alle++
[256] eerlyke hoerhuizen gong bezoeken.

[257] Myn winsten dagelyks aangroejende, zo wilde het ongeluk
[258] dat ik op zekeren avond met eenige vreemde heeren, wiens
[259] beurs ik redelyk gestroopt had, in een gerieffelyk huis ging;
[260] niemand van het gezelschap genegen zynde, daar iets uyt te
[261] voeren, als met die Nimphen een praatje te maken, vroegen
[262] wy na een uur of twee met haar doorgebracht te hebben,
[263] hoe veel dat 'er verteert was, niet tegenstaande dat wy maar
[264] vyf à zes bouteilles wyn hadde gedronken zo dorst de koop-
[265] vrouw van het warme vleesch alias coppelaerster ons dertig
[266] gulden afvorderen, waertegen wy ons meende in oppozitie
[267] te stellen, zeggende dat wy niemand van de Juffers gebruikt
[268] hadden en by gevolg zo veel niet wilde betaalen, maar ons
[269] wierd geantwoord, dat zo wy het gebruik daar niet van ge-
[270] had hadden, wy de reuk van het wilt braad hadden kunnen
[271] hebben, het welk daar zo wel als het genot betaalt moest
[272] worden. Wy waaren niet weinig verwondert van onder we-
[273] derzydsche harde woordewisselingen, een half douzyn
[274] pluggen te zien komen, die ieder met een knuppel in de+
[275] hand de stokke dans danste, maar tot ons ongeluk, hielden
[276] zy de maat op onze rug, terwyl de andere hoertjes een
[277] deuntje zongen, en op die wys wierden wy op zyn hoffe-
[278] lykst tot buiten de deur geleid. Wy waren altemaal zulke
[279] kloekmoedige zoldaaten dat wy meer slagen krege als gaven,
[280] zwerende dat d'eerste die wy van de Duivels, want Engelen
[281] wilde wy haar niet noemen, konde krygen, zulks zouden
[282] wreken, waar op wy met een bedroeft aangezigt, en bultige
[283] rug van malkanderen scheiden.

[284] Na verloop van eenige dagen ging ik buiten d'Uitersche+

+ *pistolen* - Spaanse gouden munten
+ *opgeblazen* - verwaand
+ *pluggen* - hoerenlopers
+ *d'Uitersche poort* - Utrechtse poort

poort, met drie van myn goede vriende wandelen, wanneer
ik een Duiveltje uit dat zelfde huis daar wy zo onthaald wa-
ren, zag wandelen, buiten alle twyfel om te zien of zy haar
ruig mosseltje aan de man konde helpen; ik moedigde myn+
makkers aan my te ondersteunen, om wraak over haar te
nemen, het welke zy my beloofde. Een van myn Confraters
daar digte by een thuin hebbende, verzogt haar, hem de eer
te willen doen met hem daar na toe te gaan, het welk zy
gauwer toestemde als een hongerig posje de wurm met den+
hoek inslikt. Wy volgde stil van agteren aan en vonden vol-+
gens afspraak de tuin deur aan staan. Ingekomen zynde
groete wy dat geile duifje beleefdelyk, die zich hield my niet
te kennen, gelyk ik ook deed; zy had het ongeluk van aan
geen van het gezelschap te behagen, by gevolge geen voor-+
spraak. Na een korte onderhandeling, deed ik het woord
haar gebiedende zich te ontklede, waarop zy antwoorde dat
als een gerieffelyk meisje zynde, zy wel gewent was een
gedeelte van haar lighaam te laaten zien en gebruiken maar
zig heel nakent te ontkleden zonder een bed bereit te zien,
om de minnestryd aan te vangen, dat zulks haar onmogelyk
was, waarop wy haar by handen en voeten naamen en in een
moment moeder nakent uit trokken. Ik by geval een teer-
pot en quast in de tuin vindende daar de schutting mede
geteert was gong haar daar mede aan 't smeren en gooide de
overgebleve hamerslag zo digt op 't lyf, dat zy eer naar+
duivel als mensch geleek.

Na haar een keer a vier de t'huyn in die gedaante te heb-
ben doen doorwandelen, gingen wy uit de pomp water ha-
len, dat wy met hele emmers op het lighaam smeten, met
borstels aan het schrobben gongen en haar daar na al huilen-
de deden aan kleden. Ik haar buiten de Thuin leidende
maakte haar een beleefde groet, haar recommanderende zy
niet mankeren moest, aan d'andere Nimphen myn dienst te
presenteren, en van het vriendelyk onthaal dat zy genooten
had een net verhaal te doen en zo 'er imand onder haar
gerieffelykheden mogt wezen, die ook een veegje uit de
teer pot wilde hebben zy, my d'eer geliefde te doen van

+ *ruig* - behaard
+ *posje* - vis uit de familie der baarzen
+ *hoek* - haak
+ *voorspraak* - steun, verdediging
+ *hamerslag* - restprodukt van het ijzersmeden; werd op pas geteerde oppervlakken gestrooid om plakken te voorkomen.

[322] maar by myn te komen, maar ik kreeg van dat snoepstertje
[323] geen antwoord; zy ging net als een hond druipstaarte heen,
[324] dog die had zy niet, maar het was, met neer geslage oogen,
[325] en een begrommeld stink mosseltje. Ik verhaalde mynkrulle+
[326] bolletje doen ik 't huis quam de Comedie die wy gehad had-
[327] den, maar die keurde zulks geenzints voor goed, want de
[328] vrouwelyke secte houwen d'een d'andere altyd de hand bo-
[329] ven het hooft; Dit krulle bolletje deed my noch kondschap,
[330] dat zy in haar hembden, geen Catoendrukster meer was, en+
[331] reets meende drie maanden zwaar te wezen. Ik lag myn oor
[332] aan de schreef van het buite vertrek om te luisteren of ik het
[333] kind in de binne kamer niet zoude kunnen horen kryten,
[334] hoesten, of fluiten, want ik kon my niet voorstellen, dat het
[335] in nege maanden tyd niets zoude doen en zulks was my licht
[336] toe te geven, niet gestudeert hebbende, maar wel van een
[337] boere jonge opgelegt, ja die zelfs niet en wist wat hy deed,
[338] doen hy my toestelde, ja had myn moeder hem de weg niet
[339] gewezen, zo had hy nooit binnen geraakt. Maar evenwel om
[340] de waarheid te zeggen zo was ik daar meer in ervaren, als
[341] myn vaar, want als my een meisje, haar hymelyk vertrekje
[342] liet zien, zo wist ik wel dat het niet was om tot brood te
[343] eeten, maar wel zomtys eens diende verfrist, te worden. Ik
[344] won dagelyks gelt, zo dat ik myn bruinettje rade aan myn
[345] moeder de huur op te zeggen en op een kamer te gaan
[346] wonen, gelyk zy deed. Eindelyk het uur van barensnoot
[347] gekomen zynde, zo bevond ik my daar en stont niet weinig
[348] te kyken, dat een knaphandige vrouw onder de rokken van
[349] myn beminde, een schoone dikke vette jonge ter wereld
[350] brogt; ik had een zo diepzinnig verstand dat ik niet kon
[351] begrypen, hoe dat, dat kint uit zo een klyn schulpje kon
[352] voor den dag komen, doch ik verbeelde nu dat zo drae de
[353] wareld gewaar wierd, in een moment zo was gegroeid. Ik
[354] droeg grote zorg voor myn beminde die ik beloofde te trou-
[355] wen, zo drae ik met den Titel van Baron, die ik in duytsland
[356] meende te kopen, vereert zoude zyn want ik kon niet langer
[357] dulden van boere afkomst te wezen, ook verbeelde ik my
[358] dat zo gaauw ik dien Titel zoude hebben, ik alle verdiensten
[359] daar by zoude krygen alleen was ik verlegen wat wapen dat
[360] ik zoude verkiezen, een bekke met water, en daar benevens een

+ *begrommeld* - bevuild
+ *dat zy in haar hembden, geen Catoendrukster meer was* - dat zij niet meer ongesteld werd, dus: zwanger was

[361] brave leidze wortel, gy verstaat wel wat ik zegge wil, het+
[362] geen voor my een sprekend wapen zoude geweest hebben en
[363] wel zou passen, om dat myn vader door zulk een doen van
[364] de boere jonge een kroon van myn moeder op zyn kop had
[365] gekrege, dagt my in het begin een heerlyk wapen te wezen;
[366] dan bedogt ik weer, of ik niet beter zoude doen het wapen
[367] van myn moeder te nemen, en daar een hongerige gapende
[368] oester in te late zetten; maar dat alles dacht my niet goed.
[369] Ik gong na een vermaard schilder verhaalde hem de historie
[370] van myn afkomst en dat hy my daar van een wapen het best
[371] voegende zoude maken, het welk hy deed en in weinige dage
[372] my, het zelve t'huis brogt: bestaande in een barbiers winkel,
[373] een hand die op myn vaders hooft, een kroon met de
[374] schoonste hoorens zette die ik ooit van een os heb gezien,
[375] boven uit het wapen quamen ook twee vergulde hoorens,
[376] onder was een gevlogt lind alwaar met goude letters in geschreven
[377] stont., *Het agterste van een vrouw ligter als het*
[378] *agterste van een quikstaartje, geeft aan het manshooft daar*
[379] *het teken van.* Ik was daar mede zeer in myn schik en stuur-
[380] de het aan myn moeders huis verzoekende dat zy het een
[381] van de fraaiste plaatze in de porselyn kamer wilde geven, het
[382] welk in ons huis niet mankeerde, om dat de voornaamste
[383] oostindies-vaarders, de punten van hare messen op myn
[384] moeders slypsteen, stomp quamen maken, het welk een spul-+
[385] letje was daar myn moeder meer als zeide by won.+

[386] Zo draa myn moeder dat wapen gewaar wierd, hoorende
[387] dat ik het haar zond sprong zy haast van toren uyt haar vel,
[388] en opstaande voet een byl nemende hakte zy het aan hon-
[389] dert stukken en lei de spaanderen op het vuur, t'huis ko-
[390] mende vroeg ik waar men het wapen had geplaast? dat zal ik
[391] u wyze zei zy my, een stok nemende smeerde zy my, braaf
[392] de ribben, daar by voegende, schoon het wapen het regte
[393] caracter betekende van ons levensbedryf, zo weet dat zulks+
[394] geen gebruik is, aan de wereld kundig te maken, want als dat
[395] plaats had, zo zou men vele die nu voor eerlyk passeren in
[396] Acteon verandert zien, leert dat een zonde bedekt gehouden

+ *leidze wortel* - wortel verwijst naar het mannelijk lid. leidze verwijst mog. naar de hutspot die ter gelegenheid van het onzet van Leiden (3 oktober 1574) jaarlijks gegeten wordt (vgl. r. 900-901). Mog. ook naar een literaire tekst, bijv. *De Leidsche straat-schender* (1683) (vgl. inleiding p. 35).
+ *spulletje* - spelletje
+ *zeide* - zijde (ruwe zijde werd o.m. uit Oost-Indië gehaald)
+ *caracter* - kenmerk

[397] half vergeeten is. Maar zy zei verder, wat wil ik van u heb-
[398] ben, gy hebt geen dieper verstand. Wel moeder antwoorde ik
[399] waar om stak gy 'er het niet dieper in, doen gy my toe takel-[+]
[400] de? heb, u daar geen redenen van te geeven zei zy, ik dogt
[401] doen op u niet eens. Ik was zo mistroostig dat ik van haar
[402] stokslagen had gekregen dat ik haar huis uyt gaande na myn[+]
[403] oom gong die veel werk van myn maakte om dat by al zulk
[404] schrander verstant bezat als ik, nogtans spraken wy dikwils[+]
[405] van Oorlog, ja wy maakte de vreede, als ons het maar in 't
[406] hooft quam, de Keizer die trokke wy tot het schabbetje uyt
[407] en dat wiste wy uyt een geleerd maandelyks boekje te
[408] haalen, dat boek is zo vol geleerdheid, met een woord, het is
[409] de heele Biblioteek van de geleerden gelyk als wy zyn die het
[410] A.B.C. agter malkanderen kunnen opzeggen op zyn
[411] duymtje, niet meer als een lettertje a drie vergeetende; myn
[412] oom gong zeer dikwils na zyn buite plaats, in een calaisje,[+]
[413] want gelyk als gy weet, dat het een eerlyk bangueroetier
[414] niet en voegt, te voet te gaan, noch geen buyte plaats te hebben,
[415] wanneer ik dan het huys bewaarde. Onderwylen had ik
[416] in een koffihuis kennis gemaakt met goedaardige jonge
[417] zielen, die my van alles onderregte en myn bot verstand op
[418] de slypsteen van de ligtmissery dagelyks een streekje gaven:
[419] zo dat ik uit myn oogen beter begon te kyken, en bedagt,
[420] dat het een dwaasheid was, te wagten tot dat myn Oom
[421] dood was, om zyn goederen te verdeelen, dewyl nu de grote
[422] mode was zulks by het levendige lyf te doen, het geen my
[423] door een toskaans Edelman die onder ons gezelschap was
[424] verzekerd wierd. Ik wist waar het geld van myn Oom was,

+ *toe takelde* - verwekte
+ *na myn oom gong... een lettertje a drie vergeetende* - bespreekt met zijn oom de politieke situatie in Europa aan de hand van geleerdentijdschriften, die sinds het eind van de 17e eeuw verschenen. ‘De keizer’ verwijst naar de keizers van Oostenrijk, die de lichtmis en zijn oom alles afnemen (tot aan het ‘schubbetje’, het hemd uitkleden). De passage kan echter ook op een heel andere manier gelezen worden: de lichtmis bezoekt met zijn oom bordelen of spreekt met hem over de liefdesdaad. ‘Oorlog en vrede maken’ verwijst naar het minnespel, ‘de keizer’ naar het mannelijk lid dat uit het ondergoed gehaald wordt (of naar de prostituee uitgestoken; ‘schabbetje’ betekent ook lichtekooi). Het ‘geleerd maandelijks boekje’ verwijst dan naar een erotisch periodiek, het ‘A.B.C.’ naar een werk als *Het vermakelijk A.B.C. op rijm gesteld*. Door een liefhebber van Gerijffelijke Juffers. Amsterdam, z.j.
+ *nogtans* - evenwel
+ *calaisje* - calèche, open rijtuig

[425] nam het met hulp van myn makkers met kist en al weg, die
[426] ik op de kamer van myn bruynetje liet brengen, doch daar
[427] niet mede vergenoegt zynde van voornemens zynde ons
[428] onder malkanderen wat te vermaaken, lieten wy een schilder
[429] koomen die wy aan besteeden in tweemaal vier en twintig
[430] uuren, myn Ooms huis, een andere couleur van verf te gee-
[431] ven en ook een hanghort uit te steeken, waar op met groote
[432] letters stond *vry wyn brandewyn en mee te koop*. Dit++
[433] gedaan zynde, lieten wy op dien dag dat ik wist dat myn
[434] Oom weer 't huis zoude koomen, speelluiden komen, die wy
[435] op de voorkamer plaaste daar ik een heerlyk maal had doen
[436] bereiden en onder het musieck aaten; ontrent ten vyf
[437] uuren in den achtermiddag quam myn Oom in zyn Calaisje,
[438] dewelke na ouder gewoonte een goede roes weg had voor de
[439] deur, de koetzier schoon het huis verschildert was het zelve
[440] daarom niet minder kennende, hield voort stil, myn Oom
[441] zyn hooft uyt de Calais, stekende, zei tegen de koetzier dron-
[442] ken hond, waar brengt gy myn ziet gy niet dat dit myn huys
[443] niet en is maar een kroeg? de koetzier die gewent was op de
[444] buyte plaats myn Oom gezelschap te houden in het drinken,
[445] meende dat zyn oogen hem bedroogen wreef dezelve, en gaf
[446] de sweep aan zyn paarden, en na langen tyd gereede te heb-
[447] ben, quam weer voor dezelve deur, zeggende, myn heer als
[448] dat u huis niet en is, dan kunt gy het zelfs zoeken: de meid
[449] quam mede uyt de kales die ook een brave roes weg had, zei
[450] Sinjeur waarlyk het is uw huis, maar wie 'er een kroeg van
[451] gemaakt heeft weet ik niet ten zy uw lief neefje zulks heeft
[452] verricht. Myn oom liet hem gezegge en quam uyt zyn Cales-
[453] je vragende aan de buren die hy wel kon, hoe zyn huis zo
[454] verandert was? die eens hartig begonnen te laggen hem
[455] onderregting doende dat zulks myn werk was. Op die woor-
[456] den viel d'oude man haast van zyn zelve maar men onder-
[457] steunde hem bragt hem zo in huis en ondertusschen was ik
[458] met het gezelschap de agterdeur uyt gegaan het niet raad-
[459] zaam vindende daar langer te blyven. Myn Oom ging ten
[460] eerste zien of men aan zyn geldkisten niet was geweest
[461] bevindende dat 'er een mankeerde gaf zodanig een gil, dat
[462] men het wel tien huyze ver zoude hebbe kunnen hooren,
[463] doch weder bedaart zynde dorst hy daar van niet veel ge-
[464] rucht maken, om dat hy my al te lief had om in Officiers

+ *mee* - alcoholhoudende honingdrank
+ *vry te koop* - met vergunning om te verkopen

[465] handen te doen vervallen? ten anderen was hy bang dat zyn
[466] schuldenaaren weer op hem af mogten koomen, als zynde al+
[467] *melionem fortunam* gekomen, dat is te zeggen in beeter
[468] staat, welk woord ik van een geleerd man heb gekogt, met
[479] nog enige andere, die ik by wylen in een reden te pas
[470] brenge, om te tonen dat ik gestudeerd hebbe maar nooit doe
[471] ik dat of ik weet dat ik by menschen ben die geen latyn ver-
[472] staan, want ik weet niet, waar en in welke gelegentheid ik
[473] dat juist moet plaatzen; altyd myn oom hield de zaak zo stil
[474] als doenlyk was, maar alle half beschonke zynde, zo dogt
[475] niemand om het uithang bort in te trekken. Eenige varends-
[476] gasten, voorby komende en beschonken zynde quamen met
[477] 'er stuk of agte in huis en eischte brandewyn; de meyd ant-
[478] woorde haar dat men niet en tapte, het geen haar zeer
[479] toornig maakte en de meid haar mont wat weier door een
[480] veeg gemaakt zoude hebben, hoewel die redelyk uit de natuur
[481] gespleten was, indien de buren niet toegeschoten had-
[482] den en haar onderregt dat het een ligtemis van een neef was,
[483] dewelke die pots aan zyn oom had gespeelt, het welk haar te
[484] vreen stelde, zeggende dat zal weer een zieltje naar Batavia+
[485] wezen, want daar is doch de generale vergadering van die
[486] vrome quanten, het welk zy evenwel gelogen hebben, want
[487] noit heb ik lust gehad na die heten landen te gaan, maar in
[488] zweden, heb ik meer als een maal geweest: daar valt myn+
[489] een historie te binnen, dat ik op zekere tyd van een teefje
[490] op zekere plaats gebeten zynde, ik my in een geneesmeesters
[491] huis begaf, over een komende dat hy my binnen een maand
[492] volkomentlyk moest genezen, het welke hy voor de prys die
[493] wy vast stelde aan nam; hy had een zeer fraje vrouw en noch
[494] mojer meid; naauwelyks had ik daar veertien dage geweest
[495] of hy verzekerde my dat ik in staat was, van drie tegen een te
[496] spelen, dog daar geen volkomen geloof aan willende slaan, zo
[497] zei my de vrouw haar man uit zynde, dat zy verzekert zynde
[498] van de konst van haar man, daar de proef wel van zoude derve
[499] en wilde nemen, het welk zy met zo een vriendelyk gelaat zy,

+ *al melionem fortunam* - verbastering van ‘ad meliorem fortunam’, in betere positie. De achtergrond van die verbastering leest men in de volgende regels
+ *een zieltje naar Batavia* - iemand die scheep gaat naar Oost -Indië, meestal uit noodzaak (geldnood of vlucht). Het aantal sterfgevallen aan boord was zeer hoog.
+ *zweden* - verm. verwijzing naar huis of kroeg in Amsterdam dat die naam droeg.

[500] dat ik de party aannam. En na den haan een reis à twemaal met
[501] een styve duim en vingers over gehaalt hebbende, liet zy in haar
[502] nagt slot vuur geven, het welk my volkomentlyk gerust stel-
[503] lende, ik haar voor haar genegentheid zeer wel voldeed. De
[504] meid die op zulke kost niet minder snoepig was, zag my met
[505] een stuurs gezipt aan, my vragende, waarom dat ik de proef
[506] van myn verstaalt mes op haar slypsteen niet had gepro-
[507] beert, dat 'er voor het minst wel eens zo veel op de haare
[508] quamen, als op die van haar juffrouw, die alzo dikwils was+
[509] gestempelt geweest dat zy haast niet voor gangbare munt
[510] kon paszeren. Ik liet tot meerder verzekering die meid ook
[511] een stuivertje verdienen en gong daar op de deur uit, my
[512] nog enige dagen onthoudende van in het boek van een blad+
[513] en duizent vouwen dat myn bruinettje toe behoorde, myn
[514] les op te zeggen, latende onderwylen myn oom zyn+
[515] beschimmelde schyven betreuren, die ik lucht gevende+
[516] schoon door Amsterdam deed wandelen.

[517] Eenige dagen verliepen 'er, dat ik in een mothuis geraakte
[518] op de zee dyk, daar ik niet weinigh te borde moest brengen:+
[519] de plaats was niet heel aanzienelyk maar wat vraagt een ligt-
[520] mis daar na, ik een zoet meisje daar vindende, dat my van
[521] verre frai toescheen door haar net optooisel, maar anders
[522] was 'er niet veel aan, raakte daar mede in gesprek en wilde
[523] wel geerne een greepje gedaan hebben, maar zy hield haar
[524] als of zy een van d'eerlykste was die 'er op de aarde gevon-
[525] den werd, ik continueerde dagelyks haar te bezoeken zonder
[526] iets te vorderen, als alleen dat men my een gedurige hoop
[527] gaf, doch men liet het tot de zaak nooit koomen, evenwel
[528] wist men wel het huisje van myn zak te luizen onder belofte+

+ *die alzo dikwils...kon paszeren* - Oude munten werden omgesmolten en opnieuw gestempeld, d.w.z. van een nieuw merkteken voorzien. Doordat de munt slijt in het gebruik, vermindert langzamerhand de metaalwaarde. M.a.w. vaak gesmolten en opnieuw gestempelde mun- ten zijn niet veel meer waard. De sexuele metaforiek is waarschijnlijk ook ingegeven door de vorm van het stempelwerktuig; een langwerpig stuk metaal waarin men het mannelijk lid kan herkennen.
+ *onthoudende... te zeggen* - onthoudende van sexuele gemeenschap
+ *mothuis* - bordeel
+ *te borde brengen* - betalen
+ *optooisel* - opsmuk, toilet
+ *het huisje van myn zak te luizen* - de zak luizen: bestelen. Huisje: binnenste, inhoud? Huisje betekent ook: plek tussen de benen. De betekenis wordt dan: opgewonden maken. Mog. wordt beide bedoeld.

[529] van op die of dien dach, het kasteel der vermakelyke wellus-
[530] ten over te geven; altyd ik was daar voor een tagtig gulden
[531] aan dat nimphje en voor veertig gulden aan de eerlyke
[532] vrouw daar zy by woonde vry, zonder iets te verkrygen als
[533] een greepje ter loops en myn hand noch op een kale plaats
[534] te leggen. Ik verbeelde my dat het een eerlyk meisje was, die
[535] noch niet onder de man had geweest, wanneer ik niet weinig
[536] stont te kyken, doen men my deed zien dat dat zelve
[537] nimphjge, het welke zich zo eerbaar hield in de publieque
[538] huyzen, wanneer 'er een zadel voor een spring bock te kort
[539] quam, gehaald wierd, daarenboven hoorde ik ook dat in
[540] plaats van een vryster daar zy zich voor uyt had gegeeven,
[541] zy dan ook wel eens voor weduw en dan een getrouw
[542] devrouw was die om haar goede conduite van haar man was
[543] verlaten.

[544] Ik moet bekennen dat ik nooit grammer op myn zelfs ben
[545] geweest, als dat ik my van zo een mottig bakhuis heb laaten+
[546] bedriegen en het scheen dat het een ongelukkige maand
[547] voor my was, want weinige dagen daar na kennis aan een
[548] Engelsche Leddie krygende, verzogt ik om by haar te slaapen,
[549] het geen zy toestond, maar naauwelyks begon ik haar
[550] op zekere plaats wat te streelen, of zy bestruyfde myn hand+
[551] uyt haar agter quartier en het heele bed, dat ik meende van
[552] stank te berste. Myn heer zei zy vergeeft het my ik ben aan
[553] de loop, verbeeld u maar dat het spaansche muskes is.
[554] Mejuffrouw zei ik, ik houd in geenen deelen van die spaan-+
[555] sche muskes, want heeft de opregte reuk van Hollandsche
[556] stront. Ik klopte om ligt en stont op, het geen my deed zeg-+
[557] gen, zo het zoo voort gaat verlies ik my Caracter van Am-
[558] sterdamsche Ligtmis, want in plaats dat ik andere moest be-
[559] schyten, zo doet men het my, het welk my een besluyt deed
[560] neemen, van met een huur chaize na Parys heen en weer te+
[561] gaan; onder wylen order op myn zaken gestelt hebbende
[562] want ik verbeelde my dat men die reis in een dag a drie wel
[563] kon doen, ik nam van myn bruynetje afscheid belovende in
[564] 't kort weer te koomen; ik zal hier geen beschryving van

+ *mottig bakhuis* - hoerige meid
+ *bestruyfde* - bescheet
+ *spaansche muskes* - in 17e en 18e eeuw: mannenparfum
+ *klopte om ligt* - liet licht komen (eenvoudige huizen hadden uit zuinigheidsoverwegingen meestal slechts enkele lichtpunten). Kloppen: òòk coïteren.
+ *chais* - sjees, rijtuig met kap

[565] myn reis doen, maar alleen zal ik zegge dat half weege Parys
[566] myn paart dood bleef, en ik geen een woord fransch ken-
[567] nende, genootzaakt was de chais in de slyk te lante leggen;+
[568] myn pakje op myn schouders nemende, gong ik tot d'eerste
[569] post te voet, vervorderende de andere dagen myn reis met+
[570] post paarden, maar myn agterquartier wierd zodanig gevilt
[571] dat ik twintig uuren van Parys in een herreberg moest bly-
[572] ven. My wierd gezegt dat op het kasteel dat daar digte by
[573] was een hollands heer woonde, maardat het hem in de zinne
[574] was geslagen, zynde altyd in het harnas, niet te min vervolg-
[575] de zyn bediende die mede een hollander was, gy zult hem
[576] grote vriendschap doen. Ik gong hem zien en hy deed my
[577] waarlyk een vriendelyk onthaal; over het middagmaal zynde
[578] vroeg ik hem na enige omstandigheden van de stad van
[579] parys; en waar die naam van daan quam, waar op hy my ant-+
[580] woorde dat een, genaamde *Gargantua* dat een reus was, die+
[581] stad eens had gaan bezigtigen: het volk van parys zo een
[582] groot mensch ziende, bleven met open monde na hem staan
[583] kyken, want dat volk vervolgde hy is geck en zo nieuwsgie-
[584] rig dat een hanneke majer, een ketellapper, met duizende+
[585] menschen op de straat zal doen vergaderen voor zo verre zy
[586] maar horen dat het vreemdelingen zyn. Deze Reus dan van
[587] zo een groot getal volk omringt zynde, wierd genootzaakt
[588] zich te gaan uitrusten op den toren van de lieve vrouwe
[589] kerk, daar zynde; zag hy een menigte menschen om laag uit
[590] nieuwsgierigheid by malkanderen vergaderen, hy niet weten-
[591] de wat zulks was, dacht by zich zelfs die lompers willen dat
[592] ik haar myn wellekomst betale, ik moet haar wyn geven,
[593] met eenen zyn broek losmakende kreeg hy daar een zo yze-
[594] lyk instrument uyt dat zulks niet uit kan gesproken worden.
[595] Evenwel waren 'er vrouwen, die op een byzondere manier
[596] daar van spraken, d'eene zei ik wenste wel dat myn man
[597] daar een entje van had, een dogter zei tegen haar moeder
[598] daar schrik ik af, die daar mede gestoke wierd sturf aan de
[599] wond; neen dochter zei de moeder, die schede dewelke voor
[600] dat instrument gemaakt zyn rekken wel; met begon de Reus+

+ *te lante leggen* - lees: te laate leggen
+ *post* - plaats waar de postkoests stopt
+ *en waar die naam van daan quam...* (r. 624) *tien duizent pont* - Rabelais-ontlening; vgl. inleiding p. 28 e.v. en noot 23 aldaar.
+ *Gargantua* - vgl. inleiding p. 28 e.v. en noot 23 aldaar
+ *hanneke majer* - (meestal uit Duitsland afkomstige) seizoenarbeider
+ *met* - op dat moment

[601] te pissen en maakte hondert duizent mannen, behalve vrou-
[602] wen en kinderen nat, enige wel ter been zynde ontquamen
[603] door het loope den drop van het ziltige water van die Reus,
[604] tot dat zy gekomen waren voor d'universiteid daar zy stil
[605] hielden, vloekende en zwerende dat zy door *Urine* dat pis
[606] gezegt is nat gemaakt waren, andere die zo wel niet wiste te
[607] spreken, verbaast zynde, zeide *Uri* d'andere *ris*, altyd de stad
[608] wierd daar na *Paris* genoemt, dewelke van te voren *Lucece*
[609] genaamd wierd, gelyk Strabo zegt in het 4. boek, het welk+
[610] in het Grieks gezegt is, witagtigh, om de blanke billen die de
[611] vrouwelyke secte in die stad hadden. Die van Parys, zyn
[612] menschen die ligt zweren en noch minder haar woord of eed
[613] houden. Om weder tot de Reus te komen, hy de klok in het++
[614] gezigt krygende, begon daar zeer zoet op te spelen, het welk
[615] hem de begeerte deed krygen van die mede te nemen en
[616] voor een bel aan de hals van zyn muil Ezel te hangen gelyk
[617] hy deed en gong tegens wil en dank van die van Parys daar
[618] mede heen. 's Avonts aan een herreberg zynde deed hy die
[619] klok van zyn muil-Ezel af en zette hem aan de deur; een
[620] bedelmunnik daar voor by komende had hem geerne voor
[621] zyn klooster mede genomen, maar liet hem staan, niet om
[622] dat die te heet, maar om dat hy een weinig te zwaar voor
[623] hem om te dragen was, wegende voor het minst tien duizent
[624] pont.

[625] Maar myn heer vervorderde hy, die historie is lang genoeg
[626] ik wil niet twyffelen, als een Ridder zynde, het welk ik aan
[627] u postuur wel kan zien, of gy zult my verwaardige van dit
[628] harnas aan te trekken en teegen my te slaan. Myn heer, zei
[629] ik, ik ben geen oorlogs helt, vergeeft het my, ik dien beter
[630] aan een goede tafel als in het harnas; hoe hervatte hy, bent
[631] gy wel zo onvermete van hier te koomen en zulks my te+
[632] te weigeren? dan breek ik u den hals, met eene een stuk van
[633] een spies opnemende, gaf hy my een slag tusschen hals en
[634] neck, dat ik meende te bezwymen het welk my zo toornig
[635] maakte, dat ik een stuk brandent houd uyt het vuur kreeg
[636] en hem in d'oogen meende te steeken, het welk hy willende

+ *Strabo* - Grieks geschiedschrijver en geograaf (64-63 v.C. - 23-24 n.C). Auteur van de hier bedoelde *Geographika*, waar in deel III-X Europa behandeld wordt.
+ *klok* - ook als erotische metafoor, dan meestal aangeduid als ‘hamer en klokkenspel’: lid en ballen
+ *in het gezigt krygende* - bemerkende
+ *onvermete* - onbeschaamd

[637] ontwyken agter overviel en door de zwaarte van het yzer dat
[638] hy aan had, van het hooft tot aan de voeten in het harnas
[639] zynde, niet weder op kon staan; de val gaf zo een klap dat
[640] men het een huis of tien verre zoude gehoord hebben, wan-
[641] neer ik een kamerdeur zag open gaan en daar uyt een zeer
[642] schoone dame zag koomen, ontrent vyfentwintig jaaren out
[643] dewelke een geboore fransche dame was, doch evenwel goed
[644] duits sprak, dewelke my zei; myn heer doet my de vriend-+
[645] schap dat gy dien gek laat leggen en komt liever my een
[646] uurtje onderhouden, met eene my de hand toerykende,
[647] waar op ik haar de myne gaf en volgde, zy gong op een rust-
[648] bed neder zitten en ondervroeg my aangaande de stad van
[649] Amsterdam, na enige zamensprake over en weder, zo zei ik
[650] dat haar man, want ik verstond uyt haar dat hy het was, my
[651] wilde dwingen het harnas aan te trekken om tegens hem te
[652] vegten; Maar mevrouw zei, ik gong liever met mevrouw een
[653] aangename minne stryd aan, wel ziende uyt haar oogen en
[654] bloote boezem die zy my toonde dat het haar daarom te
[655] doen was. Myn heer zei zy daar is gelegentheid genoeg toe,
[656] terwyl myn man van de grond niet op kan staan; ter zelver
[657] tyd op het rust bed gaan leggende zo gaf zy my de vryheid
[658] van te doen het geen myn goed dagt, maar de nieuwsgierig-
[659] heid dwong my om te zien of die van een fransche dame,
[660] dezelfde figuur als die van een hollandsche had, en na alles
[661] wel bekeken te hebben vond ik dezelve plaate smoel als die
[662] van de Hollandsche, maar de couleur van de paruyk was
[663] anders, zynde zwart, het geen op het wit niet qualyk stak;
[664] die dame die meende dat de zaaken by myn slegt stonden,
[665] zeggende wat is dat myn heer, zyt gy by de vrouwen alzo
[666] slegten held, als tegen een zoldaat, maar ik antwoorde daar
[667] niet op, maar liet haar op staande voet wel anders zien, het
[668] geen haar zo wel behaagde, dat zy zich niet onthouden kon
[669] van te zeggen, daar zyn immers geen aangenamer wapenen
[670] als dit hand geweer, zy deed my het zelve zo dikwils hervat-
[671] te, dat het kruyd op de pan niet meer wilde afbrande,+
[672] onderwyle dat haar man vloekte en tierde dat men hem op
[673] zoude helpen, dat hy na de belegering moest: het is niet
[674] nodig antwoorde zei, men heeft al storm geloopen, het Kas-

+ *duits* - Nederlands
+ *dat het kruyd op de pan niet meer wilde afbrande* - dat het schot niet meer afging: dat er geen zaadlozing meer plaatsvond

Fig. 5: Tom vindt een oplossing voor zijn geldgebrek door een rijke oude vrouw te huwen. Linksachter ziet men Sarah (met een kind op de arm) en haar moeder, die de huwelijksvoltrekking trachten te verhinderen. (Derde staat.)

[675] teel is al over; dat zouw de henker doen zei hy daar weet op,[++]
[676] geen piek kan een opening maken als de myne; daar weet ik
[677] beeter van kint antwoorde zei. Zy liet de maaltyd beryden,
[678] waar na zy my in myn kamer geleide, en dien goeden bloed,
[679] vermoeit zynde door al zyn schreeuwen viel in slaap; de
[680] dienstbodens zeide my; dat hy nagt of dag toe wilde laaten,
[681] dat men hem het harnas af deed en teegen ieder een wilde
[682] vegte niemant rust hebbende, als wanneer men hem agter
[683] over kon doen buytelen, dat in die staat zynde, men hem zo
[684] lang hield als mogelyk was, maar dat hem die ziekte maar
[685] twee maal s'jaars overquam, in het wassen en het vallen van
[686] de blade en anders een zeer beleeft man was, maar dat zyn
[687] vrouwtje een olyk snoepstertje was en een katje die men
[688] geen entje worst behoefde te vertrouwen zonder dat zy haar
[689] hand daar op lei, en plaaste daar het behoorde. Ik had by
[690] myn zelfs overtuyging daar van en ging haar nog smorgens
[691] een morgen groet geven; afscheid van haar nemende gaf zy
[692] my een schoone diamantring, verzoekende noch enige dagen
[693] te willen vertoeven, maar den arrebeid die zy my voorlei,[+]
[694] viel my al te lastig zo dat ik voorgevende nootzakelyke
[695] affaires in Parys te hebben, zulks op myn te rug komst niet
[696] zoude nalaten; van d'andere kant had ik zo een schrik voor
[697] het harnas dat haar man wilde dat ik aan zoude trekken, dat
[698] ik daar geen duur en had hoe aangenaam zy my ook mogt
[699] ontfangen; zy omhelsde my tederlyk en ik vervolgde myn
[700] reis, maar onderweeg quam my iets in de gedagte daar ik
[701] groot berouw van had, te weten; of dat geen in haar fransche
[702] Rose potje was dezelfde reuk had als die van het Hol-[+]
[703] landsche Rose pottje, dog ik zei by myn zelfs, dat zullen
[704] wy, by d'eerste gelegentheid te Parys wel onderzoeken.

[705] Ik gong geen kennis hebbende in de voor stad logeeren en[+]
[706] by geval vond ik in de herreberg een munnik van Brussel dat
[707] een quant was, die onder dat zoort, de zelfde naam als ik[+]
[708] voer wel mogt gegeven worden; na de maaltyd gongen wy na
[709] bed in een kamer daar twee ledikanten waren, om het ver-

+ *henker* - duivel
+ *weet* - lees: weer
+ *gestempelde agtentwintig was met een kruysje daar op* - agtentwintig: muntstuk ter waarde van 28 stuivers. Gestempeld: met het merkteken van. Hier wordt bedoeld: iemand van 28 jaar oud, die er als zodanig uitziet. Het kruisje verwijst zowel naar het merkteken, als naar de R.K.-status van de persoon in kwestie als naar het geslacht (vgl. kruyskat, kruyshoer). Met gestempeld kan tevens bedoeld zijn: veelvuldig de liefde bedreven hebbend (zie ann. p. 57), r. 508.
+ *Rose potje* - potje met rozenwater (d.i. reukwater). De erotische metaforiek is hier duidelijk.
+ *Ik gong...* (r. 752) *wakker wierden* - Rabelais-ontlening; vgl. inleiding p. 28 e.v. en noot 23 aldaar
+ *quant* - kerel

[710] maak te hebben van met malkanderen te kunne spreken,

[711] doch niet kunnende rusten zei de munnik, noit slaap ik
[712] geruster als wanneer ik in de predicatie ben, of anders gees-
[713] telyke oeffeningen doe; ik bid u zei hy begint eens de zeve+
[714] gezangen voor de dooden en gy zult zien of myn oogen niet
[715] aanstonts toe zullen schieten: een derde dewelke geen slaap
[716] plaats alleen had kunnen krygen en aan wien de munnik de
[717] helft van zyn bed had vergunt, antwoorde dat wil ik wel
[718] doen en begon *Bealiquorum*, waarop wy alle in slaap raakte+
[719] maar de munnik wierd de klokke twaalf uuren wakker, om
[720] dat hy gewoon was in zyn klooster *matinen* te zeggen (*ma-*+
[721] *tinen*) worden by de Roomsgezinde morgezange genoemt;
[722] hy begon luitkeels te zingen, *Renout*, ho, ho, *Renout* word+
[723] wakker, het geen ons alle wakker maakte; opgestaan zynde,
[724] zo zei hy, Myn heeren, men zegt dat *Matinen* begint met een
[725] kug, en het avontmaal met drinken maar laat ons nu dat+
[726] eens verkeert doen en ons matinen met drinken beginnen en
[727] t'avont eer wy aan de maaltyd gaan, zullen wy ieder om het
[728] zeerst kuggen, dat is, zei ik, op zyn gezontheid leeven, dat is+
[729] antwoorde de munnik als een geleerde gesproken; maar hon-
[730] dert duyzent zo 'er niet, alzo veel dronkaarts, als gekke doc-
[731] tooren zyn, ik maak met myn honger zo een accoord, dat
[732] die altyd met myn slapen gaat en by dag staat die met my
[733] ook weder op, maar ik moet myn *Breviaire* (dat zeker kerk-+
[734] boek is, in de Roomsche Landen) eens by de kop krygen,
[735] want gelyk als de *Falconniers*, alvorens dat zy haar vogels+
[736] eeten geeven, eerst een veer door slikken, om haar herzenen
[737] en maag van d'overtollige slym te zuiveren zo neemen wy
[738] Munniken al eve eens, dit tyd verdryf waar mede ik myn de
[739] maag schuur en dan ben ik klaar om den ganschen dag te
[740] drinken. Tot wat nut zei den ander tegen die munnik doen
[741] zy dat? tot wat gebruik, dat weet ik zelfs niet antwoorde de
[742] munnik, voor myn part ik maak daar eerder misbruik van,

+ *zeve gezangen voor de dooden* - zeven boetepsalmen (boek ‘Psalmen’ van de bijbel): nr. 6, 32, 38, 51, 102, 130, 143
+ *Bealiquorum* - eig. Beatiquorum. Begin van psalm 32, in vertaling: Welzalig hij...
+ *matinen* - gebeden en gezangen die in kloosters om middernacht gezongen worden
+ *Renout* - refrein uit Frans volksliedje
+ *kug* - kuch
+ *op zyn gezontheid leeven* - gezond leven
+ *Breviaire* - gebedenboek voor kloosterlingen, brevier. Bij Rabelais pakt de monnik een fles in de vorm van een brevier
+ *Falconniers* - valkeniers

[743] want ik verkort of verlang dezelve na myn goet dunken.
[744] *Brevis Oratio penetrat caelos*, *longa potatio evacuant ciphos*,+
[745] een kort gebed, dringt door den heemel en grote teugen
[746] legen de glazen; waar staat dat geschreve? vroeg ik: dat weet
[747] ik niet myn vrome ziel zei hy, maar hier vriende *Venite*+
[748] *apotemus* komt eeten en drinken, waar op men carmenade
[749] van kalf vleesch brogt en kostelyke wyn; waar na wy gingen
[750] aanzitten, etende en drinkende tot het aankomen van den
[751] dag, wanneer wy alle drie op onze stoelen in slaap raakte en
[752] niet als om drie uuren in den agtermiddag wakker wierden;
[753] den munnik bood my aan, alles te laten zien wat in Parys,
[754] het fraiste was en ook my by de fransche gerieffelyke meis-
[755] jes te brengen. Ik zal u hier geen beschryving van Parys
[756] doen, dewyl men daar verklaringen genoeg van in het licht
[757] heeft.

[758] Maar allenig moet ik u zeggen dat hy my in een bosch+
[759] brogt, daar hy my zei dat het Orakel van Sybille was en hy+
[760] beloofde my haar ook te laten zien, daar ik zeer nieuwsgie-
[761] rig na was, om dat ik geerne wilde weeten wanneer ik ge-
[762] trouwt zoude wezen en of myn vrouw my ook horens op
[763] zoude zetten. Wy namen die reis s'anderen daags aan en ble-
[764] ven eer wy daar quamen drie dagen onder weeg, wanneer wy
[765] aan den voet van een hogen berg in de onder aardsche wo-
[766] ning van *Sybille* ingongen, het welk een lelyk stinkent rook-
[767] nest van een vertrek was, dat my zeer verwonderde; maar de
[768] munnik zei tegens my, dat de Goden eertyt in zodanige
[769] plaatzen zo wel als in de Paleizen zich lieten vinden, en dat
[770] de grot van den beroemde Hecalé, wanneer hy den jonge+
[771] Theseus, gezelde om hem onder de pligt van gehoorzaam-
[772] heid te brengen, ja zelfs die van *Hireus* of *Oenopion*, in de-+
[773] welke Jupiter, Nephtuum en merkuur, haar niet ontzien

+ *Brevis Oratio... ciphos* - 'Kort bidden gaat naar de hemel, lang drinken leegt de glazen.'
+ *Venite apotemus* - komt laten wij drinken. Eig.: Venite adoremus, komt laten wij bidden
+ *Maar allenig...* (r. 841) *maar niet van alles* - Rabelais-ontlening; vgl. inleiding p. 28 e.v. en noot 23 aldaar.
+ *Sybille* - in de klass. oudheid algemeen gangbare naam voor waarzegsters. Rabelais spreekt over de sybille van Panzoust.
+ *Hecalé en Theseus* - eigenaardige weergave van Rabelais' tekst, waar verwezen wordt naar het verhaal dat vertelt hoe Theseus, overvallen door onweer, door de arme Hecalé gastvrij binnen genood wordt.
+ *Hireus*, *Oenopion*, *Jupiter. Nepthuum*, *Merkuur*, *Orion* - eveneens niet helemaal correct overgenomen van Rabelais, bij wie men leest hoe Jupiter (oppergod), Neptunes (god van de zee) en Mercurius (god van de handel) aten en overnachtten bij Hireus en Oenopion, en vervolgens het gelag betaalden door 'officialement' (van 'officiellement' - officieel en 'official' - pispot) Orion te smeden (van 'forger', door de auteur waarschijnlijk verward met 'forcer'). Het gelag betaalden zij dus door Orion uit hun urine geboren te laten worden.

[774] hadden een maaltyd te nemen en het gelach uit ampts halve
[775] Orion, dwongen, te betalen. In een hoek van de schoorsteen
[776] zat mevrouw *Sybille*, en was het regte portret zo als
[777] Cικαμινοι van Homerus haar heeft verbeelt; dat oude wyf+
[778] hong het haar, langs de kop, een pont of tien klonters aan
[779] haar gat, op het vuur hebbende een zop met groene krul
[780] kool, met een stuk spek; wy groete haar beleefdelyk, en met
[781] eene toonde wy de giften die wy haar mede brogte, want de
[782] munnik had my gezegt daar met geen leege handen te ko-
[783] men, het welk bestont in ses gerookte tongen, een grote pot
[784] met fuzel, om koeke te bakken, een pont of ses zwezerikken++
[785] daar die oude zeer opgestelt was, een kruik van de beste
[786] wyn en enige goude louïsen want zonder die specie is 'er+
[787] niet te doen; eindelyk na dat zy de reden van onze komst,
[788] had gehoord, zo deed zy een hoepring aan haar duim, daar+
[789] een grote padde voor een diamantsteen in een zilvere kas
[790] stond, roerende op een afgryzelyke manier haar kinnebakke,
[791] die zy veel harder deed klappen als een ojevaar met zyn bek
[792] doet, daar na gong zy met haar gat op een zak met knolle
[793] zitten, nemende in haar hand drie oude klossen, kerende en
[794] draajende, dezelve tusschen haar vingers, op verscheide ma-
[795] nieren, waar na zy haar haspel nam, kerende dezelve negenmaal
[796] om waar na zy een klomp van haar voet deed, zettende
[797] haar schortekleet op het hooft, gelyk als de Priesters doen
[798] als zy den dienst verrichten, zo begon zy zo eizelyken bek
[799] op te zetten, schrollende enige woorden die wy niet verstaan+

+ *Homerus* - waarschijnlijk verwijzing naar de episode in de *Odyssee* waarin de bedelaar Irus Odysseus uitscheldt voor oude vrouw.
+ *fuzel* - van fusil? (vuurslag, stalen werktuigje waarmee vonken uit een vuursteen worden geslagen). De Franse tekst leest ‘un grand pot beurrier plein de coscotons’; d.w.z. een grote boterpot vol couscous.
+ *zwezerikken* - aan zwezerikken (orgaanvlees van kalveren) werd wel een lust-stimulerende werking toegeschreven.
+ *goude louïsen* - louis d'or, gouden muntstuk
+ *hoepring... zilvere kas* - hoepring, eig. gladde ring zonder steen. In de Franse tekst wordt gesproken van een ring met een paddesteen (een versteende tand van een zeewolf, waarvan men wel dacht dat hij afkomstig was uit het voorhoofd van een pad).
+ *schrollende* - hier: schreeuwende

[800] en konden, daar na nam zy drie stukken geld, doende ieder
[801] stuk in een dop van een okkernoot, zettende dezelve op de
[802] boom van een oude pot, smytende ter zelver tyd een verdor-
[803] de Lauwerier tak in het vuur en keek met aandagt tot dat
[804] dezelve geheel verbrand was waar na zy een yzelyk geluid
[805] gaf, zodanig dat ik begon te schrikken en te beven en den
[806] munnik vroeg waar hebt gy my hier gebrogt? waarlyk ik zal
[807] betovert worden, dat wyf spreekt zyn leve geen Christen
[808] taal, ziet eens hoe zy nu viermaal groter is, als zy zo even ge-
[809] leden was, waarom laat zy die snater zo gaan even als een
[810] aap die kreeften eet? ik loof waarlijk dat het Proserpina+
[811] zelfs is; de duivels zullen zekerlyk zo aanstonts verschynen,
[812] wat lelyker beest van een wyf is dat, maar zagt! laat ik hier
[813] eerst van daan wezen zy mogt het hooren, vlugte wy hier
[814] van daan, adjeu madame, groten dank voor u beleeft ont-
[815] haal, ik wil niet trouwen, geenzints ik staa daar van af. Ik
[816] meende heen te gaan wanneer zy op vloog en aan d'ingang
[817] van haar deur gong staan en met haar klos op een papier
[818] eenige reegels schreef, die zy daar na buiten de deur smeet,
[819] zeggende daar gaat dat op rapen gy zult daar het geen u in
[820] uw huwelyk zal wedervaren, in geschreven vinden en met
[821] eene deed zy ons vertrekken. Ik raapte het papier op, maar
[822] eerst willende zien waar zy bleef, zo zag ik, dat zy ons haar
[823] agsterste toe draaide, haar rokke op ligten tot aan haar
[824] schouders, zo dat wy het blote gat van *Sybille* zagen; maar
[825] noit zag ik eizelyker ja naauwelyks durf ik daar een beschry-
[826] ving van doen, daar was hair aan dat op de gront sleepte
[827] maar wel tien pont drek aan gebakken, noch wat lager, zach
[828] ik een raagskop, dat na de mont van de hel wel geleek, of de+
[829] smoel van den draak die den ingang van Plutoos Ryk be-+
[830] waart, daar en boven quam 'er zo een vieze reuk uit dat ik
[831] meende te bezwymen, ik kon my niet onthouden van te
[832] laggen en zeggen hier zou de wortel van de Reus die de klok
[833] van de lieve vrouw te Parys mede nam en zo vele duizende
[834] menschen bepiste een goede schede vinden. Ik porde verder
[835] de munnik aan om heen te gaan, die my zei ik staa alzo wel
[836] als gy verwondert van dat vulles nest, wat morssiger winkel
[837] is dat; zo dra wy buiten de grot waren, las ik het briefje daar
[838] ik op geschreven vond. *Gy zult vader met de naam wezen*,
[839] *men zal bezwangert weze maar niet van u; gy zult de zaak*

\+ *Proserpina* - godin van het dodenrijk
\+ *raagskop* - ragebol
\+ *Plutoos Ryk* - het dodenrijk

[840] *aan het regte einde hebben gy zult berooft worden*, *maar*
[841] *niet van alles*. Ik wierd zo toornig, over die voorzegging, dat
[842] ik daar van geen verdere uytlegging begeerde, dewyl daar
[843] niet en stond of zy van het gepasseerde, of het toekomende
[844] sprak. Verders was ik zeer misnoegt van myn reis en zei
[845] tegen de Munnik, dat by aldien hy my niets aangenamer liet
[846] zien, ik met zyn gezelschap niet van nooden had; hy ant-
[847] woorde dat zulk myn eige schult was, dewyle ik *Sybille* had
[848] wille zien, hy my die niet schoonder konde vertoonen, als
[849] zy was, maar zy hy hier digte by aan het inkomen van het
[850] bosch, is een nonne kloostertje, daar zult hy beter verge-
[851] noeging hebben. Wy reeden daar na toe en aankloppende zei
[852] de deurwagtster, wel heer Pater bent gy daar, wie had u van
[853] daag verwagt? wanneer is de komst? ik ben antwoorde hy
[854] waarde suster, al enige dage in deeze land streek geweest,
[855] vergezelschapt van deezen heer, die voor zyn hooft wel een
[856] Nonnetje à nege kan geryven. Wel Pater zei zy, wat zullen
[857] wy u niet verpligt zyn, want gelyk als gy weet, eeten en
[858] drinken hebben wy in overvloed, maar de natuur eischt iets
[859] meerder. ô Natura! Natura, vervolgde zy al zugtende te zeg-
[860] gen, wat plaagt gy ons, dat wy om den anderen dag, ieder
[861] noch eens een manshooft mogte hebben, dan waren wy ge-
[862] lukkig. Wel zuster zei de Munnik, wat zouw gy met het
[863] hooft doen daar is het u immers niet om te doen? ja ant-
[864] woorde zy, als men het hooft heeft kan men licht de staart
[865] wel krygen! gy doet my water tanden, ik wilde wel dat ik al
[866] aan den dis was, ik zal onze superieure of opperste gaan zeg-
[867] gen, dat gy daar bent met dien brave springer, noit kon ik
[868] haar aangenamer tyding brengen, met eene liep zy heen
[869] maar vertoefde niet lang of quam de deur open te doen, zeg-
[870] gende wy openen ons klooster, voor u uytsteekzels, ik wil
[871] zeggen uytstekende heeren. De opperste quam ons in t'ge-
[872] moet vergezelschapt met twee drie schoone Nonnetjes,
[873] schoon de opperste reets een gestempelde agtentwintig was
[874] met een kruysje daar op, zo was het nog een zeer bevallig
[875] vrouwsperzoon, zy omhelsde de munnik zeer tederlyk,

[876] d'andere nonnetjes gaven my te kennen dat zy wel wenste
[877] dat ik haar het zelve deed, waar in ik niet mankeerde; na
[878] wederzeidze beleefdheden zo vroeg mevrouw d'Opperste.
[879] Eerwaardige vader zyt gy vermoeit, uw hansje heeft die voe-+
[880] der nodig? of zouw hy voor het middagmaal, noch wel een
[881] sprongetje kunnen doen? heel wel mevrouw antwoorde hy,
[882] zulks zal my dies te beter appetyd geven en deze Heer zal
[883] tot vermaak van d'andere susters het zelfde wel doen; waar
[884] na mevrouw d'opperste hem, by de hand nam, en in een ver-
[885] trek geleide, maar ik bleef staan onder een stuk a vier jonge
[886] nonnetjes, ieder om het schoonste, dewelke onder haar be-
[887] gonne te krakkelen wiens beurt het was; d'eene zei het is de
[888] myne, d'andere zei suster ik zal u laten zien dat gy een dub-
[889] belde beurt met onze Prioor hebt gehad, die u den gehele
[890] dag, en de nagt by hem hield. Eindelyk om alle disputen
[891] voor te komen, wierd 'er een paar dobbelstenen gehaald,
[892] waar mede zy gooiden de laagste oogen, zou d'eerste beurt
[893] van my hebben, en volgens d'andere, ieder op haar beurt; ik
[894] had een groot vermaak te zien, met wat voor een iever die
[895] Nonnen onder malkander met die stenen gooiden; eindelyk
[896] het lot viel op een Nonnetje dat niet boven de agtien jaren
[897] oud was, een bruinettje maar blank van vel, ja alles wat de
[898] natuur het vermakelykste kon geven. Komt, zei zy, myn
[899] heer, my by de hand nemende, laat ons onze tyd niet ver-
[900] waarlozen, wy eeten hier alle dage geen huspot met lekkere
[901] wortelen; ik liet my geleide wanneer zy my in haar Celletje
[902] brogt en aanstonts haar neusdoek af deed, als ook haar
[903] nonne-kleed, zeggende dat zy dat niet wilde bezoetelen,
[904] dewyl dat aan de Kerk, maar haar lighaam aan haar disposi-+
[905] tie behoorde, zy begon my aan myn broek te torrenen, zeggende
[906] dat zy nieuwsgierig was, om te zien of ik een knegje
[907] of wel een meisje was, welke nieuwsgierigheit ik haar benam
[908] doende zien, dat ik iets had, het welk latende haar in de ver-
[909] rukking daar zy in was, vergenoe kon geven, en oom+
[910] kool voor den dach brengende, sloeg zy daar al zo gaauw de
[911] hand op, als een kat de klaauw op een muis zet vrezende dat
[912] die haar ontlopen zoude. Zeggende deeze is waarlyk in een
[913] goede aarde voort geteelt en gantsch van de klynste niet,
[914] met een woord zy ging op het bed nederleggen, my tonende
[915] de fraaiste bevalligheden die ik oit heb gezien; ik vergenoeg-
[916] de haar zo veel myn doenlyk was, het welk haar zo een

+ *hansje* - mann. lid
+ *dispositie* - beschikking
+ *vergenoe* - lees: vergenoegen

groote deugt deed, dat zy in myn arme besweek, en niet als
minne zugten uit boezemde. Wy bleven wel een groot uur
by malkanderen, wanneer d'andere susters aan de deur qua-
men kloppen, vragende, wel suster is het noch niet langh ge-
noeg, wilt gy voor een ander niets over laten, gy zyt onverzadelyk?
met eene wierd de bel geluid om het middagmaal
te houden; myn schoone nam my by de hand en wy gongen
in de zaal daar een heerlyke middagmaal was bereid; de
opperste quam daar ook met myn metgezel de munnick
hand aan hand, hebbende een blos op haar wangen. De mun-
nik my naderen vroeg my, wel is 'er niet een groot onderscheid+
tusschen dat geene dat gy van daag gezien hebt, en
de stinkende spinnekops webben van *Sybille*? dat scheeld
veel, beet ik hem stilletjes in het oor. Den munnik plaaste
zig by mevrouw de opperste en ik by myn nonnetje, de-
welke my van alles voordiende, maar niets kon nuttige, haar
de redenen daar van gevraagt hebbende, zei my, hoe wilt gy
dat ik vreugde kan toonen, wanneer ik over weeg dat het
geene het welk my zo veel vermaak heeft gedaan van avond
tot gebruik van een ander wezen moet. Wel zei ik, ik denk
niet dat men hier in een land van slavernye is? daar kan niet
ingedaan worde zei zy, zulke waaren zyn hier zo raar en+
ieder van ons is daar toe zo begerig, dat als wanneer wy de
gelegentheid vinden, ieder zyn part daar van moet hebben,
anders zoude het geheim aan den dag koomen. Onze supe-
rieure of opperste deeld noit met iemand, maar wy arme
nonnen hebbe daar geen keur in, maar dat loopje hebbe wy
daar op, dat die het geluk treft van de Ruyter by dag te heb-
ben, de zaaken zo wel berecht dat die genen dewelke de+
beurt by nacht moet hebben aan de slegste koop is, en dik-
wils niet en krygt als een morge groet, daarom zo gy noch
enige genegentheid voor my hebt, zo laat ons, na de maaltyd
een uurtje uit onze kleren gaan, want die naar myn volgt,
heeft geen regt voor en al eer de avond maaltyd gedaan is. Ik
beloofde het geen zy verzogt te zullen nakomen, het geen
haar enigzints te vreen stelde; onder de maaltyd liet de opper-
ste enige nonne een aangenaam musiek speelen op de klaver-
zingel, andere zongen daar onder; na de maaltyd gong de
munnik met d'opperste in den t'huyn wandelen, maar myn

+ *naderen* - lees: naderend
+ *raar* - zeldzaam
+ *berecht* - verzorgt

[956] nonnetje het teken gegeven hebbende, gongen wy na haar
[957] Celletje daar zy haar tot in het hembt uytkleede en te bed
[958] gong leggen, ik vertoefde niet lang van het zelfde te doen en
[959] my by haar te voegen; de verbeeldingen die my de natuur op
[960] het heerlykste deed zien, gaven my nieuwe kragten, zo dat
[961] ik myn nonnetje weder verquikking voor haar brand gaf,
[962] waar op wy in d'arme van d'een in d'andere alle beide in
[963] slaap raakten, en niet wakker wierden als een uur voor het
[964] avontmaal, wanneer wy ons aanklede en een wandelingetje
[965] in de t'huin gongen doen, daar wy mevrouw de opperste
[966] vonden, omringt van alle de nonnen van het klooster de
[967] munnik aan haar zyde zittende op een kamille bed, zo dra+
[968] zy my gewaar wierd, vroeg zy my myn heer hoe laat is 't? ik
[969] antwoorde mevrouw de wyzer gaat niet meer het uurwerk is
[970] afgeloopen. Wel zuster vervolgde zei tegen myn nonnetje te
[971] zeggen, kent gy het niet opwinden en weer aan het gaan ma-
[972] ken? Mevrouw zei zy, ik hoef nu na geen klok meer te vra-
[973] gen, wanneer men geen honger heeft, is het evenveel wat uur
[974] het is. Dat geloof ik zei die geenen wiens beurt het was, om
[975] de aanstaande nacht by my te slapen, deze suster krygt noit
[976] geen uurwerk in haar handen of ontstelt de wyzer, gy zyt
[977] kunstig genoeg, zei Mevrouw de opperste, om die weder op
[978] zyn dreef te helpen, maar apropos dat men myn heer zyn
[979] hengsje dubbelt voer geeft, zo zal het minder struikelen en
[980] meer diergelyke discourzen paszeerde 'er tot dat de klok van
[981] het avondmaal geluyd wierd; men diste ons nogmaals heer-
[982] lyk op en na de maaltyd quam my een ander nonnetje op
[983] zyde, wiens beurt het was, die niet minder bevallig als de
[984] eerste was, maar myn kruid was verschoten en ik beefde om
[985] met die schoone tusschen twe lakens te gaan, wel voor zien-
[986] de dat ik qualyk beantwoorde zou, de zaaken die zy my
[987] voor zoude leggen, maar dien avond niet als pastyen van+
[988] hanekammetjes met Swezerikken gegeten hebbende, daar by
[989] kostelyke wyn gedronken, een tapyd zo heerlyk geborduurt,
[990] als men oit noch had gezien voor my open leggen, had ik tot
[991] myn geluk kragten genoeg om daar noch twee partyen op te
[992] spelen het welk myn Nonnetje zo goed niet had verwagt,
[993] want was gewent dat al die geene dewelke uit de hande van
[994] die geenen wiens beurt het by den dach had geweest, in

+ *kamille bed* - aan kamillebloemen werd (en wordt) o.m. de werking toegedacht van het stimuleren van de menstruatie.
+ *pastyen van hanekammetjes* - hanekammetjes werden wel verondersteld de sexuele lust te stimuleren. Ook: eetbare paddestoel (cantharel).

[995] zulke slechten staat te zien, dat wat men haar ook op mogt
[996] dissen, de neus daar niet eens konden na op steeken, waar
[997] na wy de gantsche nacht gerust sliepen. s'Morgens moest ik
[998] tegen wil en dank myn uiterste kragten in spannen, om de
[999] wyzer op een te stellen, schoon het zo laat op verre na niet
[1000] en was, waar na wy op stonden en gongen ontbyten; ik vond
[1001] myn metgezel de munnik reets met het brood tusschen zyn
[1002] tanden; Mevrouw d'opperste vroeg aan myn Nonnetje hoe
[1003] zy de nacht had gepaszeert? met veel vergenoegen antwoor-
[1004] de zei. Dan heb ik berouw zei d'andere dien ik eerst gehad
[1005] had, dat ik het vat niet wat laager heb ontstoken en tot de
[1006] leste druppel afgetapt. Gy zyt niet met al medogent vervolg-
[1007] de Mevrouw d'opperste te zeggen, men moet zo gulzig niet
[1008] weezen. Ja Mevrouw zei zy daar weer op, het beurt ons da-
[1009] gelyks niet, dierhalve is het goed zich daar van te bedienen
[1010] als men de gelegentheid vind; het was te wenschen zei een
[1011] ander Nonnetje dat al onze muuren daar mede behangen
[1012] waren, ja zy d'andere dan zoude die dikwils ledig zyn, want
[1013] wy zoude die dagelyks in t'gebruik stellen. Ik luisterde onze[+]
[1014] Munnik stilletjes in het oor, zeggende, Och! laat ons hier van
[1015] daan gaan, want in plaats van hengst dat wy hier gekoomen
[1016] zyn, zullen wy daar weer ruin van daar komen! terwyl men[+]
[1017] doende was met dus te discoureeren, zo wierd 'er aan het
[1018] klooster gebeld en de deurwagster quam met groote vreugd
[1019] zeggen, blyde boodschap; myn heer de Prieur is daar met ses
[1020] à seve gladde en frisse jonge munniken, nu zal het altyd ker-
[1021] mis wezen en ieder krygt nu wis een dubbelde beurt. Me-
[1022] vrouw d'opperste verzogt ons door een agterdeur te willen
[1023] vertrekken, als staande onder de gehoorzaamheid van haar
[1024] Prioor, het welk onze Munnik myn met gezel wel wetende
[1025] geen de minste zwarigheid maakte en ik noch minder, kun-
[1026] nende d'eene been niet voor d'ander zetten. Onze paarden
[1027] wierden ons na dat de Prioor in het klooster was op de
[1028] plaats daar wy waren gebrogt en wy namen onze weg weder
[1029] na Parys. Onze munnik van voorneemen zynde zo ras hy
[1030] daar zoude zyn, een weereldlyk kleed aan te trekken, om
[1031] zich met my beter te kunnen vermaken. Wy quamen dan
[1032] eindelyk weer in onze herrebergh, daar wy nieuwe kragten
[1033] namen en in agt dagen geen voet buiten de deur zette. De
[1034] Munnik een officiers kleed met goude passementen hebben-[+]

+ *luisterde* - fluisterde
+ *ruin* - gecastreerde hengst
+ *passementen* - versieringen (linten)

[1035] de doen komen, klede hy zich op die wys van het hooft tot
[1036] de voeten aan, met alles dat daar toe behoorde, en wy na-
[1037] men ieder een lyfknegt, ik de naam van Graaf nemende en
[1038] hy van Baron; ik gaf hem kennis wat myn dagelykze kost-
[1039] winning was, te weten het spelen en op wat wys ik my daar
[1040] in gedroeg; hy keurde zulks voor goed en besloot dat wy op
[1041] de voornaamste academien of gezelschappen daar men speel-[+]
[1042] de zoude gaan, en dat hy een uur na my komende, zich hou-
[1043] dende als of hy my niet kon, van de kaarten die myn party
[1044] had, de tekens zoude geeven waar van ik hem onderrichte.

[1045] Den avond gekomen zynde liet ik my met een huurkoets
[1046] daar brengen heerlyk uytgedorst zynde, maar de taal weinig
[1047] kennende, zo meende de fransjes die daar waren myn braaf
[1048] te plukken, maar ik was haar te gauw, ik begon met een
[1049] fransche marquis het piquet spel te spelen en verloor reets[+]
[1050] enige partye, wanneer myn maat inquam die van zyn kant
[1051] deed gelyk wy waren over een gekomen, zo dat ik my in
[1052] drie uuren tyds myn party het spel gedurig verdubbelende
[1053] met twee duizent goudelouizen zach verrykt, wanneer den
[1054] ander uitscheide, zekerlyk geen geld meer hebbende. Ik be-
[1055] taalde rykelyk het tapyd en kaarten want liet zes louisen
[1056] leggen, het geen my in dat huis een groote agting gaf, waar
[1057] op wy zeer vergenoegt na huis keerde, en een deftig avond-
[1058] maal met malkanderen hielde. Wy waren naauwelyks aan
[1059] tafel of de koets van Bergen quam aan, daar onder anderen
[1060] twee schoone vrouwspersoonen in zaten, onze munnik nu
[1061] gemetamorphozeerde Baron gilde als een sater, vloog aan-[+]
[1062] stonts na de vengster en die Engeltjes ziende, zei my, myn
[1063] heer, hier hebben wy een aangenaam tyd verdryf, zonder de
[1064] vrouwelyke secte is 'er geen vermaak, laat ons die dames ver-
[1065] zoeken de maaltyd met ons te houden. Ik liet my van hem
[1066] bewegen, en ging mede om laag, ieder van ons aan een de
[1067] hand biedende het welke zy met veel beleeftheid aannamen.
[1068] Wy geleiden haar boven aan onze tafel en waren niet lang by
[1069] haar of wy zagen wel dat het volkje van de nering was; on-[+]
[1070] der de maaltyd dronken wy rykelyk een glaasje wyn, die
[1071] dames vermaakte ons met een airtje te zingen, waarna wy
[1072] een wandelingetje gingen doen en daar na ieder met de zyne

+ *academien* - eig. instelling ter beoefening van wetenschap en kunst. Hier kennelijk in verloederde vorm.
+ *piquet spel* - kaartspel voor twee personen
+ *sater* - wellustige bosduivel, half dier, half mens
+ *volkje van de nering* - hier: lichte vrouwen

[1073] na bed; na dat ik van de myne de weg die ons na de verma-
[1074] kelyke wellusten leid, wel had bekeken; zag ik wel dat die
[1075] redelyk bereden was, om dat ik daar gemakkelyk in kan
[1076] zonder de kanten te raken, het geen my niet zeer aanmoe-
[1077] digde. s'Anderen daags opstaande, vroeg ik de munnik hoe
[1078] hy gevaren was, die my het zelfde zeide, het geen ons deed
[1079] besluiten van haar afscheid te nemen, het geen wy deden na
[1080] ontbeten te hebben, en aan ieder een goude louis gegeven te
[1081] hebben, dat zy op verre na niet waardig waren.

[1082] Dien dag was naauwelyks voorby wanneer ik een grote
[1083] snyding in myn water gewaar wierd, en onze nieu gebakke+
[1084] Baron ook. s'Anderendaags wierden wy gewaar dat wy ieder
[1085] van een vuile teef gebeten waren, maar de Baron was nog+
[1086] elendiger als ik, want hadt by de snotterige neus noch een+
[1087] paar ezels ooren; wy lieten aanstons een bequaam man haa-+
[1088] len, om ons hoe eerder hoe beter daar van aftehelpen; ik was
[1089] in agt dage vry, maar de Baron moest wel een maand zyn ka-
[1090] mer houden, wanneer wy verzekert door de geneesmeester,
[1091] een stuyvertje aan de dienstmeiden van de herreberg daar
[1092] wy waren, lieten verdienen en op die wys de proef van onze
[1093] genezing namen onderwylen dat wy niet uit konde gaan, zo
[1094] hadden wy by wylen een praatje met den hospis uyt den
[1095] huyze dat een zeer aardigh man was; de munnik zyn gele-
[1096] gentheid wel kennende, vroeg hem, wanneer hy zonder+
[1097] schuld zoude weezen? Als 'er twee Paaschen in eene week
[1098] koomen antwoorde hy en al de weereld te vreede zal wee-
[1099] zen; en ieder van zyn eige zelfs erfgenaam zal zyn; ik zal my
[1100] wel wagte vervolgde hy, zonder schulden te zyn, want die
[1101] des avonts geen zuur deeg heeft, kan s' morgens geen brood
[1102] bakken; weest altyd schuldigh wilt gy wys zyn, zo zullen
[1103] die geenen aan wien gy betaalen moet den hemel om u lang
[1104] leeve bidden alleen uyt vrees van het geen dat men haar
[1105] schuldig is te zullen verliezen, want doe 'er wetten waaren
[1106] dat wanneer een meester stierf al de slaven levendig moesten
[1107] verbrand worden, deeden zy zo dra zy zaagen dat haar heer

\+ *snyding* - hevige pijn
\+ *van een vuile teef gebeten* - met geslachtsziekte besmet door een Hoer
\+ *snotterige neus* - druiper (gonorroe)
\+ *ezels ooren* - *verm. ontstoken voorhuid*
\+ *wanneer hy zonder schuld zoude weezen...* (r. 1219) *zeedelessen te willen voorschrijven* - rabelais-ontlening; vgl. inleiding p. 28 en noot 23 aldaar.

[1108] maar het minste scheelden, aanstonts in de grootste be-
[1109] nauwtheid zonder ophouden haar afgod Mercuur niet als[+]
[1110] om zyn leven bidden zo als de vader van de geld specien ons[+]
[1111] verhaald in zyn boek van eige baat; noch eens uw schulde-[+]
[1112] naars zouden noch met grooter aandachtbidden, want het
[1113] gelt is haar leven zelfs, zulks getuigen de woekeraars van[+]
[1114] *Landerousse*, die zich verhingen wanneer zy bemerkte dat
[1115] het kooren en de wyn afsloeg, en zulks zyn de gedagten van[+]
[1116] alle Philosophen die geenen die niet wil leenen, is een onnut
[1117] dier, ja by het getal van schuldenaaren die imand heeft kan
[1118] men de bequaamheid van die geene die schuldig is afmeeten,
[1119] en is het niet vermakelyk alle morgen wanneer men opstaat,
[1120] een groot getal schuldenaaren rontom zig te zien en wanneer
[1121] ik aan de een meerder als aan d'andere een vriendelyk aan-
[1122] schyn geef, zo is die van gedagen d'eerste te weezen die be-
[1123] taalt zal zyn; ik verbeel my noch dat in de schuldenaren de[+]
[1124] bergen van de helden deugt door Hetiodus beschreven, be-
[1125] staat, waar toe ik meen d' eerste grade te hebben, ja waar na
[1126] alle menschen hals ryken, maar weinige kunnen daar toe ge-
[1127] raken om de moeilykheid van de weg dewyl hedendaags
[1128] ieder een begerig is om schulden te maaken, maar daarom
[1129] leent niemand als die wil, en d'ander is niet schuldig als wan-
[1130] neer hy kan, en zoud gy my van dat geluk berooven, verre
[1131] daar van daan ik zouw my zelfs d'ongelukkigste mensch re-
[1132] kenen te zyn, neemt eens het dertigste deel van het geen den
[1133] Philosooph Metrodorus zich verbeelde; die zegt dat zonder[+]
[1134] dat er onder de asters geen reguliere cours zoude wezen in[+++]
[1135] dien Jupiter zich niet verschuldigt aan Saturnus hield en[+]

\+ *Mercuur* - God van de marskramers en kooplieden
\+ *vader van de geld specien* - waarschijnlijk verkeerd begrepen door de auteur (zie r. 1111)
\+ *in zyn boek van eige baat* - De Franse tekst spreekt van ‘Dis le pere aux escuz’ (Dis is o.m. god van het dodenrijk).
\+ *de woekeraars van Landerousse* - waarschijnlijk verzonnen naam
\+ *afsloeg* - in waarde verminderde
\+ *de bergen van de helden deugt door Hetiodus beschreven* - verwijzing naar *Werken en dagen (Opera et dies)*. V, 289 van de Griekse dichter Hesiodus (± 700 v.C.)
\+ *Metrodorus* - verm. verwijzing naar de Romeinse astronoom Metrodorus (jaartallen onbekend)
\+ *onder* - tussen
\+ *asters* - sterren
\+ *reguliere cours* - regelmatige loop
\+ *Jupiter, Saturnus etc.* - hier wordt met name gedoeld op de hemellichamen

[1136] hem van zyn Sphere beroofde, en met zyn magtige keten+
[1137] alle wetenschappen opschorte, hemelen, duyvels, geesten,
[1138] aarde, zee, en alle d'andere elementen! Saturnus zoude met
[1139] Mars de gek steeken ende gansche weereld in oproer stellen;
[1140] Mercurius zou zig niet meer aan andere willen onderwerpen,
[1141] Venus zoude geen verdienste meer hebben, om dat zy niets
[1142] meer en leende, de Maan zou bloedverwig en duister blyven,
[1143] de zon zou d'aarde niet meer beschynen, en de Astres zou-
[1144] den geen de minste goede afdruyping geeven, om dat de
[1145] aarde haar zoude weigeren de behoorlyke stoffen te leveren,
[1146] ja daar zoude geen beweging onder haar zyn, om dat d'een
[1147] aan d'ander zich niet schuldig zoude rekenen! de aarde zou
[1148] dan niet als monsters en reuzen voort brengen, het zoude
[1149] niet meer regenen, noch geen dag meer zyn, de winden zou-
[1150] den niet meer wayen Lucifer die zou zich uyt de ketenen+
[1151] ontsluiten, komende uyt het diepste van de hel, met al de
[1152] plagen en duyvelen, ja zy zouden den hemel willen bestor-
[1153] men, indien den een den ander hier op aarde niet en leende
[1154] zo was de weereld arger als een honde kot, onder de men-
[1155] schen zou den een den ander niet willen groeten, men zou te
[1156] vergeefs roepen, vuur, moord, niemand zou te hulp koomen,
[1157] om dat niemand iets geleend hebbende ook niemand iets
[1158] verschuldigt zoude zyn, met een woord zo zoude uyt de
[1159] wereld, trouw, hoop, en liefde verbannen worden en in haar
[1160] plaats koomen, de mistrouwentheid, de veragting en een ge-
[1161] volg van alle quaalen, ja alle vervloekingen en elenden. De
[1162] menschen zouden regte wolven worden gelyk *Lycaon*,+
[1163] *Bellerophon*, en *Nabuchodonosor*, struyk rovers, quaataar-++
[1164] dige, dragende een ieders haat, en zy weer tegen alle, ja het
[1165] hoofd zouden het gezigt niet willen om de voeten en handen
[1166] te bestieren, de voeten zouden het lighaam niet willen draa-
[1167] gen; en de handen zouden niet willen werken met een
[1168] woord alles zou in disorder raken.

[1169] Ik deeze man zo hoorende spreken, dacht by myn zelfs
[1170] nu verwonder ik my niet dat men zo veel banqueroutiers
[1171] vind, die moeten ook van dat geloof wezen want anders was

+ *Sphere* - 'luchtruim' om een hemellichaam
+ *Lucifer* - de morgenster; ook: vorst der kwade engelen
+ *Lycaon* - werd in een wolf veranderd omdat hij een kind offered
+ *Bellerophon* - werd door de goden gedwongen eenzaam rond te zwerven
+ *Nabuchodonosor* - werd veranderd in een os. Hier worden zij allen wolven.

[1172] het onmogelyk dat men zo vele menschen zou vinden die
[1173] een ander mans goed onregtvaardig bezitten, en waarlyk
[1174] myn gemoed was by wylen bekommert, overdenkende op
[1175] wat wys ik het geld won, maar nu begin ik my gerust te
[1176] stellen, onderwylen voerde hy in zyn redenen aldus voort.
[1177] In tegendeel zo verbeeld u een andere weereld, alwaar ieder
[1178] een leent, ieder een geeft en ieder een schuldig blyft, ja dat
[1179] alle menschen leenen wat zou zo een weereld niet een zoete
[1180] beweging van de lugt weezen, ja hoe zouw de natuur zich
[1181] vermaken in zyn werken, en voort plantinge, *Ceres* zouw vol+
[1182] beladen met kooren zyn, *Bacchus* met wyn *Flora* met bloe-++
[1183] men, *Pomona* met vrugten; *Juno*, in haare vogtige wolken,++
[1184] vrolyk en wel gehumeurt, ja ik word als opgetogen, wanneer
[1185] ik dat altemaal bedenk onder de menschen zou dus vreeden
[1186] weezen, liefde, getrouwigheid, goud, zilver en overvloed,
[1187] gastmaalen, verhandelingen van d'eene hand in d'ander,
[1188] geen twist geen processen, noch oorlog, ja waarlyk het zou
[1189] de goude eeuw weezen, het ryk van *Saturnus*, alle menschen++
[1190] zouden goed weezen, en regtveerdig, verbeeld u eens hoe
[1191] aangenaam dat het weezen zouw als men iemand iets vroeg,
[1192] dat hy alles leende, dat men een fraaje vrouw het zelfde
[1193] vroeg en ook zo deed, want de natuur heeft den mensch ge-
[1194] schapen, alleen om te leenen, en geleent te worden.

[1195] Onze munnik alias Baron, zei dat hy van een heel ander
[1196] gevoelen was, daar by voegende, myn vrient gy bedient u
[1197] hier wel met aardige stellingen, maar die kunnen geenzints
[1198] bestaan; want wanneer men hoord dat een Banqueroutier of
[1199] enig ander perzoon die gewoon is, ieder een af te leenen in
[1200] een stad komt zo hebben de inwoonders daar alzo groten
[1201] afkeer voor als de pest, en ik zegge dat de Perziaanen geen
[1202] ongelyk hebben wanneer zy zeggen dat de tweede faut in
[1203] den mensch het liegen is, maar d'eerste en de grootste
[1204] iemant schuldig te zyn, want schulden en liegen zyn ge-
[1205] meenlyk aan malkanderen gehegt, daar uyt wil ik niet

\+ *Ceres* - godin van de landbouw
\+ *Bacchus* - god van de wijnbouw
\+ *Flora* - godin van de bloemen en de lente
\+ *Pomona* - godin van het fruit
\+ *Juno* - godin die vrouwen, huwelijk en geboorte beschermt
\+ *de goude eeuw* - de eerste tijd na de schepping van de aarde, voordat het kwaad zijn intrede deed (Vgl. Ovidius' *Metamorphoses*, eerste boek.)
\+ *Saturnus* - heersende god ten tijde van de gouden eeuw

besluyten dat men noit imand iets schuldig zouw kunnen
zyn noch noit imand iets leenen, daar is noit een zo ryk
mensch of is by wylen wel iets schuldig, ook is 'er noit een
mensch zo arm of men kan noch by wylen van hem iets
leenen maar alleen wil ik zegge dat men daar geen misbruik
van moet maken, want het is een groote schande, altyd en in
alle plaatzen te leenen en alle man afteborgen men behoorde+
alleen maar iets te leenen, wanneer imand arbeidende, zyn
best doet om door de wereld te koomen, niet te min belast
met een huys met kinderen of door ziekte overvallen, zo een
mensch hoorde men zeg ik by te springen en leenen ja zelfs
geeven het geen hem nodig is, maar het zoude hier te ver-
geefs weezen, aan een bedorve weereld zeedelessen te willen
voorschryven; dat zeggende, hoorde wy paarden op de
plaats koomen, het geen onze hospis noodzaakte, naar be-
needen te gaan en wy begaven ons aan het vengster, wanneer
wy een jonk heer van ontrent in de dertig jaaren zeer wel
uyt gedorst op een schoon spaans paard en een knegt by
hem zagen hy vroeg aan den hospis of hy volk logeerde?
dewelke antwoorde, enige vreemde heeren; verzoekt haar
vervolgde hy of ik de eer van haar gezelschap mag hebben,
want ik ben van myn reis vermoeit en genootzaakt een dag
à drie uyt te rusten maar allenig in een kamer te zyn zou my
verdrieten. Den hospis deed het geen hy hem had verzogt,
en wy antwoorden, dat hy ons veel eer aan zoude doen; naar
dat hy dan zyn laarzen uyt had gedaan, quam hy op onze
kamer, zeggende: myn heeren neemt het my niet qualyk dat
ik uw ziende aan het vengster uyt uw weezen zo veele teke-
nen heb gemerkt, die getuigen zyn de heeren, de volmaakste
Persoonen van de wereld zyn, het geen in my, een begeerte
heeft ontstoken, van d'eer te hebben, uw te moge groeten
en die van uw gezelschap te verzoeken. Wy antwoorden, dat
zo draa wy hem gezien hadden, dezelfde begeerte hadden
gehad en dierhalve ons zeer gelukkig agte van zyn gezelschap
te moogen genieten; na enige complimenten over en weer
brogten wy de tyd door met te spreeken van verscheide zaa-
ken, de aardigheid van de fransche Juffers, het land en diergelyken;
met een woord wy maakte in weinige uuren een zo
naauwe verbintenis van vriendschap, dat den een voor den
ander niets verborgen hield, hy openbaarde ons dat hy een
Capitein van de Gauwdieven was, maar hy voegde daar by,+

+ *af te borgen* - in leen ontvangen van
+ *Gauwdieven* - dieven

[1247] dat hy meende wel een van d'eerlykste Gaaudieven te zyn,
[1248] die er waren, en een zo zwarte Conscientie niet en had als+
[1249] Cartousje of diergelyke! hy deed ons enige vertellingen van+
[1250] zaaken die hem waaren wedervaaren, als ook op wat wys, hy
[1251] zyn dagelyks oefening deed, zeggende: myn gewoonte is, of
[1252] ik, of myn twee luytenants, zich te begeven in de voornaam-
[1253] ste herrebergen, daar te vernemen wat vreemdelingen 'er
[1254] zyn, waar die van daan koomen en waar zy na toegaan, op
[1255] wat dag en uur, of zy gelt of waaren by haar hebben, onder-
[1256] wylen dat onze compagnie, die uyt dertig, behalven de offi-
[1257] cieren van de fraaiste mansperzoonen bestaat alle te paart en
[1258] ieder met twee goede pistoolen een carrabyn en zabel voor-
[1259] sien zynde, in de bosschen camperen; wy vertrekken dan by
[1260] nagt, ons voegende op de plaatzen daar die reyzigers moeten
[1261] passeren, wanneer ik daar alleen vergezelschapt met ses van
[1262] myn volk hebbende ieder een zwart floers voor het aange-
[1263] zigt uyt kom, en het reytuig daar zy in zyn aanhouw, met
[1264] bedreiging aan de voerman indien hy een voet voort zet
[1265] door de kop te schieten, de rest van myn volk laat ik daar
[1266] omtrent zich bedekt houden en niet voor den dach komen,
[1267] ten zy, wy tegenstant vinden, dan neem ik het woord en
[1268] vraag aan ieder byzonder aan de Reisigers, waar zy na toe
[1269] gaan, schoon ik het zelfs reets weet, met bedreiging, indien
[1270] dat zy my leugens wys maaken, of iets van het gene dat zy
[1271] hebben, het zy van gelt of waren verborgen houden, haar
[1272] het leve te zullen benemen, het wel ik met naam en toe-
[1273] naam op een memorie boekje laat aan tekenen, als mede de
[1274] plaats daar zy na toegaan en om niet gehindert te worden zo
[1275] laat ik de toegangen, door twee van myn Ruiters bewaren,
[1276] op dat niemant, my kan storen; dat alles dan gedaan zynde
[1277] en het gelt, juweelen, oorlogien en andere goederen ontfan-
[1278] gen hebbende zo begin ik weder van voren of aan, zeggende
[1279] myn heer of mevrouw, gy hebt gezegt dat gy na zo een stad
[1280] of plaats moet en dat gy my nu alles hebt gegeven, eer gy
[1281] daar zyt, hebt gy zo vele dag reizens nodig, hét betaamt niet
[1282] dat eerlyke luiden zonder gelt reizen, daar is voor u reis en
[1283] leefkosten, het geen na uw fatzoen behoord, de rest hou ik
[1284] voor my, om dat den overvloed aan den mensch schadelyk
[1285] is, en ik zal daar van, na myn genoege disponeren; zo ik

+ *Conscientie* - geweten
+ *Cartousje* - eig. Louis Dominique Bourguignon, berucht hoofdman van een roversbende aan het eind van de 17e en het begin van de 18e eeuw.

[1286] een armen bloed, of vrouwsperzoon vind die geen reisgeld
[1287] en heeft, die geef ik het op dat zy zich ter plaatze daar zy
[1288] moeten wezen, zonder gebrek te leiden kunnen komen,
[1289] waar na ik de koets of reituig weer heen laat gaan, met be-
[1290] dreiging indien zy in ses uuren in het ronde daar van spre-
[1291] ken, en my zulks ter ooren komende weder in myn handen
[1292] vallen, ik haar het leve zal benemen, maar noit heb ik men-
[1293] schen bloed gestort en wat voor arm mensch ik mag
[1294] ontmoeten, die zal ik altyd rykelyk geven; by nacht gaan wy
[1295] in de dorpen in de voornaamste herrebergen, daar wy geen
[1296] het minste overlast doen, maar zeer rykelyk betalen waarom
[1297] die waarden ons noit beklappen, maar hier ben ik niet
[1298] bekent, ik heb op een paarde markt geweest om myn Ruitery
[1299] nieuwe paarden te kopen, alzo enige in slegten staat zyn,
[1300] doch ik ben over enige dagen van een oud wyf lelyk bedro-
[1301] gen geweest; ik ontmoete haar op weg, leidende een schoone
[1302] melk koe, ik vroeg haar moedertje waar gaat gy met dat koe
[1303] beest zo na toe? och! myn heer zei die oude Feeks, ik ga na
[1304] de markt om ze te verkopen, en met het geld dat daar van
[1305] komt de lasten van den Konig betalen, hoewel het ons[+]
[1306] enigste levens onderhoud is, met een een vloed van traanen
[1307] stortede, het welk my zodanig bewoog, dat ik haar vroeg
[1308] hoe veel dat het beest waardig was, zy antwoorde my en zei
[1309] sestig gulden, ik gaf die haar en zy keert met u koebeest we-
[1310] der na huis, en betaalt met dat gelt de lasten die gy aan den
[1311] koning verschuldigt zyt maar zo my ter oore komt dat gy
[1312] nu evenwel de koe op de markt gaat verkoopen, zo zult gy
[1313] geen klyne vyand aan myn hebben; zy zwoer my zulks niet
[1314] te zullen doen, waar op ik heene gong, maar dewyl wy geen
[1315] eene markt en verzuimen of ik of enige van myn volk zyn
[1316] daar vermomt, zo, bevond ik my daar ook en zag het zelve
[1317] oude wyf, dat haar koe beest daar veilde en verkogt het geen
[1318] my zo toornig maakte dat ik my op de weg daar zy om na
[1319] haar huis te gaan met eenige van myn volk posteerden en
[1320] haar niet alleen het geld dat ik smorgens haar had gegeeven,
[1321] weder afnam, maar ook het geld dat zy voor haar koebeest]
[1322] had gekregen. Deze woorden eindigende hoorde wy een
[1323] groot getal paarden op de plaats in de herreberg koomen,
[1324] het geen hem op deed staan en uyt het vengster kykende
[1325] quam hy weder by ons aan de tafel daar wy een pypje zaten
[1326] te roken, zeggende het is de provoost het welk zo veel als[+]

\+ *de lasten van den Konig* - belastingen
\+ *provoost* - hoge gerechtsdienaar

[1327] landdrosten zyn, om de struykrovers van de weegen te hou-+
[1328] den; ik verzoek myn heeren zei hy, myn zaaken geheim te
[1329] houden, hy kan myn in dit gewaat niet ik zal wel middel
[1330] vinden om hem te bedriegen. Wy zwoeren hem getrouw te
[1331] weezen en niets van het gene hy ons had toevertrout te zul-
[1332] len ontdekken, waarop hy om laag ging en zich houdende na+
[1333] zyn paarden te zien, was hy d'eerste die de Prevoost groete,
[1334] zeggende myn heer gy hebt daar een schoon paart, ja myn
[1335] heer zei den ander het kost my ook schoon geld; dat moet
[1336] men zich niet beklagen, zei de Capityn van de Gauwdieven
[1337] daar weer op, ik heb 'er een die hier op stal staat, die myn
[1338] ses hondert gulden kost, en ik zou het voor geen duyzent
[1339] geeven. De Provoost ging met hem in de stal en bekeek zyn
[1340] paard, hy liet het zelfs door zyn knegt daar uyt leien, en een
[1341] groot liefhebber zynde, zei hy hem ik moet bekenne myn
[1342] heer, dat ik noit schoonder gezien heb, indien gy met my
[1343] ruylen wil, zegt maar hoe veel gelt gy toe hebben wilt; wy
[1344] zullen daar met malkander na de maaltyd over spreeken, zei
[1345] de gaauwdief, indien gy, myn heer vervolgde hy, my de eer
[1346] belieft aan te doen, van met my te spyzigen, ik ben daar
[1347] boven in gezelschap met twee vreemde heeren; zeer geerne
[1348] antwoorde de Provoost niet denkende dat een Vogel die hy
[1349] zogt te knippen zo stout zoude wezen, ja zelfs had hy op+
[1350] hem de minste gedagte. Die geene dewelke voor knegt van
[1351] die kapitein van de Gaaudieven speelde, was voor het minst
[1352] alzo doorsleepe. Eindelyk hy quam met de Provoost op
[1353] onze kamer zeggende myn heeren gy zult my niet qualyk
[1354] nemen zo ik het over my hebt genomen, van deeze heer die
[1355] uytmuntent in begaaftheden is, te verzoeken ons met zyn
[1356] gezelschap te verëeren. De munnik dat een man was die
[1357] meer ervarentheid als ik in de weereld had, vrezende dat
[1358] indien de Gaaudief mogt bekent worden, men ons in zyn ge-
[1359] zelschap zynde, ook mede mogt pakken, antwoorden myn
[1360] heer, wanneer men vreemt is, zo is men verblyd gezelschap
[1361] te vinden, en om wat redenen zouden wy zulks myn heer
[1362] weigeren, dewyl wy zo even, het zelfde verzoek aan u myn
[1363] heer hebben toegestaan, alleen om dat wy vreemdelingen
[1364] zynde en hier niemand kennende het ons aangenaam is, in
[1365] goed gezelschap te zyn gelyk wy redenen hebben van zulks
[1366] te gelooven dat de heeren zyn.

\+ *landdrosten* - m.n. op het platteland: hoogste politiefunctionaris
\+ *ontdekken* - bekend maken
\+ *knippen* - vangen

[1367] Myn heer heeft groot gelyk antwoorde de provoost, een
[1368] vreemdeling, hoe wel hy is, verveelt de tyd altyd; na enige
[1369] complimenten over en weder, quam men de tafel dekken en
[1370] in korten tyd gongen wy aan het eeten, de capitein van de
[1371] gaudieven vroeg de provoost, of zy niet op d'eene of d'ande-
[1372] re expeditie uyt waren dat hy zo stark vergezelschapt was?
[1373] ja myn heer zei den ander, wy zoeken eene *la Croix* dat een[+]
[1374] vermaard struykrover is en veel quaad ten platten lande
[1375] pleegt. Ik heb daar van hoore spreeken antwoorde hy, en al
[1376] aardige loopjes van hoore vertellen, maar de gauwdieven zyn[+]
[1377] niet waardig dat eerlyke luiden zich daar mede onderhou-
[1378] den. Gy doet zeer wel myn heer vervolgde hy, zulk volk uyt
[1379] te roeien, want een eerlyk man is beschroomt te reizen, het
[1380] welk hy met zo een groote assurantie zei, dat de munnik en
[1381] ik ons niet genoeg konde verwonderen doch wy hielden ons
[1382] stil. Men dronk den een den ander zyn gezondheid, na de
[1383] maaltyd; den provoost zeer grooten zin in het paard van
[1384] dien gauwdief hebbende, stelde hem een ruyl voor, en na
[1385] veele woorden over en weder, gaf hy hem vier hondert gul-
[1386] den op zyn reipaard toe; men veranderde van zadels drin-
[1387] kende verscheide flesse wyn, op de koop toe, waar na einde-
[1388] lyk de gaudief afscheid van ons en van de provoost nam,
[1389] malkanderen met alle vriendschap omhelzende, voorgevende
[1390] een edelman te zyn dewelke vyf a ses uuren daar van daan
[1391] op een kasteel woonde, het gezelschap verzoekende hem de
[1392] volgende dach te willen komen zien, dat hy ons een aange-
[1393] naam vermaak met de jagt zoude geven. De provoost be-[+]
[1394] loofde hem zulks aan de hand en wy hielden ons ook hem
[1395] zulks te belooven, daar te zullen koomen, waar op hy de
[1396] trappen afgong, en te paard klom; voor deur zynde, zei hy
[1397] tegen de waard, dat hy tegen myn heer den provoost zoude
[1398] zeggen, eens aan het vengster aan de straat te komen, dat hy
[1399] hem iets te zeggen had: den hospes deed het geene dat hy
[1400] hem gebood; de provoost aan het vengster koomende vroeg
[1401] hem den andere op de straat, zoekt gy niet na den vermaar-
[1402] de Capitein der gaudieven, genaamt *la Croix* en zyn bende?
[1403] den ander antwoorde ja myn heer; wel vervolgde die gaauw-
[1404] dief te zeggen dat zyt gy een lompen rekel, dat wanneer gy
[1405] die in uw magt hebt, zo laat ontglippen, wanneer ik op het

+ *la Croix* - verzonnen naam?
+ *loopjes* - anekdotes
+ *beloofde hem... aan de hand* - deed hem die belofte, bekrachtigd door een handdruk

[1406] schavot levendig gerabraakt zal worden, zal ik noch moeten
[1407] laggen, u zo bescheeten te hebben; ik ben *la Croix* zelfs,
[1408] adjeu, de eer die gy gehad hebt zal u in 't kort niet weder
[1409] gebeuren en daar op gaf hy en zyn knegt de spooren en vlo-
[1410] gen of haar de duyvel wegvoerden. Den provoost meende
[1411] zyn vingers op te vreeten van boosheid, hy gebood zyn volk
[1412] aanstonts te paard te stygen, het geen hy ook deed, wy
[1413] hielden ons niet weinig verwondert te zyn dat zo een gau-
[1414] dief in ons gezelschap had derven koomen, ja antwoorde de
[1415] provoost myn heeren gy moet in dit land wel voor u zien,[+]
[1416] want dikwils gelyk gy hier ziet, zoud gy meenen by een eer-
[1417] lyk man te wezen en ondertusschen by d'olykste schelm zyn
[1418] maar wie zouw zulks denken of geloove dat zo een schurk
[1419] die assurantie zou hebben; waar mede hy van ons afscheid
[1420] nam en met zyn bediende te paard steeg, maar naauwelyks
[1421] was hy zes huyzen verre, of zy buytelde altemaal van haare
[1422] paarden met zadel en al op de straat, den provoost zich
[1423] elendig aan zyn hooft bezerende; de gaudief had eer hy te
[1424] paard was gaan stygen, al de buykgordels stuk gesneden, la-
[1425] tende maar even zo veel draden, dat zy te paard konde sty-
[1426] gen, andere braken aan stukken eer zy te paard konde zyn,
[1427] terwyl de provoost al weder te paard was geklommen en
[1428] hem met die bloedige kop met enigte van zyn volk voort na[+]
[1429] rende, welk geval duizende van menschen voor de herreberg
[1430] deed vergaderen; de zaek rugtbaar zynde, wierd van de
[1431] Groot-Provoost aan alle kante volk uit gezonden om die
[1432] gaauwdief te knippen, maar wy zagen haar enige dage daar
[1433] na vruchteloos weder komen.

[1434] s'Anderendaags gonge wy weer na d'academie, daar ik
[1435] myn handeling als voren deed, en noch vyf hondert goude
[1436] Louisen won, onze munnik alias Baron, had ook valsche
[1437] steenen, dierhalve zei hy my, dat hy zyn konst ook in het
[1438] werk wilde stellen; de volgende dagh gongen wy, doch den
[1439] een na den ander, zich houdende malkanderen niet te ken-
[1440] nen, in een huis daar men passedix speelde, ik speelde te-[+]
[1441] gen hem en verloor, ik kreeg makkers die het met myn
[1442] hielden, met een woord, hy wist zyn spel zo wel te bestie-
[1443] ren, latende verscheidene winnen, dat hy evenwel met een
[1444] winst van hondert goude Louisen ging stryken, het welk wy
[1445] in eene beurs dede, malkanderen gezworen hebbende, dat
[1446] 'er tusschen ons beide geen onderscheid zou wezen, maar

\+ *voor u zien* - oppassen
\+ *enigte* - lees: enige
\+ *passedix* - dobbelspel voor twee personen met drie stenen

Fig. 6: Door gokken verspeelt Tom zijn nieuwe fortuin. Hij vervalt tot razernij. (Derde staat.)

[1447] alles als broeders delen, dat dan het geen 'er by kas zou ge-
[1448] vonden worde, in twe gelyke delen zoude verdeelt worden,
[1449] en alles wat schuldig mogt zyn, uit de gemene kasse betaalt
[1450] worden, als ook alle onkosten, ieder een sleutel daar van
[1451] hebbende.

[1452] Wy continueerden het spelen waar door wy ons Capitaal
[1453] in korten tyd tot dertig duizent gulden zagen vermeerdert.
[1454] Het was al eenige tyd geleeden, dat wy ons met spelen be-
[1455] moejende, by de vrouwelyke secte niet hadden geweest, dies
[1456] besloten wy in een eerlyk hoerhuis te gaan, gelyk wy deden
[1457] en quamen 'er in een, daar wel in de twintig juffers in het
[1458] rond zaten, daar men maar had uit te kiezen; wy zo veele
[1459] bevalligheden by malkanderen ziende, waren in twyfel en
[1460] wiste niet wien wy daar uit zoude verkiezen, zo dat onze
[1461] Baron alias munnik tegen my zei het zoude goed wezen dat
[1462] men hier deed gelyk *Paris* deed, wanneer hy den gouden+
[1463] appel aan de schoonste van drie Godinne moest geven, waar
[1464] op hy repliseerde dat hy geen oordeel kon vellen of hy
[1465] moest haar nakent zien; ik stemde het zelve gevoele toe en
[1466] zei tegen de Madonae of makelaarster van het weelderige
[1467] vleesch, dat zy ons een half douzyn van die Juffers in een
[1468] kamer apart zoude geven, die zich nakent voor ons uit zou-
[1469] de kleden en die wy dan het fraaiste vonden die zoude de
[1470] eer hebben van met ons te vernagten, evenwel zoude de vier
[1471] anderen, ieder een goude Louis hebben, het zelve wierd aan
[1472] die zoetertjes voor gestelt, dewelke zich altemaal op dien
[1473] conditie wel hadden willen nakend uit kleden, maar zulks
[1474] wierd by ons niet voor goed gekeurt, wy kozen 'er ses uit,
[1475] die wy in een vertrek dede komen, zy lieten zich niet bid-
[1476] den, maar eer dat wy zulks dogten waren zy alle moeder
[1477] naakt voor ons; de munnik die voor gaf zeer ervaaren in die
[1478] ware te zyn, koos 'er twee uit, gevende my de keur welke
[1479] van de twee ik wilde hebben, na een ronde dans à drie met
[1480] die nakende vrouwluiden te hebben gedanst en eens bekee-
[1481] ken, het geen bekykens waardig was, gave wy aan de vier die
[1482] ons niet behaagden om de vieze reuk die zy by zich hadden,
[1483] ieder een goude Louis; de twee andere lieten wy haar nagt
[1484] gewaaden aan trekken en stelden ordre om een deftige maal-
[1485] tyd te laaten bereiden als ook eenige musikanten te laten

\+ *Paris* - De Trojaanse prins Paris moest een oordeel vellen in de vraag wie de schoonste was: Hera, Athena of Aphrodite. De schoonste zou een appel krijgen. Het ontkleden komt niet in alle bronnen voor.

komen, dewelke op de maat zoude speelen en slaan onder-
wylen dat wy een spel zoude speelen, daar men niet wel
nooten op kan houden. Ik moet bekennen noit vrolyker ge-
weest te zyn, maar naauwelyks hadden wy twee uuren met
onze Nimphjes te bed geweest of wy hoorde met groot ge-
welt aan de deur van het huis kloppen, het geen die zoete
diertjes deed sidderen en beeven, zeggende: ah! daar zal de
Commissaris van het quartier weezen, dewelke magt heeft
by dag en by nagt, in alle gerieffelyke huizen huiszoeking te
doen en wie hy van ons vind, na het gevangenhuis neemen,
wy hebben onze moeder wel gewaarschout, (zo noemen zy
de koppelaarster) dat zy met hem zoude accordeeren, het
geen zy niet heeft willen doen. Naauwelyks hadden zy die
woorden gesprooken, of men hoorde haar reets de trappen
opkomen, want niemant derft weigeren de deur te openen,
het geen onze Nimphjes deed besluiten in haar nakende
hembt onder het ledikant te kruipen, stoppende haar kle-
deren daar mede onder; een ogenblik daar na hoorde wy een
gegil en gekerm van al die hoertjes, die hy door volk dat hy
by hem had, deed mede nemen; daar na quamen zy aan
onze kamerdeur, roepende dat men haar zouden open doen,
of anders de deur aan stukken slaan. De Baron, alias mun-
nik, zei tegens my, ik zal maar open doen, want dat volk is
niet van het geslagt der advocaten, die in het opstellen van
haar salaris zetten, aangebelt en niemand t'huis gevonden
eene gulde sestien, zy zullen niet heene gaan, daarenboven
brengen de wetten hier mede dat men de vrouwluide maar
mede neemt, maar de mansperzonen niet, ten zy het gehuw-
de mans waaren, en dat zyn wy niet, daarenboven zyn wy
vreemdelingen. Eindelyk hy stond uit het bed op en deed
haar de deur open, waar na hy aanstonts weer tusschen de
lakens kroop, terstont zagen wy de Commissaris vergezel-
schapt met twaalf rakkers binnen komen met drie vier+
flambouwen, dewelke na onze ledikanten quamen, ons beve-
lende op te staan. Zeer geerne zy de munnik, hoewel gy
myn heeren my in een aangename droom hebt gestuit, wat
droomde gy dan? vroeg de Commissaris. Ik droomde zei de
Munnik dat ik op een sneeuw witte merry reed, die zodanig
met haar agterste wipte dat ik my naauwelyks in de zadel
kon houden, doch ik vond daar groot vermaak in; onderwy-
len wierd ik gestoord door de komst van UE en desselfs ge-

+ *rakkers* - de vaak hardhandige helpers van de politie

[1527] zelschap, die ik niet had gedagt zo laat my die eer te willen
[1528] aandoen. De Commissaris dat een jonk heer was, vrolyk van
[1529] humeur, antwoorde hem, indien ik geweten had een zo
[1530] galand man in zyn vermakelykheeden te stooren, had ik wel
[1531] t'huis gebleven, doch dewyl de moeite gedaan is, zo zullen
[1532] wy eens huyszoeking doen of om te zien of wy die droom
[1533] niet waar zullen maaken; wat my belangt ik had om de
[1534] waarheid te zeggen zo veel praats niet want my aankledende
[1535] beefde ik als een Juffers hondje dat met zyn gat in de sneuw
[1536] buyten de deur gesloten is. Hy gebood dat men onder de
[1537] ledekanten zou zien, na dat men het bed had gevizenteert;
[1538] de Rakker riep, ik zie 'er hier eentje haar gebiedende daar
[1539] onder van daan te koomen, zo wilden zy daar aan niet ge-
[1540] hoorzamen het welk die onbarmhertige menschen deed be-
[1541] sluyten die arme diertjes met het hembt boven de kop daar
[1542] onder van daan te sleepen en schoon zy haar bevalligheeden
[1543] tegens haar wil en dank in die gelegentheid lieten zien, zo
[1544] was dat volk daar voor als onbewegelyk, het welk de Baron
[1545] tot zo groote medelyde brogt, dat hy aan de Commissaris in
[1546] het oor luysterde, dat hy hem duyzent gulden zou tellen en
[1547] noch een briefje van andere duyzent gulden geeven, binnen
[1548] vier en twintig uuren te betaalen, indien hy haar geen molest
[1549] meer aan deed of mede nam, het geen hem een heel andere
[1550] gedagten deed krygen en zich kerende tot zyn volk zo zei
[1551] hy, weest voorzigtig en misdoet die Juffers niet, deeze
[1552] heeren zyn vreemt en verklaaren my dat het haar egte vrou-
[1553] wen zyn, zy hebben qualyk gedaan zich in een publieck
[1554] huis te begeven, gaat gy d'andere maar na het Chatelet bren-
[1555] gen, (het welk een gevangenhuis is) ik zal deeze zaak met+
[1556] myn klerk noch wat nader onderzoeken; d'andere met een
[1557] half woord verstaande wat hy wilde zeggen gongen heen.

[1558] De Baron die vroeg my stil of ik daar niet in toestemde
[1559] zeggende dat hy het over zyn hart niet kon krygen dat men
[1560] die arme meisjes van zyn zeide om zo te zegge rukkende, zo
[1561] qualyk zou tracteeren. Ik zei hem dat hy kon doen wat hem
[1562] goed dogt, dat ik in alles toestemde; men deed die Juffer-
[1563] tjes van de vloer opstaan, waar van d'een omtrent twintig en
[1564] de andere agtien jaren oud was, meisjes van d'eerste snee, zo+
[1565] schoon als beelden, maar zy waaren zo veraltereert dat men+

+ *gevizenteert* - onderzocht
+ *meisjes van d'eerste snee* - meisjes van huwbare leeftijd; ook: stevig gebouwde meisjes. De erotische betekenis van ‘snee’ is duidelijk
+ *veraltereert* - in de war

groote moeite had om haar weder by haar zelven te doen
komen, wy telden de commissaris de beloofde duyzent
gulden en gaven een briefje voor het resterende, daar onder
bedingende dat de moeder van dat eerlyk huys gezin niet
mede zoude genoomen worden, het welk hy toestond. Naar
noch een half uur met malkanderen gediscoureert te heb-
ben, namen wy van malkanderen afscheid en weder met die
zoete meisjes na bed gegaan zynde, deede zy ons duyzende
tedere omhelzingen doch waaren door de schrik zodanig be-
vangen dat wy van haar het regte vermaak dat wy anders+
zouden gehad hebben, niet verkregen. Ik had onderwylen
dat ik in parys geweest was de fransche taal redelyk wel
leeren spreeken het geen my gelegentheid gaf my te kunnen
doen verstaan en ook verstond de zoete woorden die myn
Engeltje my te gemoet voerden; na noch enigen tyd met
malkanderen een aangenaam tydverdryf genoomen te heb-
ben, vielen wy in slaap, en wierden niet voor s' anderen
daags ten twaalf uuren op de middag wakker, wanneer wy
het dorp van buyksloot noch eens op een behoorlyke wys+
gegroet hebbende opstonde, en het middagmaal lieten bery-
den, onderwylen dat de Baron na huis gong, en d'andere
duyzent gulde voor de Commissaris haalde, en hem latende
ontbieden betaalde wy hem: hy ons ziende met die twee
zoete meisjes, zo begon hy ook enigzints leve op zekere
plaats te gevoelen, een glaasje wyn ondertusschen in het
hooft krygende, vroeg hy aan de koppelaarster of zy ook zo
een mooi Nimphje voor hem niet en had, zy antwoorde dat
zy 'er opstaande voet een zouw late komen, gelyk zy deed;
de Commissaris streelde en liefkoosde alzo wel als wy, maar
de Baron alias Munnik in zyn gedagten overleggende, hoe hy
zich best van hem zouw kunnen wreken, stelde hem voor met
die Juffers een plaizierreisje buiten de stad te doen, en in
het naaste dorp het avondmaal in het groen te houden, en
daar te vernagten; het welk de Commissaris toe stemde; zeg-
gende dat men twee koetzen zouw huuren, eene voor de
Nimphen een ander voor de Heren, welke koetzen aan de
poort zoude wagten, onderwylen dat die snoepstertjes, het
avontmaal in het bestemde dorp zoude laten klaar maken,
dat hy onderwylen aan zyn Vrouw zouw gaan zeggen, pres-
sante affaires te Versailles te hebben, en by ons aan de

+ *regte* - eigenlijke
+ *buyksloot* - eig. dorp bij Amsterdam. Hier: vrouwelijk geslacht

poort zouw komen, wy lieten aanstonts twee koetzen ko-
men d'eene wierd van de Nimphjes bekleed, en d'andere
gong daar wy gezeid hadden, omby malkanderen te komen,
daar wy ons na toe begaven, en de Commissaris wagte, die
niet lang vertoefde, en dus rende wy na het dorp genaamd
Sçean daar den *hertog du Maine*, een heerlyke Plaizier+
plaats heeft; onderwylen dat de maaltyd klaar gemaakt
wierd, wist de Baron, het middel te vinden van uit het ge-
zelschap te gaan en de schout van het dorp te gaan spree-
ken, aan wien hy zei een zaak van groot geheim te willen
ontdekken, en daar duizent ducatons by te winnen was,+
indien hy hem met eeden wilde zweren geheim te zyn, en
ook tegens die gene die hy hem zouw noemen niet te age-
ren, het welk den ander doende, zo openbaarde hy hem hoe
zeker Commissaris van Parys dat een getrouwt man was, in
het dorp en zo genaamde herreberg die hy hem noemde met
een hoertje was, dat hy met een van zyn goeje vrinden ieder
met een Juffertje daar ook waren, maar dat alles opgesteld
was, om dien Commissaris een pots te spelen, en hem een
goede goud beurs te doen verkrygen, dierhalven aan het ge-
zelschap niets moest doen, maar alleen tegen de Commissa-
ris ageren, het welk hy met duure eeden zwoer, zeggende
dat hem zulks niet moejelyk zouw wezen, dewyl den hospes
van die herreberg een van zyn bloed vrienden was, dierhalve
op het minste teken wel in huis zouw komen, waar na de
munnik weder in het gezelschap quam, zeggende dat hy de
Thuin van den Hertog eens had willen zien, en het gezel-
schap in haar minnevreugt niet stooren; wy gaven alle voor
in de herreberg, dat de Nimphjes onze vrouwen waren en wy
deden onder een noteboom de maaltyd zeer vrolyk zynde,
na de maaltyd gongen wy ieder met de onze na bed; de zo
genoemde Baron, had voor hem en my, een kamer met twee
ledekanten verzogt, maar de Commissaris, had met zyn ge-
riefelyk meisje een kamer alleenig, zo dra wy alleen op de
kamer waaren, zo vertelde hy my en aan onze lievertjes, het
geen dat hy met de schout bestoken had, het geen my en+
haar veel vreugt aan brogt, maar zy waaren beschroomt dat
de schout zich niet zouw vergenoegen, met de Commissaris
te plukken, maar ons het zelfde zouw doen of haar mede

+ *Sçean* - Sceaux, dorp bij Parijs
+ *ducatons* - gouden of zilveren muntstukken van resp. zes en drie gulden waarde
+ *bestoken* - bekokstoofd

[1645] neemen; hy zei, zo dat al geschiede mogt hebbe wy twee
[1646] duizent pistoolen tot uw dienst die wy hem in d'oogen zul-
[1647] len smyten, met een woord, gy hebt met eerlyke luiden te
[1648] doen, die u niet zullen verlaaten, het welk ik de myne ook
[1649] verzekerde, waar na de Baron een weddingschap met my
[1650] deed, wie van ons beide het meeste op het merretje zouw
[1651] stygen, het welk ik aan nam, het woord zynde, zit op, zit
[1652] op, en dat de liefjes oordeelen zouden en op haar conscien-
[1653] tie zeggen wie dat gemankeert had; maar het was van hem+
[1654] een groote dwaasheid, zich op de conscientie van die geriefe-
[1655] lyke meisjes te verlaaten, die haar conscientie ter leen stel-
[1656] len, zo wel als zy wat anders ter leen of te huur geven, het
[1657] welk bleek, want na zulks een reis a drie gedaan te hebben,
[1658] zei ik tegens de myne, my getrouw te wezen, dat ik de
[1659] Baron wel van de wys af zouw helpen; haar tien goude loui-
[1660] zen in haar hand gevende zwoer zy ziel en zaligheid my ge-
[1661] heim te zyn, waar op ik zo diwils zit op riep, dat de Baron+
[1662] zich verbeelde dat ik opregtelyk te werk gong, wilde zulks
[1663] na gaan, maar moest op het lest de party gewonnen geven,
[1664] zeggende ik moet bekenne dat ik geen haver meer en heb ik
[1665] zal het beesje wat stro geven, waar over wy met malkande-
[1666] ren niet weinig lagte, wanneer wy, een eisselyk gekerm
[1667] hoorde, in de kamer van de Commissaris, daar de schout
[1668] reets met vier dienders in was, zich houdende hem met zyn
[1669] Venus diertje te willen mede neemen, de Baron stont op en
[1670] klede hem aan, my verzoekende het zelfde te doen, zeggen-
[1671] de tegen onze zoetertjes dat zy maar gerust zoude blyve leg-
[1672] gen, dat wy eens moeste zien wat figuren de Commissaris
[1673] zou maken; aangekleed zynde, traden wy in zyn kamer,
[1674] daar de Commissaris half gekleed, bestorven als een dood op
[1675] een stoel zat, zyn hoertje op haar knien voor de voeten van
[1676] de schout; de Commissaris ons ziende, zei die heeren weeten
[1677] wel, dat ik een vreemdeling ben, en dat het myn egte vrouw
[1678] is, en ik weet zei de Schout, dat gy de Commissaris van zo
[1679] een quartier in Parys zyt, en uw vrouw t'huis is, die zich
[1680] niet weinig zal over deze tyding verwonderen, dat een man
[1681] die de justitie aan andere moet oefenen, haar met zo een
[1682] verfoejelyk exempel voorgaat, wat zullen de hoertjes in
[1683] Parys laggen, als zy zullen hooren dat men een Commissaris
[1684] van de Politie in de val heeft gekregen. Ei Confrater zei de
[1685] Commissaris, gy zult my daar niet levendig brengen, want ik

\+ *gemankeert had* - in gebreke was gebleven
\+ *diwils* - lees: dikwils

[1686] zal het besterven neemt dit hoertje mede, dat kan myn niet
[1687] schelen; ik kan zei de Schout, haar zonder u niet mede nee-
[1688] men, doch om de liefde van het Confraterschap zo kunt gy
[1689] my een wiszelbrief van vier duyzent gulden tekenen, binnen
[1690] een maand te betaalen, anders gebruik ik geen woorden
[1691] meer, de koetswagen staat voor de deur al klaar om u met
[1692] u Nimphje daar op te zetten zo dat hy geen andere uitvlugt
[1693] ziende, eindelyk de wissel brief tekende, waar na de schout
[1694] weer heene gong, zeggende nu kunt gy gerust na bed gaan,
[1695] waar toe de Commissaris niet veel lust had, zeggende tegen
[1696] zyn snoepstertje die hem daarom aan was, te meer dewyl zy+
[1697] van hem noch geen steekpenning had gekreegen; maar hy+
[1698] antwoorde haar my lust zo duurkoop geen stinkende mos-
[1699] sels ik zal dat op uw, en uws geleiken, wel weer verhaalen:
[1700] met eene gong hy de kamer en de herreberg uit, den dach
[1701] aankomende kuijerde hy zeer misnoegt na de stad, wy
[1702] troosten dat meisje zo veel doenlyk was, en gaven haar ieder
[1703] een goude pistool, het welk haar meer vergenoegde, als al de
[1704] vertroostende woorden, die wy haar van te vooren hadden
[1705] gegeven. Wy bleven noch enige dage in dat dorp ons verlus-
[1706] tigen met de Schout, dat een zeer vrolyk en hups jongman
[1707] was, die aan het meisje dat hy met de Commissaris had ge-
[1708] vonden tien goude pistolen vereerde waar voor zy hem ook
[1709] iets gaf, maar laat ik liever zegge, leende, want het al te vast
[1710] stont om hem te kunnen geven, waar na wy van malkande-
[1711] ren scheide, en wederom de weg naar Parys namen met een
[1712] voorneeme van onze gelede schade weder door het spel in te
[1713] haalen, maar de Baron in een kermis tent spelende gelyk
[1714] zulks de gewoonte is, was 'er een abt die zekerlyk mede van
[1715] de kunst wist, die ontdekte dat hy valsche steenen had, waar
[1716] op alle die genen die daar speelden zo toornig wierden, en in
[1717] een ogenblik zagen wy de stok slagen zo op ons lyf vliegen,
[1718] dat indien de wagt niet toe geschoten had wy daar niet le-
[1719] vendig van daan zoude geraakt hebben, maar het bedroefste
[1720] was, dat bont en blauw geslagen zynde, wy na de Commissa-
[1721] ris wierden gebragt dewelke op de beschuldiging die men te-
[1722] gen ons in brogt van valsche speelders te zyn ons na het ge-
[1723] vangen huis liet brengen, men hoeft hier niet te vragen hoe
[1724] dat wy doen gestelt waaren, duizende van menschen dede
[1725] ons d'eer van ons te volgen, en in het gezigt te bekyken, ik

\+ *die hem daarom aan was* - die hem daarvoor dankbaar was
\+ *steekpenning* - beloning; ook: sexuele gemeenschap

Fig. 7: Tom is wegens schulden opgesloten. Sarah die hem met haar kind bezoekt, valt flauw. (Vierde staat.)

[1726] leken eer na een dood als een levendig mensch; wy wierden
[1727] daar ieder by zonder geplaast, in een kamer, zo men het een
[1728] kamer mag noemen, daar de spinnekops webben, de behang-
[1729] zels van de muuren waren, en het spuuwzel van verrotte
[1730] gaauwdieven en spinhuisboeven, het verzierzel van de vloer;+
[1731] al wat de Baron my zegge kon, dat was, houwt maar staande
[1732] dat het gelogen is, en dat gy my te Antwerpen eerst hebt le-
[1733] ren kennen, en dat wy luiden van fatzoen zyn, de rest zal ik
[1734] wel goed maken; zo draa ik dan, in dat vertrek van 's Konings
[1735] huis was geplaast, quamen al die gaauwdieven rontom my
[1736] springen, zeggende welkom confrater, zullen wy van daag
[1737] niet vrolyk wezen het is de gewoonte, wanneer men hier in
[1738] komt, zulks te doen, schoon ik niet veel lust had, my onder
[1739] haar ziende; zo aantwoorde ik haar, zeggende, alzo ik hier
[1740] tot myn onschult word gestelt, en een man van fatzoen ben,
[1741] zo wil ik evenwel uit medelyden die ik met uw bedroefde
[1742] staat neem uw iets toe voegen, met eene smeet ik haar vyf
[1743] goude Louisen toe, waar voor zy my bedankte, maar een
[1744] onder haar het woord nemende voerde my te gemoet, en
[1745] zei, daar komt hier noit iemand in, of zyn altyd tot haar
[1746] onschult en wat de titels belangt, het manqueert dit huis aan
[1747] geen Graven, of Baronnen, maar zonder dat ik uw eer wil
[1748] quetzen, het zyn menschen met geleende titels, en zich te
[1749] willen verontschuldigen, wint men dikwils zeer weinig. Het
[1750] is eens gebeurd dat een Prins, die groot gezag aan het Hof
[1751] had, nieuwsgierig was, om dit huis te zien, daar zynde,
[1752] onder vroeg hy ieder een, de redenen die 'er waren, dat zy
[1753] daar zaten belovende dat die hem de waarheit beleed, zyn
[1754] vrydom zouw hebben, maar ieder een zwoer kruis en kras+
[1755] dat zy onschuldig waren, maar eene gauwdief was 'er, die zy
[1756] hy had alles quaads dat 'er in de weereld bedogt kon worden
[1757] gedaan, en drie dubbelt de galg verdient, maar dat hy hoop-
[1758] te, tot inkeer zynde gekomen, om noit zodanigen leven
[1759] meer te zullen leiden, op het woord van zyn hoogheit de-
[1760] welke de vryheit had belooft, aan die genen dewelke opreg-
[1761] telyk zoude zegge, waarom zy gevange zaten; den Prins ge-
[1762] boot dat men hem los zouw laten, en daar en boven twintig
[1763] goude Louisen geven, daar al schimpende by voegende,
[1764] dewyl deze alle eerlyke luiden zy, zo zouw het niet goet
[1765] wezen dat zo een deugniet daar onder was, want hy zoude

\+ *spinhuisboeven* - gevangenisboeven
\+ *zwoer kruis en kras* - eig. zwoer bij het kruis

haar altemaal bederven, en daarom geef ik hem zyn vry-
heid: hij vertelde my meer diergelyke loopjes daar ik niet
veel agt op en gaf, s'anderen daags wierd ik gehaald om ver-
hoord te worden, ik antworde op de beschuldiging die men
ons deed van valsche speelders te zyn, dat onder zo een
groot getal van volk, een ander zo wel als wy, die valsche
stenen in het spel had kunnen smyten, met een woord dat
wy luiden van fatzoen waren, gelyk onze brieven getuigde,+
de want Baron alias munnik had voor hem en voor myn, in+
de Latynsche taal valsche brieven gemaakt, die zeer waar-
schynelyk schenen, daar en boven, den Hospes daar wy ge-
logeert waren, een man van Crediet zynde en bekend by vele
groote Heren, gaf zodanige goede getuigenis van ons, dat wy
aanstonts ontslagen wierden, en de Procureur van de
Koning, nam ons zelfs by de hand, ons over de straat tot
aan onze Herreberg geleidende, tot een bewys van daar on-
schuldig te zyn gezet, ik was van vreugde alzo veel ontsteld,
als doen ik van droefheid, het was, in het gevangenhuis ge-
bragt werdende, maar de Baron alias munnik wist nergens
af, in tegendeel lagte daar om zeggende, dat om imand vol-
maakt te maaken men alles onder zoeken moest, ik ant-
woorde hem dat het slegt met ons 'er uit zouw gezien heb-
ben indien men eens had ondervonde, dat onze titels vals
waren, dan had men antwoorde hy de zo genaamde Baron
en Graaf, onder een groot getal volk, de dubbelde Capriool+
van de leer doen danzen, maar dewyl wy dat gevaar voor by
zyn, zo laat ons daar om niet meer denken, maar van klede-
ren en linnen veranderen, en gaan schaften, het geen wy de-
den: wy hielden ons enige dagen in huis het niet dervende
wagen te komen, daar men speelden, uit vrees dat 'er imand
mogt wezen die tegenwoordig was geweest, wanneer men de
maat van de stokke dans op onze ribbens had gespeelt, zo
dat wy besloten, na enigen tyd uitgerust te hebben, na Or-
leans te gaan; ondertusschen had onzen hospes, een zeer
fraai meisje in zyn huis gekreegen, dewelke myn bed maken-
de my niet weinig in verrukking brogt, ik vroeg haar of zy
haar roosje noch had, neen myn heer antwoorde zei my,+

+ *onze brieven* - officiële aanbevelingsbrieven van vorst of invloedrijk persoon
+ *de want* - lees: want de
+ *de dubbelde Capriool van de leer doen danzen* - de leer: de ladder. Hier: gehangen
+ *roosje* - maagdelijkheid

[1803] daar heb ik zorg voor gedragen, want my is wys gemaakt,
[1804] dat wie maagt uit deze wereld na d'andere wereld verreist, in
[1805] d'Elizesche velden seve jaar turf moeten trappen of maken,[++]
[1806] maar ik geloov niet dat 'er vele van dat zoort komen, want
[1807] in deze tegenwoordige eeuw, valt dat de jonge meisjes al te
[1808] lastig, Adams roede behaagt haar al te veel, met een woord
[1809] ik lei haar achter over op myn bed, en deed haar het geen
[1810] men in diergelyke gelegentheden doet, en zouw de zaak her-
[1811] vat hebben, indien haar meestres aan de trap haar niet had
[1812] geroepen, bevreest zynde in onze onderhandelingen gestoort
[1813] te worden namen wy afspraak de zaak tot s'anderen daags
[1814] uit te stellen, wanneer zy quam om myn belofte indagtig te
[1815] maken, my vriendelyk omhelzende, zei zy, dat zy geen
[1816] ogenblik had kunnen rusten, maar dat ik gestadich in haar
[1817] gedagten was geweest, ik verzekerde haar dat zy geen min-
[1818] der plaats in myn hard had, en waarlyk zy was zulks wel
[1819] weerdig want was een der volmaakste menschen die ik noch
[1820] oit met oogen had gezien, haar aangezigt was zo blank als[+]
[1821] een lely, met schoone bruine oogen en wynbrauwe, de neus[+]
[1822] zou die van tagtig jaren hebben doen water tanden, lipjes
[1823] zo root als coraal, haar tanden gelyk en zo wit als ivoor,
[1824] haar boezem verbeelden twee albasterde klyne heuveltjes,[+]
[1825] waar een een klyn roze knopje was. Haar lighaam wa zeer[+]
[1826] wel geproportioneert, de plaats alwaar het minne vuur word
[1827] geblust en met eene aangestoken, was zo volmaakt dat ik
[1828] daar geen beschryving van zou kunnen doen, zonder in de
[1829] uiterste verrukkinge te vervallen, met een woord het scheen
[1830] dat de natuur die had gemaakt, om alle pylen van Cupido[+]
[1831] daar op stomp te maken, het welk my deed branden van
[1832] begeerte, om met haar een nagje tusschen twee lakens te
[1833] leggen, om beter gelegentheid te hebben alle die schoonhe-
[1834] den, na waarde op te merken. Ik verzogt haar, wanneer haar

+ *d'Elizesche velden* - gelukkige plek waar vrome zielen na de dood heen gaan
+ *turf moeten trappen of maken* - bijzonder zwaar werk bij de turfver- werking: met plankjes onder de voeten trapt men langdurig op de vochtige turf om die compacter te maken. Verm. met verwijzing naar ‘lichte turf’, lichte vrouw.
+ *haar aangezigt...* (r. 1825) *knopje was* - parodiërende verwijzing naar het petrarquistisch vrouwenbeeld (vgl. annotatie r. 122).
+ *wynbrauwe* - wenkbrauwen
+ *albasterde* - albast- of roomkleurige
+ *een een* - lees: een *wa* - lees was
+ *Cupido* - minnegod, symbool van de zinnelijke liefde

[1835] meester en meestres na bed was, in myn bed te willen ko-
[1836] men, maar zulks kon ik van haar niet verkrygen, in tegen-
[1837] deel nodigde zy my in het haare te komen, my haar kamer
[1838] wyzende, die na dat men een trap of ses, uit de keuken op-
[1839] gong was, ik nam zulks aan, de volgende nacht te doen, en
[1840] schoon ik verscheide brieven kreeg van myn bruinettje uit
[1841] holland, die myn met de tederste woorden nodigde, weer by
[1842] haar te komen, kon zulks geen indruk by myn vinden, myn
[1843] gedagten speelde alleen op die dewelke in myn tegenwoor-
[1844] digheid waren; ik kon dien gansche dach, noch eeten of
[1845] drinken, my verbelende de vreugt die ik d'aanstaande nacht
[1846] met dat hooning diefje zoude hebben; eindelyk het bestem-+
[1847] de uur gekomen zynde, en ieder in een diepe rust, zo ging
[1848] ik in myn nagt rok de trappen af, in de keuken gekoomen
[1849] zynde voelde ik na de trap deur om na myn alderzuikerste
[1850] haar kamer te gaan, maar helaas! wie zouw zulks oit verwagt
[1851] hebben? in plaats van de trap deur open te doen deed ik de
[1852] kelder deur open en in plaats van op te klimmen viel ik over
[1853] hals en kop van boven neder in de kelder, op een wyn vat,
[1854] dat myn de lendenen scheenen verpletterd te zyn, myn reg-
[1855] ter arm was uit het lid, ik kon my niet onthouden, in die
[1856] bedroefde staat zynde, van luits keels om hulp te schreeu-
[1857] wen, maar de kelder heel diep zynde lei ik meer als twee
[1858] uuren eer ik de minste hulp kreeg; eindelyk den hospes ligt
[1859] op stekende quam my te hulp, en maakte aanstonts ieder
[1860] op de been, hy kon zich niet voorstellen hoe ik in de kelder
[1861] quam en dat in de nagt, maar zyn vrouw die wat diepzinni-
[1862] ger van begrip was, zei man dien heer zal op de reuk van
[1863] onze meid los gegaan hebben, maar als een al te vurige brak+
[1864] heeft hy het spoor gemist en de lugt verlore het welk een
[1865] groot gelag verwekte, men brogt my in myn bed, een Chi-
[1866] rurgein quam myn arm weder in het lid zetten, en schoon
[1867] dat Engeltje die ik had mene te omhelzen voor myn bed
[1868] stond om my alle hulp te geven, zo moet ik bekennen dat
[1869] ik geen gedagte meer op al haar bevalligheden had, in tegen-
[1870] deel zo verbeelde ik my dat zy een oorzaak van al myn
[1871] smerten was. De Baron alias munnik quam my ook zien, en
[1872] zei wel goeje vriend, wie zouw gedogt hebben, dat gy het
[1873] zo laag, tot in de kelder zoud gezogt hebben, ik was genoot-
[1874] zaakt een maand het bed te houden; onder ylen droeg dat+

\+ *hooning diefje* - gebruikelijk koosnaampje
\+ *brak* - jachthond
\+ *onder ylen* - lees: onderwylen

[1875] Engeltje alle zorg voor my ja verschoonde my van Linnen.
[1876] Eindelyk weder herstelt zynde, zo vergoede zy de smerten
[1877] die ik had geleden en quam alle nagten in myn arme rusten,
[1878] of ik in de haare, want om de waarheid te zeggen, wy leiden
[1879] zo verwart door malkanderen, dat daar niet regt van te oor-
[1880] delen was, de Baron alias munnik geen tyt verdryf hebben-
[1881] de, porde my aan om na Orleans te gaan ik stelde de reis al
[1882] gedurig uyt, maar eindelyk gelyk als men door het dikwils
[1883] gebruik, alles moei word, zo wierd ik dit meisje ook, en den
[1884] dach bestemt hebbende zo vertrokken wy na Orleans,
[1885] schoon dat Engeltje in tranen meende te smeelen doch de-+
[1886] zelve deede op myn gemoed zo veel indruk niet meer, als
[1887] die voor deze wel zoude gedaan hebben zo draa wy in die
[1888] stad waren, zo vernamen wy, waar dat gespeelt wierd,
[1889] daar wy ons na toe begaven, en zo gelukkig onze rol speelde
[1890] dat wy in een maand tyd, meer als twintig duizent gulden
[1891] wonnen, wy namen ook voor ons by geen Canaille van
[1892] vrouw luiden meer te begeven, maar het gezelschap van Juf-
[1893] fers van d'eerste rang te zoeken, wy vonden daar toe gele-
[1894] gentheid door officieren die met ons in de herrebergh spys-
[1895] de, en die ons waarlyk hielden voor die genen, daar wy ons
[1896] voor uit gaven te weten, Baron, en Graaf. Wy wierden in alle
[1897] geselschappen zeer wel gezien en de Baron alias munnik ver-
[1898] koor een Baronnes voor zyn beminde, en ik een Gravin,
[1899] doch hy als een zeer schrander verstand hebbende, vorderde
[1900] zyn zaaken vry verder als ik ja zei schreven malkander min-
[1901] ne brieven; die van de Baron aan zyn liefste, was van den
[1902] volgende inhoud,

[1903] MADAME.

[1904] *Hier is een minnaar die u toe behoord, gy kunt zulks niet*
[1905] *tegen spreekende wyl gy die als een goed speelster hebt ge-*
[1906] *wonnen, gy hebt twee juffers in uw gezelschap dewelke ik*
[1907] *hier niet hoef te noemen, die in al haar levensloop, niet ge-*
[1908] *wonnen hebben, t'geen gy in een ogenblik heb gedaan, oor-*
[1909] *deelt dan beter van uw boverwinning, en agt daarom uw*+
[1910] *minnaar niet minder, schoon die u weinich moeite om te*
[1911] *verkrygen, heeft gekost, voor al kunt gy u vertrouwen, dat*
[1912] *hy geheim is, ja gy kunt zonder u te verstooren, hem u*
[1913] *gunsten laaten genieten, dat hy u nadert, tast en kust en al*
[1914] *die andere geheimen vermakelykheden dat kunt gy hem*

\+ *in tranen smeelen* - wegkwijnen
\+ *boverwinning* - lees: overwinning

[1915] *alles zonder beschroomt te zyn toestaan, en ik ben verze-*
[1916] *kert dat gy nooit hem zal beschuldigen, van zulks rugtbaar*
[1917] *gemaakt te hebben, die volmaaktheid, is agtbaar, voor al in*
[1918] *de tyd daar wy tegenwoordig in zyn; dat hof jonkertje, dat*
[1919] *my de pas zocht af te snyden is maar een prul, schoon een*
[1920] *levrei van linten draagt om zyn paszie te verbelen, het groen*[++]
[1921] *met zyn laggent weeze, is zo onschuldich niet als men zich*
[1922] *wel inbeeld, zyn hoop doende blyken zo geeft genoeg te*
[1923] *kennen om van hovaardy beschuldigt te kunnen worden,*
[1924] *het blaauw is niet minder onagtzaam, want de getrouwig-*
[1925] *heid te kennen gevende ondekt hy met eene al te klaar zyn*
[1926] *liefde, wat het geel belangt, het zelve is geheel mispryzelyk*
[1927] *dewyl daar door de gunsten die genooten zyn, men altyd te*
[1928] *kennen geeft, maar myn rooze couleurde lind, dezelve heeft,*
[1929] *alle modestie die hem nodigh is, want heeft zyn couleur,*[+]
[1930] *gelyk die dewelke op uw schoone wangen zyn, en hebbende*
[1931] *t'geen gy op u aangezigt draagt, mag zich met regt beroemen*
[1932] *de modestie en eerbare schaamte zelfs te zyn eer dat hy u*
[1933] *was komen zien, zo zouw hy in de winkel de figuur van een*
[1934] *strik of knoop wel hebben genomen, maar ik laat het aan u,*
[1935] *uw galand in dat postuur als het u behaagt te stellen & c.*

[1936] Deeze brief had zodanich aan de Baronnes behaagt, dat
[1937] zo als hy my vertelde, het weinig had gescheelt, of de ver-[+]
[1938] çierde Baron, had in de brandende Baronnes geraakt, maar
[1939] op de kant zynde was hy gestoort geworde, dat hem een
[1940] been had agter uit doen glippen en de weg voor dien tyd
[1941] doen missen, doch hy had redenen van vergenoegt te zyn, en
[1942] te hoopen dat het kasteel haast in zyn gewelt zoude weezen[+]
[1943] dewyl de de voorwerken al ingenomen waaren; maar met[+]
[1944] myn ginge de zaake slegt; myn Gravin, die scheen voor my
[1945] zo koud als muscovis ys, het was of haar gemoed haar over-[+]
[1946] tuigde met wie dat zy te doen had, met een woord ik kon
[1947] van haar geen de minste gunst verkryge het geen my zeer

+ *levrei van linten* - linten op de kleding
+ *groen, blaauw, geel, rooze* - bespotting van de traditionele kleursym- boliek. Tegenover het groen (kleur die hoop en verliefdheid symboli- seert), het blauw (kleur van de trouw) en het geel (kleur van gunst en vooral afgunst) plaatst de ‘baron’ het roze als verwijzing naar bescheidenheid en schaamte. Roze verwijst echter tevens naar ‘roos’, vagina, ‘rooze couleurde lind’ naar het mann. lid.
+ *modestie* - bescheidenheid, zedigheid
+ *verçierde* - niet echte
+ *in zyn gewelt* - in zijn macht
+ *de de* - lees: de
+ *muscovis ys* - ijs uit Rusland (Moskou)

[1948] mistroostig na myn logement deed gaan, daar ik zo gaauw
[1949] in de kamer niet was, of de zo gewaande Baron quam bin-
[1950] nen met een vrolyk wezen, zengende, ik heb myn sleutel+
[1951] eindelyk in het nagtslot van de Baronnes gestoken, maar ik
[1952] geloof niet vervorderde hy te zeggen dat ik de eerste ben
[1953] geweest, want die baan geleeken my redelyk gesmeert te
[1954] zyn doch om die van een Baronnes te hebben, moet men zo
[1955] naauw niet zien, zy is byzonder gestelt dat men haar wat
[1956] honing om de mont smeert; zy had my verzogt het portrait
[1957] van myn medeminnaar te geven, het welk ik heb op de vol-
[1958] gende wys gedaan, waar voor zy my, een mosje uit Hitland+
[1959] gaf, dit zeggende gaf hy my de Copy van zyn tweede brief
[1960] die hy aan haar had geschreven, dewelke van de volgende inhoud
[1961] was. *Gy zyt Madame een van de aardigste quelgeesten, het is*
[1962] *jammer dat gy geen dogter van d'een of d'ander Keizer zyt, de-*
[1963] *weyl gy wilt dat men u zo prompt zonder de minste tegenspre-*
[1964] *king gehoorzaamt. Wat vermaak zoude uwe uyt uitvinge aan uw*+
[1965] *vader niet hebbe gegeven, alle de pyningen, en tourmenten,*
[1966] *waar van de Tyrannen zich bedienden, zoude voor u maar zoe-*
[1967] *tigheden geweest zyn, te vergelyken by die dewelke gy my doet*
[1968] *leiden, en heb ik geen reden mevrouw u zo een verwyt te*
[1969] *doen, dewyl gy wilt dat ik u een lofschrift maake, ter eere*
[1970] *van myn medeminnaar, heeft men oit iets wreder uyt kun-*
[1971] *nen vinden, gy wilt daar en boven dat ik hem uitschilder zo*
[1972] *als hy in uw hart is en zo als hy aan u oogen voorkomt, ja*
[1973] *dat ik zelfs zyn fauten verschoon, en niet natuurlyk verbeel-*+
[1974] *de, en zyn gaven noch frayer als die zyn op helder; dat is het*+
[1975] *geene dat gy om u te behagen van my eischt, maar weet gy*
[1976] *wel mevrouw hoe beswaarlyk het is, een medeminnaars*
[1977] *deugden te pryzen, en veel lichter te liegen tot zyn nadeel?*
[1978] *meent gy eindelyk dat ik gelyk gy doet, daar een afgod van*
[1979] *maake? heb ik dan geen groot gelyk uw by d'oude Tyrannen*
[1980] *te vergelyken, die de Christenen vervolgde om dat zy de*
[1981] *valsche afgoden niet wilde dienen en dat gy op my oefent,*
[1982] *maar niet te min zal ik u gehoorzamen dewyl gy myn sou-*+

+ *zengende* - lees: zeggende
+ *een mosje uit Hitland* - niet helemaal duidelijk. Mosje: (glas) jonge wijn; maar ook: lichte vrouw. Hitland: een van de Shetland-eilanden; Wellicht met verwijzing naar: hitje, dienstbode?
+ *uyt uitvinge* - lees: uitvindinge
+ *natuurlyk verbeelde* - weergeeft zoals hij is
+ *als die zyn op helder* - dan ze al duidelijk zijn
+ *souveraine* - vorstin

[1983] *veraine zyt, ik zal dan uw Adonis uit schilderen, en al myn*[+]
[1984] *vermogen doen dat myn jaloursheid, zyn couleuren daar*
[1985] *niet onder vermengt.*

[1986] *Uw Adonis is van een middelmatige postuur, wel op zyn*
[1987] *kooten komende onder en boven uit zyn broek, maar al de*[+]
[1988] *weereld behaagt die middelmatigheid niet, en misschien aan*
[1989] *uw mevrouw noch minder, hy schynt aan zommige oogen*
[1990] *klyn, maar dat is een voordeel voor hem dewyl hem nie-*
[1991] *mand een groote gek kan noemen, hy heeft den omtrek*
[1992] *van zyn aangezicht rond, en dat is misschien de reden dat*
[1993] *zyn hooft gedurig drait, zyn oogen zyn blaauw, groot*
[1994] *maar zonder vuur, maar wanneer hy in uw tegenwoordig-*
[1995] *heid is, zo is het geen wonder dat de sterren niet en blinken,*
[1996] *wanneer de zon schynt; zyn wynbraauwen zyn dik blond,*
[1997] *het welk zyn vyanden doen liegen, die zeggen dat hy een*
[1998] *vrouws aangezigt heeft, zyn neus is kort en dik, dat is mis-*
[1999] *schien oorzaak dat hy niet verre, de reuk van het vrouwe-*
[2000] *lyke wilt braad ruike kan; eindelyk ziet men in zyn aange-*
[2001] *zicht niet dat hy een Phisonomie van groot verstand heeft,*[+]
[2002] *zulks doet hy misschien, om dat hy die verborgen wil hou-*
[2003] *den, op dat daar niemand van prophiteert.* Tot hier toe had
[2004] ik den brief geleezen wanneer een Lakei in de kamer trad,
[2005] vragende na de Baron van Groot Velt, zo liet zich de mun-
[2006] nik noemen, nemende hele ryke by in beelding voor zyn
[2007] Baronnie, hy antwoorde dat hy de perzoon was, waar op
[2008] den ander hem zeer beleefdelyk en toegezegelde brief
[2009] overgaf, en daar op zonder antwoord te verwagten heene
[2010] gong; de zo genaamde Baron den brief open gedaan heb-
[2011] bende, vond die van den volgende inhoud. *Myn Heer gy*
[2012] *weet by zonder aardig iemand uit te Schilderen, ik twyfel*
[2013] *niet een Edelman zynde, of zult wel oordeelen dat ik ge-*
[2014] *nootzaakt ben reparatie van eer over die hoon, aan my ge-*[+]
[2015] *daan te eischen, gy hebt al te veel genereusheid, om my*
[2016] *d'eer te weigeren van uw morgen ogtent te paard de klokke*
[2017] *vier uuren buiten de poort, daar men na Parys gaat, niet te*
[2018] *koome vinden, dewyl ik volkomentlyk UE Dienaar ben, den*
[2019] *Ridder, N.N.*

[2020] Den munnik zei wat Gek is dat, meent hy my bang te
[2021] maaken? dat kunsje ken ik ook hy heeft maar te zeggen, 1983 *Adonis* - geliefde 1987 *kooten* - benen 2001 *Phisonomie* - eig. gelaat; hier meer bedoeld in de zin van: geest 2014 *reparatie van eer* - eerherstel

+ *Adonis* - geliefde
+ *kooten* - benen
+ *Phisonomie* - eig. gelaat; hier meer bedoeld in de zin van: geest
+ *reparatie van eer* - eerherstel

[2022] op wat manier hy wil, of met de pistool of met den deegen,
[2023] doch ik was van dat gevoelen niet, zeggende dat wy vreem-
[2024] delingen zynde, daar en boven ons dienende van titels die
[2025] ons niet toebehoorde, indien die zaak eens van gevolg was,
[2026] en hy den ander quam te quetzen, wy zouden moeten
[2027] vlugten, en dat men altyd niet verzekert was, de klaauwen
[2028] van de roof vogels te ontkomen, verzoekende dat hy my die
[2029] brief wilde ter hand stellen, dat ik de zaken wel zo zoude
[2030] bestellen, dat van geen gevolg zouw wezen; hy liet zich ge-+
[2031] zegge en zonder dat ik hem zei wat ik doen wilde ging ik na
[2032] de Baronnes, en gaf haar van de zaak kennis, dewelke ver-
[2033] lieft op de zo genoemde Baron zich zeer onstelde, maar we-
[2034] der haar kragten hervat hebbende liet zy haar koets in span-
[2035] nen, en reed na de moeder van de Ridder die het duël ge-
[2036] geven had, dewelke in vrankryk zonder genade met de dood
[2037] worden gestraft, de Koning op zyn Koninklyke woord ge-
[2038] zworen hebbende, daar voor nooit geen pardon te zullen
[2039] verlenen; welke Dame als haar enigste zoon zynde, alle haare
[2040] vrienden liet ontbieden, die de zaak zo zwaar aan haar zoon
[2041] voorstelde, daar en boven, hem met gewelt in huis hielde tot
[2042] dat de zaak by gelegt was het welk geschiede, den zo ge-
[2043] naamde Baron alias munnik in een vol gezelschap verklaren-
[2044] de dat alles maar om korts wil was geschiet en op het ver-
[2045] zoek van de Baronnes en and'ere Dames, die hem daar toe
[2046] hadden verzogt, maar dat hy anders voor dien Ridder de
[2047] grootste achting had, die imand hebben kon en hem zeer
[2048] leed deed dat hy zulks zo qualyk op genomen had, dat hy
[2049] couragie genoeg had om zyn eer te verdedigen, maar dat hy
[2050] niet geloofde het in die zaak verschuldigt te zyn dewyl zyn,
[2051] intentie niet was geweest den Ridder in het minst daar in te
[2052] beledigen evenwel maakte den ander noch zwarigheid zich
[2053] te verzoenen, doch op het aanhouden, van het geselschap,
[2054] en het vriendelyk onthaal dat hem de Baronnes deed, hem
[2055] iets in het oor luisterende liet hy zich eindelyk gezeggen:
[2056] men dronk een braaf glaasje in het rond, en de moeder van+
[2057] de Ridder aan welkers huis wy waren, gaf een heerlyk *Cola*-+
[2058] *tion*, of ververzing, van allerhande fruit en allerlei zoort van
[2059] drooge en natte confituren. Myn Gravinnetje met eenige
[2060] Juffers uit de kamer gaande, zo vermoede ik dat zei op de
[2061] beste kamer gingen, dies sloop ik in het duister achter na, 2030 *bestellen* - regelen 2056 *braaf* - goed 2057 *Colation* - lichte, feestelijke maaltijd

+ *bestellen* - regelen
+ *braaf* - goed
+ *Colation* - lichte, feestelijke maaltijd

[2062] het welk van haar die licht by haar hadden niet gezien
[2063] wierd, ziende dat zy in een Thuin op het secreet gongen,
[2064] voegde ik my in dat het welk voor de mannen was, staande
[2065] neffens dat van de vrouwen, het was daar dat ik zeer aardige
[2066] vertellinge hoorde, den een zei, ja wel men mag zegge wat
[2067] men wil, wanneer ik op myn kamer ben, of in myn bed, zo
[2068] zyt my de natuur wel dat ik iets heb, dat tot gebruik van de
[2069] mansperzonen geschapen is, maar die eer, die eer die drukt
[2070] onze vrouwelyke secte, en quamen 'er geen kinderen van, zo
[2071] twyfel ik niet of al de vrysters zouden de eerste zyn, die het
[2072] aan de jongmans zoude vragen, wel is het onmogelyk zei
[2073] myn Gravinnetje, die wat kouwer van naturel was, hoe
[2074] kunt gy daar op zo gesteld zyn, het is niet langh geleden dat
[2075] ik in myn zalet zat, had een zwitzer zoldaat, aan een boom[+]
[2076] recht voor myn vengster zyn water makende de onbe-
[2077] schaamtheid van myn alles blood te late zien, ik zouw myn
[2078] hooft wel hebbe kunnen om keren, maar de nieuwsgierig-
[2079] heid om te weten hoe de mannen gestelt zyn, dwongh my
[2080] het zelve met aandagt te bekyken, maar ik die my zo veel
[2081] zoets daar van had verbeeld, door boeken die ik had gelezen,
[2082] wierd zodanig ontroerd, dat ik beefde van schrik, en zei zo
[2083] al de mannen zo zyn, zo zal my 'er noit geen naderen. Wel
[2084] weest daar niet bekommert voor Gravinnetje zei de derde
[2085] wy hebben een lapje fluweel dat zich wel rekt, en dan toren[+]
[2086] van dat dier dat veel vermaak geeft, maar al te gaauw tot
[2087] vrede brengt, indien gy eens in d'arme van een man had
[2088] geslapen, zoud gy zulks niet zeggen. Gy spreekt als ervaren
[2089] meisjes antwoorde de Gravinne; wel meent gy vervolgde
[2090] d'andere dat wy 'er spinne kops ragh voor wilde late
[2091] waszen, of de Caprice van onze vaders, om ons na haar zin[+]
[2092] uit te trouwen, af zouden wagten? geenzints men is zo gek
[2093] niet meer in deze tegenwoordige wereld, de man die ons
[2094] kryge zal, zal 'er maar meer als al te veel aan hebben. Hier
[2095] eindigde haar discours wanneer myn Gravinnetje het eerste
[2096] haar agterste op de bril van het secreet stelde, de nieuws-
[2097] gierigheid my dwingende, ziende een groot licht in het
[2098] huisje daar zy waren, zo verbeelde ik my, myn hooft door
[2099] de bril van het mannen secreet stekende dat ik zouw kunne
[2100] zien, hetgeene daar ik zo lang na had getrapt, het lukte my
[2101] zeer wel myn hooft daar door te krygen, maar ik kreeg niet 2075 *zalet* - salon
2085 *toren* - toorn, mog. ook verwijzing naar mann. lid 2091 *Caprice* - gril

+ *zalet* - salon
+ *toren* - toorn, mog. ook verwijzing naar mann. lid
+ *Caprice* - gril

[2102] als een groote stank in myn neus, het licht hoger zynde, en
[2103] bedekt door haar lighamen, zo kon ik niets ter wereld zien:
[2104] de Juffers heen gegaan zynde wilde ik myn hooft weer te
[2105] rug trekken maar zulks was my onmogelyk ik bleef als een
[2106] twede hopman *Ulrich* met de bril om myn hals hangen, en+
[2107] zoude zekerlyk in het secreet gesmoort hebben indien kort
[2108] daar na geen andere Juffers hadden gekomen, dewelke my
[2109] hoorde schreuwen van schrik heen liepen, zeggende dat
[2110] iemand in het secreet versmoorde, het gansche geselschap
[2111] liep toe, men quam met flambouwen, en kaarzen en vond
[2112] my met het hooft door den bril; een lompe zwitzer, menen-
[2113] de my daar uit te trekken nam my by het lyf en trok my
[2114] zodanig dat ik meende dat myn hooft van de romp was,
[2115] men quam met bytels en haalde de bril die daar op vast
[2116] gespykert was daar af, wanneer ik daar mede tot spot van
[2117] ieder een als een kraag om myn hals bleef pronken; daar na
[2118] moest dat houd noch gespleten worden, waar by geen eene
[2119] Juffer tegenwoordig wilde zyn, zich verbelende dat ik van
[2120] het hooft tot de voeten met drek was; het gelach dat 'er in
[2121] het gezelschap was, kan niet beschreven worden: zo draa ik
[2122] van den bril verlost was, liet ik my in een koets na huis en
[2123] na bed brengen, den hospes my zo deerlyk toegestelt ziende
[2124] vroeg te vergeefs, als mede aan de Baron wat my scheelde,
[2125] hy kreeg geen antwoord en de munnik schoon ik zo veel
[2126] pyn had kon zich niet onthouden van laggen, maar myn
[2127] smert meerderde noch meer, want ik smorgens in myn
[2128] knegts handen zach, dat een lompe jonge was, niet wetende
[2129] dat zulks my gelde, een gedrukt lietje, daar de Graaf, met
[2130] een bril van het secreet om den hals stont, en langs de
[2131] straaten van Orleans wierd gezongen, ik meende razende dol
[2132] te worden, en wilde aanstonts vertrekken, maar onze mun-
[2133] nik was noch al te veel op zyn Baronnes verzot, daar en
[2134] boven zei hy my, dat myn gezontheid het noch niet toe en
[2135] liet, my op reis te begeven, maar belovende binne veertien
[2136] dage alles te zullen doen, wat ik hem voor zoude stellen,
[2137] waar op ik my te vrede stelde, niet uit myn kamer gaande.
[2138] Maar onze Baron alias munnik had beter gedaan myn raad
[2139] te volgen, en uit de stad te vertrekken, want weinige dagen
[2140] verliepen 'er dat een donderbui hem trefte, die ons byna in
[2141] groot gevaar had gebrogt, want weder in een gezelschap met 2106 *hopman Ulrich* - verwijzing naar het derde bedrijf van J. van Paffenrodes klucht/blijspel *Hopman Ulrich, of de bedrogen gierigheid*. In elk geval tussen 1670 en 1711 werd het stuk verschillende malen uitgegeven.

+ *hopman Ulrich* - verwijzing naar het derde bedrijf van J. van Paffenrodes klucht/blijspel *Hopman Ulrich, of de bedrogen gierigheid*. In elk geval tussen 1670 en 1711 werd het stuk verschillende malen uitgegeven.

[2142] zyn valsche stenen een somme gelds winnende, wilde het ge-
[2143] val dat 'er een in het gezelschap was, die tegenwoordig was
[2144] geweest, wanneer wy daar over te Parys zo mishandelt wa-
[2145] ren geworden, ja zelfs in hegtenis gebrogt. Dat gerugt ver-
[2146] spreide wel haast door het gezelschap, zo dat de arme
[2147] Graaf meer handen op zyn bakhuis kreeg, als hem dienstig[++]
[2148] was, de rotting slagen die vloogen, dikker als hagel stenen op[+]
[2149] zyn rugh, doch by verscheide Edellieden om zyn geestig
[2150] huumeur bemind zynde, wierd hy noch ontzet, en voor half
[2151] dood t'huis gebragt, maar het geen dat noch het argste was,
[2152] dat men aanstonts twee schildwagten voor het logement
[2153] zette, uit ordre van den Procureur van den Koningh, met
[2154] arrest op onze Perzonen, en ordre aan den hospes, op ons
[2155] acht te geven, en voor ons te verantwoorden, tot nader
[2156] order. De beschuldiging van valsche speelders, en daar over
[2157] te Parys in hegtenis gezeten te hebben, was oorzaak, dat
[2158] men daar van onderzoek wilde doen, maar dewyl zulks te
[2159] Parys niet had kunne bewezen worden, zo quamen 'er brie-
[2160] ven tot ons voordeel, en wy wierden uyt ons arrest ontsla-
[2161] gen, doch wy vonden niet goed een ogenblik langer in die
[2162] stad te blyven, maar vertrokken s'anderen daags, zonder van
[2163] iemand afscheid te nemen, te water na Nantes in Bretagne,
[2164] welke reis wy met veel vermaak deden, hebbende in ons ge-
[2165] zelschap een Capucyner munnik dat een zeer zoet een aan-[+]
[2166] genaam, en niet minder verstandig man was, en twee Non-
[2167] netjes van de Ordre van S. Claire, dewelke ses weeke voor de[+]
[2168] vasten vrydom hebben, van door geheel Vrankryk vry voor
[2169] haar klooster te mogen omgaan komende vry op alle
[2170] kamers, en in alle gezelschappen en herrebergen, zynde
[2171] altyd twee in 't getal een oude met een schone jonge Non,
[2172] gelyk wy ook in ons vaartuig hadden. Onze Graaf had de[+]
[2173] jonge Non zo gaauw in het oog niet gekregen, of zyn
[2174] weeldrig vleesch begon hem te prikkelen, zich voegende
[2175] aanstonts nevens haar zeide, zy waren het aanstonts eens,
[2176] van malkanderen in de aanstaande nagt vergenoeging te zul-
[2177] len geven, dewyl als dan de schuiten aanleggen, en gemeen-[+]

\+ *Graaf* - lees: Baron
\+ *bakhuis* - gezicht
\+ *rotting slagen* - stokslagen
\+ *Capucyner munnik* - bedelmonnik van de franciscaner orde
\+ *Ordre van S. Claire* - clarissen-orde
\+ *Onze Graaf* - lees: Baron
\+ *dewyl* - omdat

[2178] lyk aan herrebergen, daar maar eene kamer voor de vreem-
[2179] delingen te geven is, drie a vier ledekante op eene kamer
[2180] zynde; zo draa waren wy in de herrebergh niet, of de oude
[2181] Non vroeg na een aparte kamer voor haar, en voor haar
[2182] suster, zo noemen zy malkanderen, maar de Waardin ant-
[2183] woorde haar zeer bits, zeggende ja suster, die hebbe wy
[2184] expres voor u gehoude, alleen om dat wy weeten dat gy
[2185] ieder, met een God zegent u, s'anderen daags uw gelag
[2186] betaalt, maar daar kunnen wy Konings lasten niet van beta-
[2187] len, de vrye kamer die wy hebben is voor de heren, gy kunt
[2188] met de pater Cappucyn in het hooi gaan leggen. Onze zo ge-
[2189] noemde Baron vroeg hoe veel ledekante dat 'er op de kamer
[2190] waren, daar zyn 'er drie, Myn Heer antwoorde de Waardin,
[2191] dan kunne d'Eerwaardige susters op onze kamer haar rust
[2192] nemen, en aan onze tafel spyzigen als mede d'eerwaardige
[2193] Pater, haar verder verzekerende, dat haar het minste leet
[2194] niet zoude geschieden, waar op de Waardin ons, in het oor
[2195] beet zy zyn voor geen klyn gerugje vervaart, zy zullen langer+
[2196] om hoog, als gy Heer om laag kyken, en noch altyd na meer
[2197] gapen, hoe groten brok gy haar ook geeft, dat volk neemt al
[2198] onze clandizie weg, want menich eerlyke waardin, zouw van
[2199] een fatzoenlyke ryziger, by wylen noch een streek van
[2200] Adams roede krygen, indien die gulsige Nonne zulks niet op+
[2201] snapte, want noit zyn 'er schuiten of daar is altyd van dat
[2202] gespuis op; dit zei zy ons stilletjes, my by de hand drukken-
[2203] de, wy geleide de Nonnetjes na de kamer daar wy haar ieder
[2204] een stoof met vuur dede geven, en ordonneerde de Waardin
[2205] voor haar alle achting te hebben, dewyl het van onze kennis-
[2206] se waren, zulks was genoeg om haar te doen zwygen, men
[2207] diste ons heerlyk op, in patryzen en snippen, de welke in
[2208] dat land in overvloed zyn, wy dronken ook niet minder een
[2209] glaasje; eindelyk gonge onze Nonnetjes, eerst na bed, ver-
[2210] zoekende dat wy voor een moment uit de kamer wilde gaan
[2211] op dat zy de vloon die zy in hare hembde gevoelde met
[2212] gemak mogte vangen, het welk wy deden maar de Graaf+
[2213] alias munnik, niet kunnende dulden, liep de trappen wel+
[2214] gaauw weder op, kykende door het sleutel gat zag hy de
[2215] jonge Non moeder nakent, zoekende in haar hembt de 2195 *voor geen klyn gerugje vervaart* - staan voor niets 2200 *op snapte* - opslokte 2212 *de Graaf alias munnik* - lees: Baron 2213 *niet kunnende dulden* - geen geduld kon opbrengen

+ *voor geen klyn gerugje vervaart* - staan voor niets
+ *op snapte* - opslokte
+ *de Graaf alias munnik* - lees: Baron
+ *niet kunnende dulden* - geen geduld kon opbrengen

[2216] vloojen die daar als mut in waren, hy quam my roepen op[++]
[2217] dat ik daar ook deel aan mogt hebben, doch ingenoomen
[2218] met een genegentheid voor de waardin dat een jonge vrouw
[2219] van twe en twintig jaar was, zeer fraai en wel besneden, zo
[2220] had ik daar juist geen groote trek toe, evenwel om hem te
[2221] vergenoegen, zo deed ik zulks, en moet bekenne dat het een
[2222] schoon lighaam van een vrouws persoon was, ik wenste myn
[2223] Confrater veel vermaak met haar, en gong na om laag: hy zei
[2224] my in het bene gaan, dat d'oude Non niet had wille toe
[2225] staan, dat hy van de jonge Non de minste gunst zouw genie-
[2226] ten voor en al eer zy eerst een bert had gehad, voegende
[2227] daar by dat hem zulks eizelyk tegen stond: zeit gy dwaas
[2228] antwoorde ik by nacht zyn alle katte graauw, bont is bont
[2229] en ruig is ruig, verbeeld u dat het de jonge Non is, daar mede
[2230] scheide ik van hem af en ging na de waardin, die zich gereed
[2231] maakte om na bed te gaan, en alles tot de minnestryd gereed
[2232] te maken, daar niet veel tyd toe van noden was, in het voor-
[2233] by gaan zach ik onze Pater Capucyn die zyn handen in de
[2234] boezem van de meid had, en met malkanderen over een
[2235] quamen, om ook t'zame te koojen, gelyk zy deede, zo dat
[2236] alles daar gebaart was, de Baron alias munnik dubbel deel[+]
[2237] hebbende; ik wierd van myn waardinnetje zeer aangenaam
[2238] omhelst doch my verbelende dat ik d'eerste niet en was aan
[2239] wien zy die gunst toestont, maar aan alle reizigers die daar
[2240] een drie gulde aan wilde wagen, deed my zulks veel minder
[2241] achting voor haar hebben, niet te min, deed ik myn zaken
[2242] na behoren, waar in zy toonde meerder vuur en beweging als
[2243] ik zelfs te hebben, ja weinigh scheelde het of het merretje
[2244] smeet my uit den zadel, maar in het beste van ons spel, wierd
[2245] 'er met groot gedruis aan de deur geklopt, iemand roepende
[2246] in de fransche taal voor den henker doet de deur open of ik[+]
[2247] loop die met de voeten op, ik steeg uit den zadel myn waar-
[2248] dinnetje met een bevende stem my zeggende och! daar is
[2249] myn dronke beest van een man, ik had hem van nacht niet
[2250] t'huis verwacht neemt gaauw uw kleeren en gaat na uw
[2251] kamer, ik liet my niet lang bidden, maar in het opkomen
[2252] van de trap iemand vindende die de voorrang met my be-
[2253] disputeerde, stieten wy den een den ander, maar ik de sterk-
[2254] ste zynde hoorde ik dat hy met zyn mond de trappen kuste, 2216 *vloojen* - vlooien als ww., ook: coïteren 2216 *als mut* - in groten getale 2236 *gebaart* - verm. gepaart, in paren 2246 *voor den henker* - voor de duivel

+ *vloojen* - vlooien als ww., ook: coïteren
+ *als mut* - in groten getale
+ *gebaart* - verm. gepaart, in paren
+ *voor den henker* - voor de duivel

[2255] ik verloor onderweeg, myn kouzen en schoenen, doch raak-
[2256] te evenwel aan de kamer deur, roepende, oh vriend doet
[2257] gaauw open, of ik ben verlooren! weinich scheelde het, of ik
[2258] was op het til geknapt. De Baron stont tusschen zyn twee
[2259] Nonne van daan, en deed de deur open, wanneer die geen
[2260] dewelke den opgangh van de trap met my bedisputeert had,
[2261] ook binne quam, hetwelk den goede vader Capucyn was, die
[2262] als een run bloede, hebbende twee tandens uyt zyn mond+
[2263] gevallen, en zyn lippen waaren als kuszens. De oude Non
[2264] zulks horende meende zich te bepissen van laggen, zeggende
[2265] die Eerwaardige moest jong vlees hebben, maar had, hy zyn
[2266] Eerwaardigheid in onze Nonnelykheid geplaast zo zouw hy
[2267] zo niet gebeten zyn geworden, want ik heb geen tanden
[2268] meer; daar op schaterde zy weer van laggen, dat de Capu-
[2269] cyner munnik razende dol meende te maaken, tot alle
[2270] geluk had de Baron eeu vuurslag dies stak hy licht op, en lei++
[2271] een doek met brandewyn op de mont van dien goede pater
[2272] die onder zyn kermen dus uitvoer. Elendige als ik ben, om
[2273] eens in de tien jaren dat ik van myn grond ben geweest,
[2274] moest ik zo elendich te pal komen? welke woorden van de+
[2275] Nonne gehoord zynde, uitschaterde in laggen, zeggende, dan
[2276] is het geen wonder zo gy de weg niet weet te vinden en uw
[2277] bek aan stuk valt, wacht nu noch eens tien jaren, en dan
[2278] weer van uw grond gaande, zo kunt gy met eere den hals wel
[2279] breken; het laggen zou by ons niet op gehouden hebben,
[2280] indien wy om laag niet een eiselyk geschreeuw hadden ge-
[2281] hoord, de waard zyn vrouw by de haren van het bed haalen-
[2282] de dewelke moord en brand en om hulp schreeuwde, maar
[2283] wy vonde niet geraatzaam, ons met die stryd te bemoeyen,
[2284] in tegendeel zo dede wy ons kamer wel van binnen toe, ons
[2285] in staat stellende van des noots zynde, zich wel te verdedi-+
[2286] gen. Maar na dat het een quartier uurs geduurt had scheen
[2287] het dat alles in een diepe slaap raakte, wanneer ik het licht
[2288] nam, en myn dege onder den arm, het goed dat ik had aan
[2289] de trap late vallen stilletjes gong halen; de Baron voegde zich
[2290] weer in het bed tusschen zyn twee Nonnen, ik in het myne
[2291] maar de Capucyn had genoech te doen, met zyn mont gesta-
[2292] dig met brandewyn te wassen. Nauwelyks waren wy een 2262 *run* - lees: rund 2270 *eeu* - lees: een 2270 *vuurslag* - stalen werktuigje om vonken uit een vuursteen te slaan 2274 *te pal komen* - in moeilijkheden raken 2285 *van des noots zynde* - als het nodig zou zijn

+ *run* - lees: rund
+ *eeu* - lees: een
+ *vuurslag* - stalen werktuigje om vonken uit een vuursteen te slaan
+ *te pal komen* - in moeilijkheden raken
+ *van des noots zynde* - als het nodig zou zijn

[2293] weinig in rust, of de schuitevoerder quam ons oproepen, om
[2294] te vertrekken, wy klede ons alle aan, het morgen onbyt en
[2295] provisie in de schuit genomen hebbende, betaalde wy het
[2296] gelag en voeren heen, doch indien ik hier het verwyt dat de
[2297] Capucyner munnik in de schuit zynde aan de Nonne deed,
[2298] en de Nonne weer aan zyn Order, zo had ik wel een hele+
[2299] foliant nodig; ik zal alleen maar zegge, dat de woorden zo+
[2300] hoog liepen dat d'oude Non, de Capucyner munnik in het
[2301] gezicht vloog, en hem elendig toestelde, waar na wy rust
[2302] hadden; wederom 's nagts aan een herreberg komende, gaf
[2303] de Baron my de jonge Non over, zeggende dat hy nooit zo
[2304] veel vermaak had gehad, als met die oude Non, die van
[2305] vreugde op het minste spronkje dat zy van het minne vuur
[2306] gevoelde bezweek, ik was zeer verheugt dat hy zodanige
[2307] verkiezing deed, want schoon ik wel eens nieuwsgierig was,
[2308] te weten, hoe zich zo een oude totebel mogt houwen, wan-
[2309] neer ze op haar verroeste rooster, een ent worst krygt zo
[2310] wilde ik evenwel niet gebonden zyn, met haar den dans te
[2311] moeten doen, en op die wys vervorderde wy onze reis tot
[2312] Nantes in Bretagne, een Provincie aan Vrankrijk toebeho-
[2313] rende alwaar wy van malkanderen afscheid namen; de
[2314] Nonne ons haar klooster genoemt hebbende, dat twee uuren
[2315] buiten de stad was, zo beloofde wy haar te komen zien, de
[2316] Capucyner monnik smeekte ons, alles wat voorgevallen was
[2317] geheim te willen houden, dat hy voor zou geven in zyn
[2318] klooster komende van de struikrovers zo te zyn mishandelt
[2319] geweest. De Nonne maakte ook de vrede met hem, het welk
[2320] zy den een voor den ander om eers halve niet voor by kon-
[2321] nen. Wy vernamen na de beste herreberg daar wy gongen
[2322] logeren, maar ik moet zeggen dat de schaar daar wel mogt+
[2323] uithangen, in plaats, van dat men die herreberg de kleine
[2324] stal noemde, wy vonden daar verscheide arme Fransche
[2325] Ridders, die met het kruis van S. Louïs pronkende, geen+
[2326] duit in haar zak hadden, maar wel zemelen in haar buik, zy
[2327] wisten, ons ziende, wel van gelt voorzien niet weinig te

\+ *Order* - orde
\+ *foliant* - groot formaat boek
\+ *de schaar... uithangen* - als de schaar ergens uithangt, betekent dat dat men gesneden, opgelicht wordt
\+ *kruis van S. Louïs* - het kruis van Lodewijk IX, de kruisvaarder. Hier wordt waarschijnlijk gedoeld op de zgn. orde der Maltezer ridders, oorspr. uit de tijd der kruistochten, maar ook later voortbestaand.
De Maltezer ridders voerden een zilveren kruis in het wapen.
Tevens wordt verwezen naar het muntstuk louis.

[2328] strelen. Alle morgen hadden wy 'er een stuk of vier die ons
[2329] quamen groeten, haar dienst op offerende, om ons alles dat
[2330] het fraaiste daar was te laten zien, als mede ons, in de voor-
[2331] naamste gezelschappen in te leiden, 't geen wy beleefdelyk
[2332] aannamen, en tot erkentenis haar het middagmaal gaven, het
[2333] was een plaizier die arme uit gehongerde Ridders te zien
[2334] eten, men hoorde haar over de gansche maaltyd geen een
[2335] woord spreken. Doch wy vonden in die stad weinig liefheb-
[2336] bers van spelen, het geen ons deed besluiten met d'eerste
[2337] gelegentheid na Holland over te steken, te meer dewyl de
[2338] Vrouwelyke secte aldaar, ons niet veel behaagde, want
[2339] schoon zy redelyk fraai zyn, zo zyn zy oplopent van bloed,+
[2340] dat wanneer het minste in haar hooft van wyn of andere
[2341] drank hebben, geen zwarigheid zoude make om iemant met
[2342] een mes verradelinks te keer te gaan, welke faut, men gene-
[2343] ralyk zo mannen als vrouwen van die natie, toe schryft, wy
[2344] maakte accoord met een schipper die zout quam laden, en
[2345] te Middelburg in Zeland moest lossen. De wind voordelig
[2346] wajende, gonge wy scheep, en waren zonder het minste
[2347] perykel op zee uit te staan, in veertien dage te Middelburgh,
[2348] alleen hadde wy op de reis een loze allarm gehad, want eer
[2349] dat wy in het Canaal liepen, had de schipper een matroos
[2350] boven in de mast doen klimmen, dewelke riep dat hy twee
[2351] schepen zag, die koers op ons maakte en dat hy niet en twy-
[2352] felde of het waren Turken, met eene was het allarm over+
[2353] het gansche schip, men haalde al de zeilen by die men maar
[2354] krygen kon, de nagt aan komende gongen wy op die wys
[2355] koers, 's anderen daags, wierden 'er die schepen niet meer
[2356] gezien. Wy hadden zo dra onze voeten niet aan land of ons
[2357] docht een heel aangenamer reuk van lucht te ruiken, en
[2358] spronge van blyschap op, uit Vrankryk verlost te zyn, wy
[2359] telden doen eens wat ons zuiver capitaal was, dat wy bevon-
[2360] den te zyn, twintig duizent gulden het welk een onnoemlyk
[2361] capitaal voor ons dagt te zyn, zo verbeelde wy ons dat wy
[2362] binne korten tyd groote Heren zoude zyn, en koets en paar-
[2363] den houwen. Ik schreef aanstonts na Amsterdam, aan myn
[2364] bruinetje, haar tyding gevende dat ik in Middelburg was, en
[2365] haast te Amsterdam meende te zyn, maar schoon ik reets
[2366] twee a drie brieven had gekregen zo vernam ik geen de
[2367] minste tyding, het geen my deed denken, dat zy zekerlyk

\+ *oplopent van bloed* - driftig
\+ *Turken* - Turkse zeerovers

[2368] dood zoude moete zyn. Na eenige tyd uitgerust te hebben
[2369] gonge wy buiten Middelburg wandelen, daar wy twee
[2370] Zeeuwse boerinnetjes vonden, die ons zo fraai in het oog
[2371] geleeken, dat wy ons niet onthouden konden van haar voor
[2372] te slaan of zy met ons een nagje uit haar kleeren wilde gaan,
[2373] zy sloegen de koop toe, op die conditie, dat wy in hare
[2374] huizen, zoude komen hare mannen in zee zynde, om te
[2375] visschen het geen wy deden. Men at en dronk daar, van het
[2376] geen zy hadden, waarna wy te kooi gongen schoon het noch
[2377] klaar ligten dag was, ieder by de zyne, en in een byzonder
[2378] huis, maar de mannen eerder als de vrouwen gedocht had-
[2379] den t'huis komende, de voor deur toe vindende quamen van
[2380] agteren in, vonden ons in de armen van hare Vrouwen in een
[2381] diepe slaap rusten. Zy maakte geen het minste gewagh, maar
[2382] eenige boere van haar buuren gehaalt hebbende, quamen zy
[2383] wederom, en ik zach my in een ogenblik van vyf ses van die
[2384] vlegels gegrepen, die my alles wat ik aan het lyf had, aan
[2385] stukken rukte, en handen en voeten bonden, het zelfde ge-
[2386] schiede aan de Baron alias monnik, hoewel wy doe die titels
[2387] niet meer en namen, onderwyle dat die arme Vrouwtjes haar
[2388] de hairen uit haar hoofden trokken en een gekerm maakte,
[2389] dat men het een quartier uurs ver zou kunnen gehoord heb-
[2390] ben, wat straf dat zy van haar wrede mannen ontfangen hebben,
[2391] is my onbewust, maar wy wierden met ons beide aan de zeekant
[2392] gebragt daar zy twe palen in de grond sloegen, en ons daar aan
[2393] bonden, waar na zy met ende van touwen ons bont en blaauw
[2394] sloegen onze klederen aan de voet van de paal leggende; ik kon
[2395] die smert niet uitstaan zonder styf van myn zelfs te blyven, ja
[2396] zonder de minste kennis. Eindelyk wederom een weinig beko-
[2397] men zynde zei ik tegen de Baron, wy staan hier aardig te pron-
[2398] ken, ja, zi hy, de Zeeuwen hebben zo doende koddige vuurba-
[2399] ken, quamen 'er nu wat barmhertige Vrouwluiden, die ons hier
[2400] van daan verlosten; een ogenblik daar na zagen wy een Rotter-
[2401] dammer schuit, wy schreeuwde wat wy schreeuwen konnen.
[2402] De schipper liet zyn anker vallen, maar hy kon aan de wal niet
[2403] komen doch twe varends gezellen kleden haar nakent uit, en
[2404] zwommen na ons toe, en verlosten ons; zy vroegen ons te ver-
[2405] geefs wie ons zo mishandelt had, wy droegen wel zorg, van de
[2406] regte oorzaak daar van te melden, alleen zei wy dat het moed-
[2407] willige Engelsche matrozen waren geweest, waar op d'andere
[2408] weer na haar schip zwommen, wy bedankte haar met d'uiterste
[2409] harts betuiginge, en indien wy geweten hadden, dat die boeren
[2410] ons geld niet hadden genomen, gelyk wy daar na bevonden, zo

zouden wy haar een goede vereering gegeven hebben. Wy kle-
den ons aan, schoon het vel ons van het lighaam was gescheurd,
een zeker instrument dat oorzaak van onze onheile was zodanig
mishandelt, dat wy meende dezelve nooit meer te zullen
kunnen gebruiken, wy ginge langs het strand, tot dat wy uit
het gezigt van die boeren haar woning waren, wanner wy
wederom de weg van Middelburg, zogten, die gevonden
hebbende quamen wy in het donker in onze herreberg, eer-
der na doden als levende menschen gelykende, wy gongen
na onze kamer, latende oly en wyn komen, waar mede wy
onze quetzuren waste, het zelve agt dage gecontinueert heb-
bende, bevonden wy ons in staat om de reis na Rotterdam
aan te nemen; wy huurden een schuit voor ons alleen, ver-
vloekende die boeren, ja al de Zeeuwen, schoon die aan ons
ongeval onschuldig waren. Eindelyk wy quamen te Rotter-
dam gelukkig aan land, ik zwoer by myn zelfs dat nooit
Vrouwsperzoon hoe schoon zy ook weze mogt, my zou be-
koren, dewyl zy oorzaak van al myn ongelukken waren, wy
gonge in plaats van in een herreberg aan het huis van een
voornaam Chirurgein, die wy om een kamer vroegen, het
welke hy ons geerne vergunde, zich inhelende dat wy een
heel andere ziekte hadden, wy openbaarde hem alles waar
op hy zyn konst aan ons te werk stelde en binne zes weke
tyd weder herstelde zonder het minste letzel te hebben. Wy
beloonde hem rykelyk, en vertrokke na Amsterdam, daar ik
zeer verlangde om te zyn, alleen om tyding van myn
bruinetje te hebben, maar zo gaauw had ik myn voeten niet
binnen de poort gezet, of d'eerste die ik te gemoet quam,
was de vent die my de Chaize had verhuurt, doen ik daar
mede na Parys was vertrokken, zonder hem daar kennis van
te geven, hy had my als een gaauwdief in de couranten laten
zetten, zo dat, my nu vindende, die prys niet wilde laten
glippen. Ik zei hem geen gerugt te maken, dat wy met hem
aan zyn huis zoude gaan, en rykelyk betalen, hy liet zich ge-
zeggen, en ik hiel myn woord hem gevende vyf hondert gul-
dens aan goud, waar voor hy my bedankte, zeggende op die
voet altyd wel chaizes te willen verhueren. Ik had aan onze
Baron zo veel opgegeven aan myn Bruinetje dat hy van be-
geerte brande van haar te zien, ons goed latende kruien na
de kamer daar ik haar had gelaten hoorde ik van de bueren,
dat zy na myn vertrek met een Italiaander had huisgehou-
den, waar by zy twe kinderen had gehad, en met hem te
scheep, na zyn land was vertrokken, zo dat wy genootzaakt

waren, in een voornaame herreberg te gaan logeren, tot dat wy andere gelegentheid vonden. Na een dag a twe uit gerust te hebben, vernam ik dat myn moeder van een ziekte ge-+ storve was, die ik niet goed vinde hier aan te halen, maar dezelve is in Spanje zeer gemeen, myn Ooms hadden al haar goed om myn deugt, en myn moeders deugt aan de Armen huizen gemaakt, ik stae toe dat het een heerlyke zaak is, zodanige huizen te bedenken, maar dat men ieder een te kort doet en dan meent den Hemel te kopen, met zyn goed aan de armen te maken dat weet ik niet of juist, in d'andere wereld, wel opgenomen zal worden. Altyd ik was hier in myn mening niet weinig bedrogen; wy lieten dan gelyk ik reets heb gezegt de naam van Baron en Graaf varen, maar ik liet my na het voorbeeld van meer anderen, dewelke wanneer enig geld gewonnen hebben zich verhelen dat haar eige naam haar tot een schande strekt, schoon eerlyke ouders hebben gehad, noemen de Heer van drie spykers, voorgevende dat myn Hofstede in Gelderland lei. Myn Confrater liet zich noemen, de Heer van Vergezigt, zich verbelend dat hem die naam met regt toe quam om dat doen hy van de boere in Zeland, aan een paal gebonden was geweest, een ver gezigt genoeg had. Ik gong met hem door Amsterdam om alles te laten zien, op een saterdag met hem op de Keizers graft wandelende, deed ik hem opmerken de schone gebouwen die daar zyn, maar hy antwoorde, het is jammer dat aan zulke schoone huizen, zulke lelyke uit hang borden zyn, waar zyn die vroeg ik, ik zie 'er geen, ziet dan eens vervorderde hy, al die dienstmeiden op die hoge stoepe, de vloer agter uit dwylende, een uur in haar agterste laten zien, ik heb met aandagt opgemerkt dat van tien geen een, een broek aan hebben, en schoone beschilderde, en bestruifde hemden laten zien zonder te spreken van het andere dat men makkelyk kan zien, dit zeggende, waren wy 'er voor een die bemerkende dat wy haar onder de rokken keken 'er een uit haar stink roer liet vliegen, als of het een kanon+ schoot was geweest, vergezelschapt met een yselyke stank, het geen de Heer Vergezigt nootzaakte van te zeggen, wat vervloekten stank is dat, dat is de reuk van het Moffenland, antwoorden zy, en zulks is om dat wy met de zwoorden van spek worden groot gemaakt, dan zyn wy hier gekke

+ *ziekte... in Spanje zeer gemeen* - Spaanse pokken, syfilis
+ *roer* - geweer

[2494] menschen zei ik, dat wy de Moffen en Moffinnen tot heren
[2495] en juffrouwen maken, dewyl zy ons land, door haar vieze
[2496] reuk vergiftigen. Verder gaande kon ik, het niet verdouwen,
[2497] dat hy my had gezegt, dat het jammer was, dat aan zulke
[2498] gebouwen slegte uithang borde waren, waarom ik hem
[2499] vroeg, of hy niet wel meisjes had zien dwylen, die een ziek
[2500] mensch levendig zouden maken. Ook al zei hy, ik heb 'er ge-
[2501] zien met rooije kousjes aan die de vloer sylde maar dat stont+
[2502] haar zo knaphandig ter hand dat men wel kon zien, dat zy
[2503] wat anders beter zouden behandelen, haar blote billen op
[2504] die wys vertonende, zouw ik oordelen dat het gene zy laten
[2505] zien, zekerlyk te huur was; daar kan ik u niet van zegge zei
[2506] ik, maar die meisjes kunnen in de hitte geen broeken aan
[2507] velen, te meer dewyl 'er onder zyn, die haar heeren moeten
[2508] ten dienst staan die geen verhindering willen velen, niet te
[2509] min willen de vrouwen dat zy de vloer schrobben. Hy+
[2510] verzogt my, ook hem in enige mothuizen te brengen, maar
[2511] ik antwoorde hem dat die uit geroeid waren, doch dat ik
[2512] hem in eerlyke huizen of die daar voor te boek stonden
[2513] zouw brengen daar men geryft kon worden voor zyn geld.
[2514] Hy was niet weinig verwondert, wanneer ik aan een huis, dat
[2515] uiterlyk scheen van eerlyke luiden bewoont te worden, bel-
[2516] de, de deur door een meid open gedaan zynde, wierde wy in
[2517] een achter kamer gebrogt, die op een thnin uitzag, heerlyk+
[2518] gemubleert, wel ik denk immers niet zei hy my, dat hier iets
[2519] te doen is? zekerlyk wel antwoorde ik, met eene quam ma-
[2520] maatje voor den dag springen, met een hangende japon,
[2521] diamante om haar hals, uitgedorst als een van de rykste
[2522] vrouwen, vragende wat 'er van de Heren haar dienst was? ik
[2523] die wel wist hoe de zaken toegingen, zei Mama wy wouden
[2524] wel een Juffertje hebben, aanstonts myn kinderen ant-
[2525] woorde zy, ik heb 'er aan de hand, die maar engel achtig+
[2526] zyn, daar en boven kunt gy in alle gerustigheid te werk gaan,
[2527] gy zyt hier in een eerlyk huis, en hier komen niet als fat-
[2528] zoenlyke Heren, maar gelyk gy weet vervolgde zy, de prys
[2529] is een ducaatje, daar hebt gy een meisje voor tot u dienst,
[2530] en een flesje wyn, dat gy dan daar bove commandeert moet
[2531] gy meer betalen, en de meid, gelyk gy weet krygt een stui-

+ *sylde* - verm. dweilen
+ *Hy verzogt my...* (r 2590) *als de lippen* - verwijzing naar *Lazarillo de Tormes*; vgl. inleiding p. 28 en noot 24 aldaar.
+ *thnin* - lees: thuin
+ *maar* - absoluut

[2532] vertje; wy zien daar zo na niet op zei ik, laat ons maar wat+
[2533] goets halen met eenen wierd de myd, uitgezonden, die aan
[2534] de naaste schoenlapper de order van haar Juffer overgaf. De+
[2535] meid zo gaauw weer om zien komende, zei ik meisje daar
[2536] hebt gy al gauw geweest, myn Heer antwoorde zei, ik heb de
[2537] schoenlapper gezegt, wat voor Juffrouwen hy halen moet,
[2538] dat volk zyn nu groote Heren, en winnen zo veel geld als zy
[2539] willen, want handelen niet als in die makelary, en een meisje
[2540] die geerne een stuivertje onder de man verdienen wil, hoeft
[2541] maar by een schoenlapper te gaan, en zegge waar zy woont,
[2542] hem belovende wel te belonen, zo zal zy niet lang op stok
[2543] zitten. Wy vertoefde niet lang of daar quamen twe zoete
[2544] Engeltjes daar de Heer Vergezigt 'er een van na zyn zin uit-
[2545] koos, dewyl ik hem die eer liet als zynde in myn geboorte-
[2546] plaats en hy een vreemdeling, na een weinig gepraat gelaggen
[2547] en gestoeit te hebben, wierd ons voor ieder een kamertje
[2548] aangeweze, daar niet anders als een rust bed, een tafel en
[2549] twe stoelen op waren, na dat wy daar met die huur
[2550] merretjes geweest hadden, gongen wy in den thuin wande-
[2551] len, geen schaamte hebbende of andere die om het zelfde
[2552] oogmerk daar quamen, ons zagen, of niet, wy hoorde de
[2553] bel al dikwils gaan, het geen dan weder klanten waren. Den
[2554] avond gekomen zynde, zo quam Mamaatje by ons, vragende
[2555] of wy wel vergenoegt waren? waar op wy ja antwoorden,
[2556] ons verder vragende of wy het avondmaal daar wilde hou-
[2557] den, en met het gezelschap dat 'er in huis mogt wezen eeten,
[2558] dat zulks door een Heer die nieuwsgierig was om te weten,
[2559] wie 'er al wezen wierd voorgesteld, als zynde alle menschen
[2560] die om het zelfde doelwit te bereiken daar waren, voegende
[2561] daar by, dat zy dezelve vraag, aan alle d'anderen al had ge-
[2562] daan, zie zulks toegestemt hadden. Wy antwoorden haar,
[2563] dat wy daar ook mede te vrede waren, waar op zy hene gong
[2564] zeggende gy zult Koninglyk getracteert worde, en niet meer
[2565] als drie gulden voor ieder hooft betalen; het uur van de
[2566] maaltyd gekomen zynde wierden wy door de meid geroe-
[2567] pen, en gebrogt in een grote zaal daar een tafel heerlyk toe-
[2568] bereid was, maar weinig scheelden het of in plaats van vro-
[2569] lyk te wezen, zouw het op een bedroeft Treurspel hebben
[2570] uitgedraaid, want het gansche gezelschap in de zaal zynde
[2571] zach men de aangezigte aanstonts veranderen en als doden

+ *na* - precies
+ *schoenlapper* - ook: iemand van gering aanzien

besterven, den een vond daar zyn suster met een figuur,+
de twede zyn vrouw, de derde zyn beloofde bruid, ieder
een, geen andere woorden, kunnende uitbrengen als te zeg-
gen, had ik gedogt u hier te vinden, en ik u antwoorden
den andere tot haar verschoning, maar wat raad? men over-
lei dat het beste was, stil te zwygen, dewyl de faut aan
weerskante was, wy waren allenig van berisping vry, niet te
minder was de broeder van d'eene Juffer daar tegenwoor-
dig, en die gene die ik gebruikt had, haar man, maar de man
kon zyn vrouw niet beschuldigen, omdat hy zelfs met een
hoertje aan zyn zeide was: gaat het hier op die wys toe, zei
de Heer Verziende zo hoeft men niet te vragen waar de
huishoudens van geruineert worden, en de publique hoeren
zyn ongelukkig dewyl eerlyke burger dochters en eerlyke
vrouwe of die daar dan voor gaan zulks beginnen waar te
nemen, schoon 'er heerlyk eten was, en kostelyke wyn, was
'er evenwel weining vreugt, men zach een schaamte op
ieders wezen, en het laggen dat men deed gong niet verder
als de lippen, maar zulks was voor ons, die daar by niet
geinteresseert waren, een zeer aardige Comedie en Mamaatje
had wel gewilt, ieder in het particulier gelyk zy gewent was
te doen, gehouden te hebben als al het gezelschap by mal-
kanderen te roepen, want het gezelschap gescheiden zynde,
zo hoorde wy enige dage daar na, dat 'er zodanige disputen,
en processen uit waren voortgekomen, dat Mamatjes huis
bekent geworden zynde, voor zonne opgang had moeten
verhuizen, uit vrees van in de groote Kooi te geraken, wy
konnen ons niet onthouden, van weke lang daar na wan-
neer wy daar van quamen te spreken, over dat voorval te
laggen, maar ons gelt dagelyks beginnende te verminderen,
zonder dat daar iets by quam, namen wy voor ons oude
handwerk weer aan te vangen, het welk het spelen was, en
wel voornamentlyk op alle vreemdelingen te passen, om die
in ons net te krygen, waarom wy dikwils een reisje heen en
weer na Uitrecht dede, na den Haag, na Leiden, om
gelegentheid te vinden van met vreemde Heeren in de schui-
ten of postwagens kennis te maken, die wy alle in onze
herreberg brogten, en wanneer wy 'er kregen die tot spelen
gezint waren, die plukte wy zodanig, dat 'er naauwlyks zo
veel overig bleef, dat hy zyn gelag kon betalen, dog daar

+ *figuur* - persoon

[2612] stonden wy altyd by den hospes voor in, die ons van d'ande-
[2613] re kant weder de hand bood. Maar gelyk zodanige manier
[2614] van leven niet altyd duren kan, zonder dat het geluk draaid,
[2615] zo gebeurde het dat wy op zekere tyd, menende vreemde-
[2616] lingen en onwetende voor te hebben, zodanig in onze menig+
[2617] bedrogen waren, dat wy op eene avond meer als tien duizent
[2618] gulden verloren, en in die week het resterende van ons
[2619] capitaal. Daar en boven wierden wy zo bekent, dat niemand
[2620] meer met ons te doen wilde hebben. Alleen was ons nog
[2621] overig duizent gulden, het geen ons noodzaakte onze knechts
[2622] heen te zende. De Heer Vergezicht stelde my voor met hem
[2623] na Duitschland te gaan, waar toe ik niet besluiten kon, my
[2624] verbelende dat het genoeg was, om ongelukkig te zyn, in
[2625] vreemde landen te wezen, zo dat wy van malkanderen schei-
[2626] de, hy zyn reis na Duitschland nemende, zonder dat ik ooit de
[2627] minste tyding van hem heb gehoord, ik nam in een klein
[2628] kroegje myn intrek, daar ik gelegentheid vond, van dikwils
[2629] met de kaart vry gelag te winnen, op die wys my zeer zober-
[2630] lyk generende. Doch evenwel behield ik al myn kleren en+
[2631] linnen, het geen my nog eenig aanzien gaf, eindelyk het
[2632] geluk my nog niet geheel willende verlaten. By geval te
[2633] Uitrecht zynde in een herreberg, raakte ik met een Duitsche
[2634] Baron aan het spelen, en wist het zo wel te draaijen, dat ik
[2635] hem vyf duizent gulden aan goud af won, en zyn goud hor-
[2636] logie. Ik beloofde hem 's anderen daags revensie te geven,
[2637] maar ik vertrok met d'eerste schuit na Amsterdam, veranderende
[2638] aanstonts van herreberg; ik had myn oog laten vallen op een
[2639] jong weeuwtje, die ik wist dat ook wel een duizent gulden
[2640] of zes had, zo dat ik voornam acces by haar te verzoeken,+
[2641] het welk zy my toestond. Op zekere dag met haar na Haar-
[2642] lem reidende, had ik het ongeluk van onderweeg, twee
[2643] varens gezellen te vinden, die ook ieder op een chaize zaten,
[2644] dewelke dicht by ons zynde, zeide jonker stapt of, dat
[2645] hoertje moeten wy hebben, zodanige woorden gelyk men
[2646] wel denken kan, mishaagde my zeer, en niet minder aan
[2647] myn engeltje die nevens myn zyde zat, dewelke haar toe-
[2648] voegde, wel keerels wat schelt gy een eerlyk vrouwsperzoon,
[2649] nooit hebt gy onder myn oogen geweest, kom kom, wat
[2650] gaauw hervatte zy, d'Oostinjes vaars zyn niet gewoon, zo
[2651] veel woorden te gebruiken. Dit zeggende gaf my 'er een, een

+ *menig* - lees: mening
+ *generende* - in het levensonderhoud voorziende
+ *acces... verzoeken* - verzoeken of zij met hem om wilde gaan

[2652] slag met zyn sweep tusschen myn hals en nek, dat ik niet
[2653] wist waar ik bleef, het welk my zo tooring maakte dat ik+
[2654] met de degen in de vuist van de Chaize sprong, maar
[2655] d'andere waren alzo gaauw op de weg, onderwyle dat ik
[2656] tegen den eene stiet, die zich met zyn mes verweerde quam
[2657] den anderen van achteren en gaf my op de regter koon een
[2658] weinig lager als het oog tot de kin toe, met zyn mes een
[2659] snee dat men 'er wel een duim in zoude gelegt hebben, myn
[2660] liefje viel van schrik op de Chaize van haar zelfs; zo draa ik
[2661] zulks gewaar wierd, had ik geen kragte meer, maar viel voor
[2662] dood neer, d'ander zoude my met myn eige dege door sto-
[2663] ken hebben zo als ik daar na hoorde van een boerin die in
[2664] het land zynde alles had gezien, indien zyn makker hem
[2665] daar in niet had belet, zeggende laat ons maar hene reiden
[2666] den hond heeft genoeg. Na langen tyd in het zand gerold te
[2667] hebben en veel bloed verloren, quam ik weder by my zelfs
[2668] en had de kragte noch van op de Chaize te springen, myn
[2669] deusdoek met d'eene voor myn koon houdende, en reed zo+
[2670] gaauw het paard lopen kon na Haarlem daar ik voor d'eerste
[2671] herreberg bleef staan, maar doen viel ik met myn hooft voor
[2672] op de Chaize noch een gruwelyk gat in myn hooft, men
[2673] quam my te hulp, zo wel als myn beminde en ons op een
[2674] kamer gebrogt hebbende, liet men een voornaam Chirurgein
[2675] komen die my in weinige dage in staat stelde van met een
[2676] plyster op myn koon, uit te kunnen gaan; myn toekomende
[2677] huisvrouw, was zo van de schrik bevangen geweest, dat zy
[2678] meer als acht dagen het bed hield. Eindelyk wy vertrokken
[2679] weer na Amsterdam, te vergeefs te Haarlem onze klagte aan
[2680] het geregt in gegeven hebbende, dewelke wel alle devoiren+
[2681] aanwende om de misdadigers van dat leit in aprehenzie te++
[2682] krygen, doch te vergeefs. Ik zei by myn zelfs zo loont het
[2683] quaad eindelyk zyn meester, dit heb ik wel dubbelt en meer
[2684] van den hemel verdient, om kort te gaan zo besloten wy hoe
[2685] eerder hoe liever ons te laten aantekenen en te trouwen
[2686] gelyk wy deden, zonder veel gerugt te maken, voornemende
[2687] op zekere plaats een herreberg op te zetten, en een paar
[2688] mooje meisjes om klante te lokken daar by te huren; ik
[2689] zoude u die herreberg wel noemen, maar schoon ik genoech
[2690] bekent ben, wil ik dat niet doen.

\+ *tooring* - lees: toornig
\+ *deusdoek* - lees: neusdoek
\+ *alle devoiren aanwende* - alles in het werk stelde
\+ *leit* - leed
\+ *aprehenzie* - gevangenschap

Fig. 8: Tom is krankzinnig geworden en slijt zijn dagen in een gesticht. Sarah Bezoekt en beweent hem. (Derde staat.)

[2691] Wy begosten dan een eerlyk huisje te houden, myn vrouw
[2692] hield zich, als of zy het niet en zag als men eens een greepje
[2693] aan onze meisjes deed, en ik noch vry minder; in korte jaren
[2694] zagen wy ons tot wel gestelde luiden, maar weinig wist ik
[2695] dat myn vrouw, ook te huur gong, het welk my van een van
[2696] onze meisjes die ik bywylen wel eens een vriendschap deed
[2697] en zy aan my, gewaarschouwt wierd, het zelve maakte my
[2698] ontroerd, want ik beminde myn vrouw, en zei my ook, hoe-
[2699] wel nu tot jaren beginnende te komen, ik allenig sliep als
[2700] hebbende een grote kug, op dat myn vrouw om de waarheid
[2701] te zeggen weinig vermaak van my had; ik gong gemeenlyk
[2702] vroeg na bed, doch van de meid verwittigt zynde dat er alle
[2703] nagten een geile doffer by haar quam kooyen, en smorgens+
[2704] vroeg weer heene gong, zo stond ik s'nagts uit myn bed op,
[2705] en quam aan myn vrouws kamer, daar ik aanklopte zeggen-
[2706] de dat zy my open zouw doen, maar zy gaf my ten ant-
[2707] woord, dat zy warm tusschen de lakens leggende niet op
[2708] wilde staan, en dat om een verkouwentheid te krygen, dat
[2709] indien ik wat te zeggen had, dat kon bewaren tot dat het
[2710] dag was. Ik gong de gansche nagt in de toombank leggen, die+
[2711] regt over haar kamer deur was, my houdende als of ik weer
[2712] na myn bed gong, naauwelyks quam het krieken van den
[2713] dag aan, of ik hoorde de deur van myn vrouws kamer open
[2714] gaan, zy zeggende komt nu maar gaauw, en gaat de deur uit
[2715] daar is hier niemand, met een quam de springbock voor den
[2716] dag, en ik ook, zeggende, ey, bent gy die eerlyke vrouw die
[2717] zo veel op andere waardinne weet te zeggen, en uit te cyfe-
[2718] ren, waarom zy zulke goude kettingen om haar hals dragen:
[2719] nooit had ik dat van u gedogt, wel hangebast gaf zy my ten+
[2720] antwoord, ny gy in u jonge jaren al uw kruid en loot ver-+
[2721] schooten hebt meent gy, een vrouw te trouwen, om uw
[2722] luije bast daar by vet te mesten, en in geen ses maanden my
[2723] eens aanraaken, wat voor liefkozingen ik u bewys, ik rade u
[2724] maar stil te houden op en neer te gaan, eeten en drinken,
[2725] eens met u hard draver uit reien gaan, en dat eene gek of
[2726] den ander die aan het gat lappen gelyk als andere wyze
[2727] waarden doen, die het niet en scheelt wat haar vrouwen,
[2728] dogters of dienstmeiden doen, zo gy die party niet kiezen

\+ *doffer* - minnaar
\+ *toombank* - tapkast
\+ *hangebast* - eig. iemand die het verdient opgehangen te worden. Hier meer: schoft.
\+ *kruid en loot* - munitie

[2729] wil, zyt gy ongelukkig, want ik laat u handen en voeten bin-
[2730] den en smyt uw op een schip na Surname, daar ik u zo wel
[2731] zal recommanderen dat gy nooit weer zal komen; gaat gy
[2732] maar gerust heen myn heer vervolgde zy tegen haar geile
[2733] doffer te zeggen, en stoort u aan die knorhaan niet eens, en
[2734] daar mede gong hy de deur uit. Om u de waarheid te zeggen
[2735] t'zedert dat ik zo een veeg in myn koon had gekreegen, had
[2736] ik gansch geen lust tot vegten, daar en boven was ik nooit
[2737] een goed zoldaat geweest; ik wilde noch eenige woorden tegen
[2738] myn vrouw zeggen, maar zy vloog my in het haar en krabbelde
[2739] myn aangezigt, dat ik voor geen menschen dorst verschynen,
[2740] wat zouw ik doen, nu oudt zynde, daar en boven zo overtuigde
[2741] myn conscientie, dat myn quaad leven my al die plagen op den
[2742] hals haalde, zo dat ik my voor nam, gelyk meer andere waarden
[2743] deden en blinde man te spelen, het welk myn vrouw in een zeer
[2744] goet humeur bragts, my noemende niet als hartje Engel lief,
[2745] tapt eens een pintje wyn, allenig zynde zei zy tegens my, nu
[2746] toont gy een man van verstand te zyn, men moet, wil men
[2747] door de wereld komen, alles zo naauw niet onderzoeken, is
[2748] het niet beter dat ik met iets dat men u niet ontneemen kan
[2749] voor onze kindertjes geld win daar en boven myn zukkelaar
[2750] deugt gy 'er ommers niet meer toe, ny myn jongetje als gy
[2751] eens kunt spreek my aan, het is voor u ten besten, gy weet
[2752] wel myn gezuikerde paai wat ik zegge wil. Ik docht by my[++]
[2753] zelfs jouw slimme feeks, had ik geweete dat gy zo ligt van
[2754] agter quartier was, noit had ik u tot myn vrouw genoomen;
[2755] maar ik wagte my wel van myn gedagte aan haar te open-
[2756] baare, om dat ik wel wist, dat Griet myn weer braaf muil-
[2757] peeren zouw gegeeven hebben, ik liet het dies te meer om
[2758] dat ik kinderen by haar had en reets een huwbare dogter en
[2759] zoon begon te krygen, dog ik meende uit de gangen van
[2760] myn dogter te zien, dat zy noch vry ligter als haar moeder
[2761] zouw wezen, ik had al verscheide malen gezien, dat enigte
[2762] heeren, haar handen in haar boezem stekende, zy die zeer
[2763] flaauwelyk van haar weerden. Ik waarschouwde myn vrouw
[2764] maar ik kreeg ten antwoord, dat ik niet leide mogt dat de
[2765] zon in het water scheen, zo dat gedult myn enigen troost
[2766] was. Eenige tyd verlieper, dat ik myn dochter zeer bitter
[2767] zag weenen, en dat verscheide malen achter malkander, ik
[2768] vroeg haar te vergeefs wat haar scheelden? zy gaf my geen

\+ *gezuikerde* - lieve
\+ *paai* - oude man, ouwetje

antwoord, eindelyk het hoge woord quam 'er uit, en zei dat
zy vreesde met kint te zyn, ik dogt by my zelfs dat zou de
henker doen, Griet myn vrouw stelde zich als een dol
mensch aan, rukkende haar zelfs het haar uit het hooft,
zeggende zult gy een eerlyke moeder en een oude vader op
die wys kroonen, wat zullen de menschen zeggen? wel wie is
daar dogh de vader van? ja dat wist zy niet daar hadden 'er
zo veel aan gearbeid dat 'er het op geen half douzyn aan en
quam, zo dat wy genootzaakt wierden potje dek toe te
speelen. Enige dage verliepen 'er dat myn vrouw my zo
vriendelyk onthaalde dat ik 'er zelfs over verwondert was, ja
quam my snagts in myn bed vinden, en wist my zo te
streelen en zo gaande te maaken, dat ik blindelings in een
modder poel kroop. Eenige weken verliepen 'er dat myn
dogter op een agter kamer in ons huis kraamde. Wy stuurde
het kint zo stil wy konde, buiten de stad te minnen. Enige+
weeke na dat die storm voor by was, wierd ons op een
vroege morge stond, een gebakert jongetje t'huis gebrogt,
waar van myn zoon beschuldigt wierd vader te zyn, en
genootzaakt te houden, myn vrouw verloste ook van een
meisje, van dewelke ik na uitrekening dat ik met haar te
doen had gehad, of in conjunctie was getreeden, op verre na+
geen vader van kon wezen, de rekening meer als vyf maan-
den verschelende, zo dat 'er nu niet mankeert om een nesje
van eerlyke hoere en boeve uit te maaken als alleen dat myn
meid van my in de kraam komt op dat wy malkander niet
te verwyten hebben, en zo word by ons het spreekwoord
waar, dat de kinderen die van de Ouders met ondeugende
voetstappen worden voorgegaan zelden beter doen, en vroeg
of laat, het quaad zyn meester loont, het geen ik voor een
les aan alle Ligtemisse geef, en daar mede afbreke.

EINDE

\+ *te minnen* - uitbesteden aan een vrouw die de zorg voor het kind overneemt

\+ *in conjunctie was getreeden* - sexuele gemeenschap had gehad.

Bibliografie

De Amsterdamsche Lichtmis (circa 1731) *De Amsterdamsche Lichtmis*, *of Zoldaat van Fortuin*. *Inhoudende zyn Levensloop*, *vervult met oneindige*, *aardige*, *en vermakelyke Voorvallen*. Door hem zelfs in 't Licht gegeven. Gedrukt voor de Liefhebbers.
Berg, W. van den 1981 ‘Sara Burgerhart en haar derde stem.’ In: *Documentatieblad werkgroep 18e eeuw*, 1981, nr. 51-52, p. 151-207.
Blauw, H.M. de (1974-75) ‘Boekjes voor 't gemeen.’ In: *Spektator* 4 (1974-75), nr. 3, p. 93-111.
Blauw, H.M. de en C.W.M. van Hout (z.j.) ‘De 18e eeuwse leesbibliotheekcatalogie.’ In: *Populaire literatuur*, z. pl., z.j., p. 107-120.
Buisman, M.J. Fzn. 1960 *Populaire prozaschrijvers van 1600 tot 1815*. *Romans*, *novellen*, *verhalen*, *levensbeschrijvingen*, *arcadia's*, *sprookjes*. *Alphabetische naamlijst*. Met medew. van F.J. Dubiez. Amsterdam, [1960].
Buijnsters, P.J. 1971 *‘Sara Burgerhart’ en de ontwikkeling van de Nederlandse romanin de 18e eeuw*. Openbare les [...]. Groningen, 1971.
1978 ‘Libertijnse literatuur in Nederland gedurende de 18e... eeuw?’ In: *De nieuwe taalgids* 71 (1978), nr. 1, p. 50-59.
1980 E. Bekker - Wed. Ds. Wolff, en A. Deken. *Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart*. Naar de eerste druk van 1782 uitgeg. met inl. en aantekeningendoor P.J. Buijnsters. Den Haag, 1980.
Coulet, H. (1967-68) *Le roman jusqu'à la Révolution*. Paris, 1967-68. 2 dln.
[Gay, J.] 1894-1900 *Bibliographie des principaux ouvrages relatifs à l'amour*, *aux femmes*, *au marriage*. 4e ed. par. J. Lemonnyer. Rouen, etc., 1894-1900.
Gorp, H. van 1978 *Inleiding tot de picareske verhaalkunst of de wederwaardigheden van een anti-genre*. Groningen, [1978].
Greiner, W.F. 1969 *Studien zur Entstehung der englischen Romantheorie an der Wende zum 18. Jahrhundert*. Tübingen, 1969.
Grootes, E.K. 1982 ‘De bestudering van populaire literatuur uit de zeventiende eeuw.’ In: *Spektator* 12 (1982-83), nr. 1, p. 3-24.

Guillén, C. 1971 ‘Toward a Definition of the Picaresque.’ (1962). In: idem, *Literature as system*. *Essays toward the theory of literary history*. Princeton, 1971. p. 71-107.
Heestermans 1980 *Erotisch woordenboek*. Samengest. door H. Heestermans, P. van Sterkenburg, J. van der Voort van der Kleij. Utrecht, etc., [1980].
Jongh, E. de 1968-69 ‘Erotica in vogelperspectief. De dubbelzinnigheid van een reeks 17de eeuwse genrevoorstellingen.’ In: *Simiolus* 3 (1968-69), nr. l, p. 22-74.
Kinkead-Weekes 1974 S. Richardson. *Pamela*. Introd. by M. Kinkead-Weekes. London, etc., [1974].
Lazarillo de Tormes 1715 *Het wonderlyck en rampsaligh leven van Lazarus van Tormes*. Door hem selfs in 't Castilliaens beschreven. Voor dese in de Franse Tale, en nu in 't Neerlandts getrouwelijck vertaelt door G.D.B. 2 dln. Tot Brussel, By Georgiusde Backer. 1715.
1978 B. Decorte. *Het leven van Lazarillo de Tormes*. *Schelmenroman naar het Spaans bewerkt*. Antwerpen, etc., [1978].
Lenglet du Fresnoy, M. 1734 *De l'Usage des Romans* [...]. Amsterdam, 1734.
May, G. 1963 *Le dilemme du roman au XVIIIe siècle*. *Étude sur les rapports du roman et de la critique (1715-1761)*. New Haven, etc., 1963.
Miller, S. 1967 *The picaresque novel*. Cleveland, etc., 1967.
Mortier, R. 1972 ‘Libertinage littéraire et tensions sociales dans la littérature de l'ancien régime: de la “picara” à la “fille de joie”.’ In: *Revue de littérature comparée* 46 (1972), p. 35-45.
Naamlyst 1757 *Naamlyst van een uitmuntende party der beste boeken* [...] *by een Versamelt en ten Nuttigen gebruik van een ieder op eene Publieke Plaats gestelt in 's Gravenhage*, door de Boekverkopers Hendrik Scheurleer en Peter Gerard van Balen. Anno, 1757.
Oversteegen, J.J. 1982 *Beperkingen*. *Methodologische recepten en andere vooronderstellingen en vooroordelen in de moderne literatuurwetenschap*. Utrecht, 1982.
Plank, A.N.W. van der 1982 ‘Hengsten na een merretje. Erotiek in de 18e eeuw.’ In: *Pamflet* 3 (1982), nr. 5, p. 1-4.
Rabelais, F. 1682 *Alle de geestige werken* [...]. Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo. t' Amsterdam, by Jan ten Hoorn, boekverkooper over 't oude Heere Logement. 1682. 2 dln.
1962 *Oeuvres complètes*. 2 dln. Paris, [1962].
1980 *Gargantua en Pantagruel*. Vertaald door J.A. Sandfort. Amsterdam, [1980].

Rustin, J. z.j. *Le vice à la mode*. *Etude sur le roman français du XVIIIe siècle de 'Manon Lescaut' à l'apparition de 'la nouvelle Héloïse' (1731-1761)*. Paris, z.j.
Short-title-catalogus 1981 *Short-title-catalogus van Nederlandstalig populair proza 1670-1830 (in het bijzonder: romans)* [...]. Samengesteld door de Romanwerkgroep afdeling Verlichting. Vakgroep Historische Nederlandse Letterkunde en Tekstinterpretatie. Instituut voor Neerlandistiek, Universiteit van Amsterdam, 1981.
Sieber, H. 1977 *The Picaresque*. [London], 1977. The critical idiom, 33.
Sorel, C. 1667 *La Bibliothèque françoise*. Seconde édition reveüe & augmentée. Paris. (fotogr. herdr. Genève, 1970).
Stone, L. 1979 *The family*, *sex and marriage in England 1500-1800*. Abridged edition. [Harmondsworth, etc., 1979].
tot Lering en Vermaak 1976 *tot Lering en Vermaak*. *Betekenissen van Hollandse genrevoorstellingen uit de zeventiende eeuw*. [Tentoonstellingscatalogus]. Rijksmuseum Amsterdam, 1976.
Ussel, J.M.W. van 1970 *Geschiedenis van het sexuele probleem*. 3e dr. Meppel, [1970].
Vles, J. 1926 *Le roman picaresque Hollandais des XVIIe et XVIIIe siècles et ses modèles Espagnols et Français*. 's-Gravenhage, 1926.
Voogd, P.J. de 1981 *Henry Fielding and William Hogarth*. *The Correspondences of the Arts*. Diss. RU Groningen. Amsterdam, 1981.
Vosskamp, W. 1973 *Romantheorie in Deutschland*. *Von Martin Opitz bis Friedrich von Blanckenburg*. Stuttgart, 1973.
Vrijmoedige bedenkingen 1981 'Vrijmoedige bedenkingen tot een ontwerp van een Nederlandse Boekzaal. Plan tot een bibliografisch project achttiende-eeuws proza.' In: *Dokumentaal* 10 (1981), p. 75-85.
Weber, E. 1974 *Die poetologische Selbstreflexion im deutschen Roman des 18*. *Jahrhunderts*. *Zu Theorie und Praxis von 'Roman', 'Historie' und pragmatischem Roman*. Mainz, [1974].
Weyde, C.L. van der 1794 *Henry en Louize*. *Eene Nederlandsche geschiedenis*, *in gemeenzame brieven*. (Niet vertaald.) 2 dln. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, 1794.
Wicks, U. 1972 'Picaro, picaresque: the picaresque in literary scholarship.' In: *Genre* V (1972), nr. 2, p. 153-193.
Winkel, J. te 1924 *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*. 2e dr. Haarlem, 1922-1927. 7 dln.